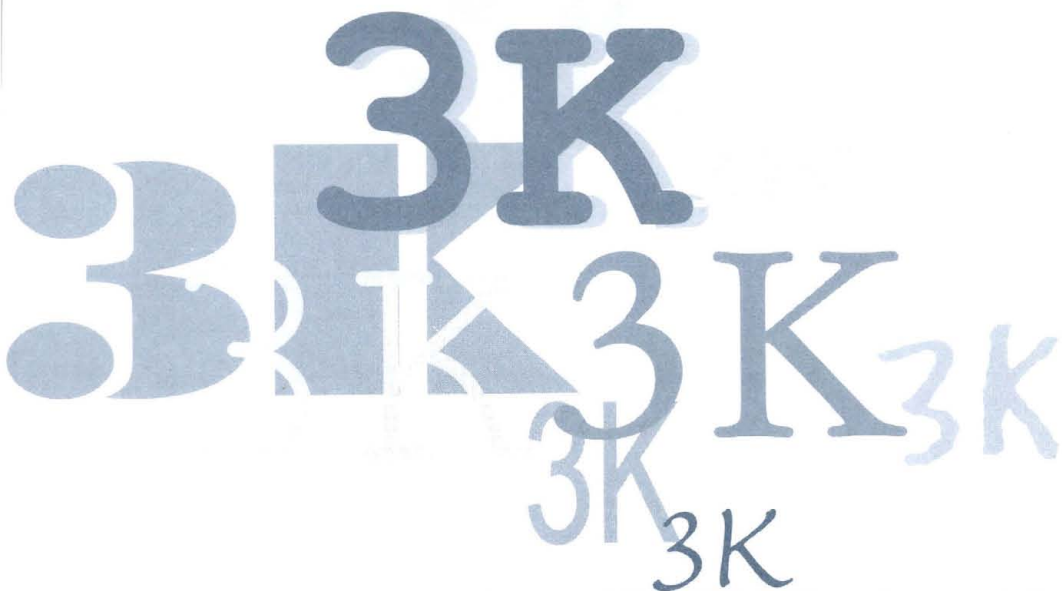

KÖNYV KÖNYVTÁR KÖNYVTÁROS

A Pécsi Tudományegyetem a főiskolai végzettséggel rendelkező könyvtárosok számára 2007 szeptemberében ismét indítja EGYETEMI SZINTŰ INFORMATIKUS KÖNYVTÁROS KIEGÉSZÍTŐ KÉPZÉSÉT (KL). A (még nem bolognai típusú) képzés 2 éves. Jelentkezni lehet 2007. március 15-éig az érvényben lévő felvételi szabályok szerint (www.felvi.hu).

A KL-es tagozatú informatikus könyvtáros képzés nagyon népszerű nemcsak a dunántúli régióban, hanem az egész országban, az Alföldről, vagy az észak-keleti országrészből is járnak hozzánk.

A költségtérítéses képzés általában havi 2-3 napos elfoglaltsággal jár. A képzésről információ elérhető a PTE FEEK honlapján (<http://feek.pte.hu/feek/feek/index.php?urlink=544#szakok>). A képzésben olyan kurzusokat hirdetünk, amelyek szervesen épülnek a főiskolai ismeretanyagra, de egyetemi szintű kompetenciát és végzettséget nyújtanak.

A képzés formája:

Levelező tagozat, a főiskolai könyvtáros, informatikus könyvtáros képzésen alapuló kiegészítő képzés (KL) – költségtérítéses forma (4 félév).

A képzés célja:

Olyan szakemberek képzése:

- akik a könyvtár és az információszolgáltatás területén korszerű elméleti, történeti és gyakorlati ismeretekkel rendelkeznek, és ezek birtokában képesek a különböző könyvtár típusok, valamint a szaktájékoztatási feladatokat végző intézmények szakmai munkaköreinek ellátására;
- akik képesek a különböző információhordozók, a hazai és a külföldi, a magyar és az idegen nyelvű dokumentumok gyűjtésére, analitikus és szintetikus feldolgozására, tárolására és rendszerezett közreadására; a szakmai könyvtári munka és tájékoztatási tevékenység szervezésére és fejlesztésére, a hazai és a külföldi könyvtári kapcsolatok építésére, könyvtári és információs intézmények, szervezetek irányítására;
- akik felkészültek az információk társadalmi hasznosítására, információs szolgáltatások tervezésére, szervezésére és működtetésére; számítógépes szakirodalmi információs rendszerek alkalmazására, adaptálására és tartalmi fejlesztésére; az információs politika irányításában való részvételre az információ gazdaságtana, pénzügyi és jogi szabályozása, valamint szabványosítása terén.

Képzésünk intézményi háttere:

A szakot a Pécsi Tudományegyetemen, a Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar keretei között működő Könyvtártudományi Intézet gondozza. Az intézet alapvető küldetése, hogy a modern, új szellemiségű könyvtáros hivatásnak a szakembereit végre a Dunántúlon is és magas színvonalon képezze. E célból szorosan együttműködik a PTE Egyetemi Könyvtárával, a TTK Matematikai és Informatikai Intézetével, a megyei és a városi könyvtárakkal.

A végzettség, szakképesítés megjelölése: okleveles informatikus könyvtáros.

A képzésekkel és a jelentkezéssel kapcsolatos további információ, illetve személyes kapcsolattelvével:

PTE FEEK Tanulmányi és Szervezési Osztály
7633 Pécs, Szántó K. J. u. 1/b. földszint

Információs Pont – Deák András
Tel.: 72/501-500/2501 mellék
E-mail: deaka@human.pte.hu

Dránovits Klára
Tel.: 72/501-500/2500 mellék
E-mail: dranovits@human.pte.hu

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

---

16. évfolyam 1. szám

2007. január

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Bánkeszi Katalin:** Merre tart a könyvtáros világ? Gondolatok két nemzetközi konferencia kapcsán 3
- Balogh András:** Könyvtáros etika a gyakorlatban 9

Műhelykérdések

- Pegán Anita:** Békéscsabán novemberben 20
- Takács Béla:** Aprónyomtatványok teljes szöveges keresésének megvalósítása könnyen, gyorsan 27
- Orbáné Kalmár Judit:** Könyvtár 2.0. Szubjektív fogalomrakosgatás ide-oda 32
- Balogh Mihály:** Jelentés az iskolai (kollégiumi) könyvtárakban 2006-ban végzett könyvtári szakfelügyeleti vizsgálatról 35

Konferenciák

- Kis Klára:** Akadálymentes könyvtárhasználat az új évezred küszöbén 47

Memento

- Pogányné Rózsa Gabriella:** Lehotzky András Magyar Könyvtára és kapcsolatai a korai magyar könyvészetekkel 52

Könyv

- Mezey László Miklós:** Tájirodalom és irodalmi táj a helyismereti munkában 58

From the contents

Katalin Bánkeszi: Trends in librarianship. Impressions from two international conferences (3);

András Balogh: Librarian ethics in practice (9);

Mihály Balogh: Special inspection of school and dormitory libraries in 2006 (35)

Cikkeink szerzői

Balogh András, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkatársa; *Balogh Mihály*, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum ny. főigazgatója; *Bánkeszi Katalin*, a Neumann-ház igazgatója; *Kis Klára*, a Könyvtári Intézet munkatársa; *Orbáné Kalmár Judit*, a soproni Széchenyi István Városi Könyvtár igazgatója; *Pegán Anita*, az Országgyűlési Könyvtár osztályvezetője; *Pogányné Rózsa Gabriella*, a szombathelyi Berzsenyi Dániel Főiskola oktatója; *Takáts Béla*, a szolnoki Versey Ferenc Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese

Szerkesztőbizottság:

Bartos Éva (elnök)

**Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária, Győri Erzsébet,
Kenyéri Kornélia, Poprády Géza**

Szerkesztik:

Mezey László Miklós és Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;

Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felelős kiadó: **Bartos Éva**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Freier László**

Terjedelem: 5.7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta az

Oktatási és Kulturális Minisztérium

Nemzeti Kulturális Alap

OKM

NKA
Nemzeti Kulturális Alap

Terjeszti a Könyvtári Intézet

Előfizetési díj 1 évre 4800 forint. Egy szám ára 400 forint

HU-ISSN 1216-6804

Bánkeszi Katalin

Merre tart a könyvtáros világ?

Gondolatok két nemzetközi konferencia kapcsán

...ami az előadásból kimaradt...*

2006 júniusában az ausztriai Salzburgban rendezték meg *An Expedition to European Digital Cultural Heritage* címmel – a MINERVA program által is támogatott – digitalizálási konferenciát. A rendezvény alcímében – *Collecting, Connecting – and Conserving?* – nem véletlenül van kérdőjel, hiszen sokakat foglalkoztató, aktuális kérdések voltak napirenden. Bár számos érdekes felszólalást hallhattunk, és szép eredményekről számolhattak be az előadók, őszintén szólva mégis úgy érzem, nem sikerült minden feltett kérdésre megnyugtató választ adni. De ez talán nem olyan nagy baj..., fontos, hogy megfogalmazódtak a problémák, amelyekkel közösen foglalkoznunk kell. A DAT konferencián elhangzott előadásban a salzburgi találkozóról kevesebb szó esett, ezért itt erről szól részletesebben a beszámoló.

A rendezvényen – az EU támogatásának köszönhetően – minden érdeklődő ingyen vehetett részt. Célközönségként az örökségintézményeket, a kutatóintézeteket, multimédia-fejlesztőket, a MINERVA program nemzeti képviselőit és a politikai döntéshozókat jelölték meg. Az előadások angol, német és francia nyelven hangzottak el, a könnyebb megértést szinkrontolmacsok segítették.

A program fő szervezője az IKT fejlesztésekkel és azok alkalmazásával foglalkozó Salzburg Research (<http://www.salzburgresearch.at/company/index.php>) elnevezésű kutatóintézet volt, amely két évvel ezelőtt is lebonyolított egy sikeres konferenciát, hasonló témában.

A 2004 őszén megrendezett szimpózium címe így hangzott: *eCulture Horizons: From Digitisation to Creating Cultural Experience(s)*. Az előadók a digitalizálást mint első lépést tekintették abban a folyamatban, amely új minőségben teszi elérhetővé a kulturális értékeket. A hatékony projektervezéstől kezdve a folyamat irányításáig, teljes körű menedzselésig mindenről szó esett. A helyi intézményeknek külön workshopokat is szerveztek a napi munkában felmerülő kérdések megvitatására, a konkrét problémák felvetésére, az egymás közti tapasztalatcserére. A mun-

---

* Az eredeti előadás a DAT 2006 konferencián hangzott el, 2006. november 21-én.

kamegbeszéléseken a pénzügyi háttér megteremtése, a szerzői jogok kezelése, az intézmények munkájának összeegyeztetése is felmerült.

A folyamat második lépésjeként a hozzáférés lehetőségeinek kiszélesítése volt a fő téma, beleértve a hozzáadott értékekkel növelt, tudást közvetítő és kulturális élményt nyújtó szolgáltatások kialakítását is. Ebben a lépésben meg kell valósítani a közösségi együttműködést, a felhasználók bevonását a feldolgozásba, mert így valósulhat meg az intézményeknél létrejövő digitális tartalmak és a használói közösségek tudásának eredményes összekapcsolása, és ezáltal egy magasabb szintű szolgáltatásrendszer megvalósítása.

Természetesen a technológiai és a fejlesztési kérdések sem hiányoztak a szekciótémákból. Fontos értéknövelő fejlesztési irányként jelölték meg a vizualizációt, a szemantikus nézetek kialakítását és más, újszerű megjelenítési megoldásokat, melyek a szolgáltatások minőségét hivatottak emelni.

A 2006-os találkozó azokra az erőfeszítésekre fókuszált, amelyeket az EU a sokszínű európai kulturális örökség tartós megőrzése érdekében folytat. Az idei találkozó kulestémái az Európai Digitális Könyvtár helyzete, az Európai Unió által megfogalmazott Dinamikus Akcióterv alkalmazása, az i2010 kezdeményezés megvitatása, a hosszú távú megőrzés problémái, az együttműködés különféle területei, valamint a „legjobb gyakorlatok” bemutatása voltak. A pénzügyi és technológiai támogatás hatékony koordinálása érdekében elhangzott a kompetenciaközpontok létrehozására tett javaslat is.

A szekciók ülésai a „gyűjtés és konvertálás”, a „kapcsolatépítés”, „a kommunikáció és együttműködés”, a „hosszú távú megőrzés” kulestémák megvitatása köré szerveződtek.

Az Európai Bizottságot *Horst Forster* képviselte, aki az i2010 stratégiát mint a tudásalapú társadalom zászlóshajó projektjét ismertette nyitó előadásában.

Az **Európai Digitális Könyvtár** (EDK) kialakítását megfogalmazó akcióterv egy közös európai kultúrtér megvalósítását tűzte ki célul, amelyben minden állampolgár számára on-line elérhetővé válik az írott és audiovizuális örökség. A jelenlegi szakaszban a korábbi tevékenység kiszélesítése, az utóbb belépett tagállamok bevonása, és a soknyelvű keresési lehetőség kialakítása szerepel az elsődleges célok között. Az EDK létrehozásában a nemzeti könyvtárak játszottak vezető szerepet, de a szervezők úgy gondolják, hogy a közgyűjtemények (könyvtárak, múzeumok, levéltárak, archívumok) széles körénél létrejött tartalmak elérhetőségét is biztosítani kell, méghozzá többnyelvű keresőfelülettel. Gondoskodni kell a tagállamokban a nemzeti könyvtáraknál és más intézményeknél őrzött digitális örökség összegyűjtéséről és közös felületen biztosított elérhetőségéről. Ez a hatalmas feladat csak széles körű összefogással valósítható meg, amelyben a magánszektornak is jelentős szerepet szának.

Hans Petschar (Osztrák Nemzeti Könyvtár) elmondta, hogy 2007 végéig 35 nemzeti könyvtár digitális állománya lesz elérhető az Európai Könyvtár (TEL) portálján (www.theeuropeanlibrary.org). Véleménye szerint a TEL jó együttműködési modell lehet az EDK koncepciójának megvalósításához.

A **hosszú távú megőrzés** terén még mindig kérdések sorakoznak, a válaszok pedig bizonytalanok. A megoldandó problémák között szerepel többek között a digitalizálendő források kiválasztása, a tárolási formátumok és a tárolókapacitás kérdése, a gyorsabb hozzáférés biztosítása.

Herbert Hayduck az ORF képviselőjében előljáróban azt fejtegette, hogy a lehetséges megoldások közül reálisan csak az választható, hogy a jelenlegi legjobbnak ítélt technológiával készüljön el a kiválasztott anyagok digitalizálása, és gondoskodni kell a folyamatos migrációról. Komoly fejtörést okoz a szakembereknek a technológiai változások kezelése, valamint a várható adatvesztés minimálisra csökkentése.

Daniel Teruggi (Nemzeti Audiovizuális Intézet, Franciaország) felhívta a figyelmet arra, hogy ez nem kis feladat, mert sok részlet nem látható, nem tervezhető előre, szinte lehetetlen mindenre felkészülni. Várhatóan a tárhelybiztosítás lesz a legkisebb gond, hiszen a tároló eszközök és technológiák rohamosan fejlődnek. Azzal is számolni kell, hogy a többszöri migráció során adatvesztés, információvesztés előfordulhat, de ezzel együtt is ez tűnik ma az egyetlen járható útnak. Az európai nemzeti könyvtárak csak az unió támogatásával képesek megszervezni és megoldani ezt a hatalmas feladatot, amely számos, ma még megoldatlan problémát vet föl. A munkát mindenképpen meg kell kezdeni, mert már így is hatalmas mennyiségű információ vár összegyűjtésre, archiválásra és feldolgozásra.

A kulturális értékek megmentése terén új kihívást jelent a **webarchiválás**, amint azt *Julien Masanes* (Európai Archívum, Hollandia) elmondta. Egyrészt a mennyiségileg hihetetlen mértékben növekvő digitális tartalom kezelése, másrészt az „eltűnő” webtartalmak megmentése sokszor megoldhatatlannak tűnő feladat elé állítja a szakembereket. A dinamikusan változó weboldalak archiválása is számos kérdést vet föl. Hol „kezdődik” és hol „végződik” egy internet oldal? Ki dönti el, hogy mit kell archiválni és mit nem? Ezeket a kérdéseket nem is olyan egyszerű megválaszolni.

Szinte minden témában, minden területen felmerült az **együttműködés** fontossága, mint az értékek létrehozásának és eredményes hasznosításnak a záloga. Nemesak nemzetközi szinten a különböző tagországok között, hanem országos szinten az intézmények között is elengedhetetlen az együttgondolkodás, a munkamegosztás, a tevékenységek koordinálása. A közös európai kultúrkinés megőrzése nem csupán technológiai kérdés. A tapasztalatok kiértékelése és átadása, valamint az intézmények és a szakemberek munkájának nemzetközi összehangolása szintén nagyon fontos a siker érdekében.

Együttműködést kell kezdeményezni a felhasználókkal is, be kell vonni őket is a munkákba, a szolgáltatások kialakításába stb. Folyamatosan nő a blogok, a wikik és hasonló speciális, közösségi tartalmak száma, amelyek rengeteg mikro-tudást hordoznak, és új lehetőséget jelentenek az intézmények és a felhasználók kapcsolatában, a tudástárak létrehozásában is.

A **Web 2.0** és a **Library 2.0** eszközeit a közgyűjtemények is sikerrel alkalmazhatják szolgáltatásaik bemutatásában, népszerűsítésében. Maga az elgondolás újszerű és rohamosan terjed az európai országokban, ezzel is bizonyítva a szolgáltató-használó kapcsolat újraértelmezésének és a közösségi gondolkodás elterjesztésének létjogosultságát, szükségyszerűségét.

Nagy felelősség a hatalmas tudásmennyiségből kiválasztani, hogy **mit és hogyan kell digitalizálni**. Mindent vagy semmit? Nincs általánosan elfogadott válasz, számos – sokszor egymással ellentétes – szempontot kell érvényesíteni, az adott gyűjtemény jellegét és a felhasználók igényeit is figyelembe véve kell a legjobb döntést meghozni.

Arra is figyelni kell, hogy a tartalmak a különböző felhasználói csoportoknak mást és mást jelentenek. Másként kívánják használni őket a tudományos munkához és megint másként a mindennapi életben. Többféle módon kell elérhetővé tenni, és akár más tárgyszavakat kell hozzákapcsolni a dokumentumokhoz annak érdekében, hogy a különféle olvasói rétegek eltérő igényeit is képesek legyünk kiszolgálni. Ebbe a munkába a felhasználók is bevonhatók, sőt, akkor lesz igazán jól használható a dokumentumok sokasága, ha a használók maguk is dönthetnek arról, milyen keresőszavakkal, kulcsszavakkal kapcsoljuk össze a tartalmakat. Ez a módszer persze nem helyettesíti a könyvtárosok szakértő, feltáró/leíró munkáját, de jól kiegészíti, és hatékonyabbá teszi a keresését, a tartalmak megtalálását, használatát.

A **legjobb gyakorlatok** bemutatása során megismerkedhettünk egy rendkívül figyelemre méltó projekttel: a Mozarteum Alapítvány gondozásában októberre elkészül a digitális Mozart-kiadás (Digitale Mozart-Edition), amely különleges hozzáférést biztosít a művekhez, még hozzá ingyenesen. A kották digitális kiadása – összekapcsolva a kutatási eredményekkel – sokkal több lehetőséget biztosít az életmű feltárására és tanulmányozására, mint a nyomtatott dokumentumok.

A konferencia szervezői többféle szakmai és kulturális kísérendezvényt kínáltak a résztvevőknek, melyek közül megemlíteném a BRICKS és a PrestoSpace workshopot, valamint a MINERVA program nemzeti képviselőinek tanácskozását a programsorozat harmadik napján.

A konferencia honlapja a <http://dhc2006.salzburgresearch.at/internet> címen található.

* * *

A címben említett másik konferencia, az *Internet Librarian International* már több éves hagyománnyal rendelkezik. Ha csak az utóbbi két-három konferencia témaválasztását nézzük, már akkor is érzékelhető a fejlődés. Míg 2004-ben *Access, Architecture & Action: Strategies for the New Digital World* volt a választott témakör, és a stratégia kialakítása volt napirenden, addig 2005-ben – *Transcending Boundaries: Information Technologies & Strategies for the 21st Century* címmel – a stratégia továbbfejlesztéséről tanácskoztak a résztvevők a tapasztalatok alapján.

2006-ban a *Discovering New Resources, Demystifying Web Technologies* címben megfogalmazott témaválasztás célja az volt, hogy vitassuk meg a tapasztalatokat, keressük és alkalmazzuk az új lehetőségeket, és barátkozunk meg a gondolattal, hogy a technológia nem egy misztikus valami, hanem eszköz, amivel hatékonyabban dolgozhatunk, és felhasználóközpontú, személyre szabott elektronikus szolgáltatásokat hozhatunk létre. A könyvtáraknak fontos, hogy minél több olyan olvasójuk legyen, aki szívesen „lapozgatja” az intézmény weboldalait, ott meg is találja, amit keres, és gyakran vissza is tér oda. A magas látogatószámért persze a virtuális térben is meg kell dolgozni!

Úgy tűnik, a téma nagy érdeklődést váltott ki, hiszen 27 országból 300 résztvevő érkezett, és mintegy 70 előadót hallhattunk, köztük olyan ismert szakértőket is, mint Brian Kelly, Paul Miller, Michael Stephens, Phil Bradley és sokan mások, akik kitűnő felkészültségük mellett kiváló előadói képességekkel is rendelkeznek.

A találkozó középpontjában a korszerű webes ajánlások szellemében megvalósult eredmények, valamint a fejlesztések során szerzett tapasztalatok álltak, emellett

az elektronikus szolgáltatások szinte minden vonatkozását érintették a szekcióprogramok:

- Web 2.0 – Library 2.0
- Open Access, Open Source
- Digitalizálási tapasztalatok
- Menedzsment technikák Internet könyvtárosoknak
- eLearning és információs írástudás
- Taxonómiák, folksonómiák és ontológiák
- Internet kutatások
- Elektronikus források

Az elhangzottakból leszűrhető legfontosabb feladatok:

- a digitalizálás koordinálása
- sokoldalú hozzáférés biztosítása
- tapasztalatcsere, a jó gyakorlatok terjesztése
- közösségszervezés, együttműködés
- interaktív kapcsolat kiépítése a felhasználókkal
- élethosszig tartó tanulás támogatása

Nagy jelentőséggel bír a munka gondos előzetes tervezése és a folyamatok magas szintű **koordinációja**. Ki kell küszöbölni a párhuzamosságokat, jobban ki kell használni az erőforrásokat, meg kell osztani a fejlesztések eredményeit, mert csak így lehet jó minőségben, költséghatékonyan és gyorsan digitalizálni és szolgáltatni a dokumentumokat.

Több előadó is felhívta a figyelmet arra, hogy manapság **a hangsúly a felhasználók minél tökéletesebb és sokoldalúbb kiszolgálásán van**. Ennek egyik feltétele az összefogás és az együttműködés a felhasználókkal, hiszen legjobban ők tudják, milyen dokumentumokat keresnek, mi tenné kényelmesebbé a digitális tartalmak használatát stb. Törekedni kell arra, hogy ne csak megismerjük az olvasók véleményét, hanem tegyük a könyvtáros-olvasó kapcsolatot élőbbé. A kölcsönös bizalomra építve **vonjuk be a potenciális felhasználók tudását** is a fejlesztésekbe, hiszen legjobban ők képesek meghatározni, mire van szükségük, és hogyan, milyen formában szeretnék elérni a keresett információt. Saját használati tapasztalataikkal értékes segítséget adhatnak a tartalmak feldolgozásához és az igény szerinti megjelenítési formák kialakításához.

Sok könyvtárban tapasztalták az olvasók számának csökkenését, ugyanakkor kimutatható az internetet használók számának emelkedése. **Ha nem megy Mohamed a hegyhez...**, ha nem jön az olvasó a könyvtárba... Vigyük el az információkat, híreket, sőt akár a szövegeket és képeket oda, ahova a felhasználók egyre gyakrabban mennek: például az újkeletű közösségi szolgáltatások oldalaira. Számos közösségi portálon jelennek meg közgyűjtemények, amelyek ezen a fórumon keresztül is kapcsolatot tarthatnak jelenlegi és leendő olvasóikkal. Ezek a lehetőségek kitérítik a könyvtárak falait, több emberhez juthat el a könyvtárban elérhető információtömeg. Olyanokkal is kapcsolatba kerülhet így a közgyűjtemény, akik talán sosem tették be a lábukat a gyűjteményeket őrző épületbe.

A jó gyakorlatok megismerése, valamint a hazai és **nemzetközi szintű tapasztalatcsere** nagy segítséget jelenthet a legeredményesebb technológia kiválasztá-

sában. Esettanulmányokon keresztül mutattak be a sikeres projekteket, felhíva a figyelmet a kritikus pontokra, a buktatókra.

A folyamatos képzés, az **élethosszig tartó tanulás** jelentőségét egyre inkább felismerjük. Miért ne lehetne a könyvtár is az ismeretszerzés színtere, amikor ott található meg a legtöbb forrás tudásunk bővítéséhez? A felhasználók képzésének számos területén jutnak egyre növekvő szerephez a könyvtárosok, akik maguk is rendszeresen bővítik tudásukat, hogy az új eszközöket és megoldásokat képesek legyenek használni, sőt azok használatát az olvasóiknak is meg tudják tanítani.

Érdekes kezdeményezést mutatott be a Charlotte & Mecklenburg megyei nyilvános könyvtár, amely meglepően színes szolgáltatásválasztékkal várja olvasóit. A kicsiknek például „leckemegoldó” webesapatot hozott létre a **braridog.net** címen, amely persze nem arról szól, hogy valaki megoldja a gyerekek helyett a feladatokat. Sokkal inkább rávezeti a tanulókat az információkeresés módszereire, kézközelbe vagy inkább „egérrközelbe” helyezi az elektronikus szótárakat, kézikönyveket, és könyvtárosok segítik a gyerekeket a helyes megoldás megtalálásában.

Trexi néven egy érdekes keresőmegoldást mutattak be az alkotók: személyre szabott keresőfelületet alakíthatunk ki, eldönthetjük, mely keresőprogramokat használjuk, elmenthetjük és akár másokkal is megoszthatjuk találati listáinkat, illetve mások megosztott keresési eredményeit is összeépíthetjük a sajátunkkal. Érdekes lehetőségek tárulnak fel például az azonos érdeklődésűek közös tudásterének kialakítására.

Láthattunk több kitűnő példát, amelyek bizonyítják, hogy a jól kitalált, könnyen kezelhető, barátságos felületek vonzzák a felhasználókat, és szinte észrevétlenül képesek segíteni az eligazodást a digitális tudástérben.

A konferencia internet oldala: <http://www.internet-librarian.com>

* * *

Összességében nagyon tanulságos volt mindkét rendezvény. Mindkettő legfontosabb gondolataként lezárhatjuk, hogy egyaránt fontos az együttgondolkodás és az együttműködés a különféle területeken tevékenykedő fejlesztők közt, valamint a szakemberek és a felhasználók között is. Az elszigetelt ismeret-szigetekkel szemben sokszorosán nagyobb értéket jelenthet egy közös, megosztott tudástér.

Könyvtáros etika a gyakorlatban

A könyvtáros etika néhány általános kérdése

A könyvtáros szakmai munkája etikai vetületeinek, követelményeinek megfogalmazása a *Könyvtáros etikai kódex* állandó aktualitása, kidolgozása kapcsán került az érdeklődés középpontjába. Ahhoz, hogy jól értsük és olvassuk a könyvtárosok etikai kódexét, meg kell vizsgálnunk a morálfilozófia, az etika néhány alapvető kérdését, hogy lássuk a kódex gyakorlati hasznát, alkalmazását; konkrét társadalmi–használoi viszonyrendszerbe helyezve a szakmai és olvasói elvárásokat, viselkedési normákat. Lássuk tehát a morál két oldalát: téziseinek elvont általánosságát és a gyakorlati cselekvés konkrét tartalmi mozzanatait által megvalósuló gyakorlatát.

Etikán olyan viselkedési normákat kell értenünk, amelyek általános érvénnyel írják le cselekedeteink kritériumait. Egy cselekedet morális tartalmának leírásakor meg kell határozni, milyen alapokra építve mondhatjuk, hogy ez vagy az a cselekedet jó, avagy rossz. A kérdésből az is adódik, hogy az etika egyik filozófiai kérdése épp arra keresi a választ, hogy mit tekintünk egyáltalán morálnak. Tapasztalatilag összegzett és hagyományozott, minden történelmi korszakban általánosan elfogadott objektív értékekről van szó, vagy koronként újra- és átértelmezett társadalmi viselkedési szabályokról? Esetleg e kettő dialektikus elegyéről és egységéről, amelyek kölcsönösen egymásra hatva, egymást kiegészítve jelentik az etika elméleti–gyakorlati oldalát. Hogy rögtön a könyvtáros etika területéről hozunk egy példát: a közkönyvtár egyik vezéreszméje a nyilvánosság mint elvont morális kategória. Morálist is említünk a szakmai mellett, hiszen a kultúra összegyűjtött anyagainak nyilvánossá tétele a polgári szabadságeszmény megvalósulásának egyik legfőbb erkölcsi „parancsa.” Ennek gyakorlati–szakmai megvalósulásai jelentik a tulajdonképpeni public library történetének kezdetét. A polgári korszakban kialakult közkönyvtári rendszerek, azonban egészen mást és mást értettek nyilvánosságra és szabad könyvtárhasználaton. Egy teljesen raktáron lévő állomány is lehet szabad hozzáféréssű, még akkor is, ha ez csak helybenhasználatot jelent. Egy ilyen könyvtár éppúgy teljesíti a szabad könyvtári szolgáltatás erkölcsi maximáját, mint mondjuk, egy éjjel-nappal nyitva tartó, a könyvkiválasztástól, a kölcsönzésig teljes önállóságot biztosító könyvtári rendszer. Úgy látszik tehát, hogy az erkölcs normatív oldala nem választható el a konkrét társadalmi–törté-

nelmi gyakorlattól. hiszen az elvont normákat ezek konkretizálják. Manapság például már nem lehet a nyilvános, szabad könyvtárhasználat normáját szabadpolcos könyvkiválasztó tér nélkül. csak helyben használatra biztosított állománnyal kielégíteni. Gyakorlati megközelítésről beszélünk tehát, hiszen etikáról. (bármilyen társadalmi természetű) emberi viselkedés, egységes normatív leírásáról csak a társadalmi gyakorlat, konkrét tartalma és szükséglete által van értelme beszélni. A szabadpolcos könyvkiválasztás tehát a szabad könyvtárhasználat elvont normáját árnyalja, elmélyíti, konkretizálja, egy már megváltozott társadalmi szükségletet kielégítve. A dokumentumok szabad hozzáféréseinek a későbbiekben nyilvánvalóan még több dimenzióját ismerjük meg fokozatosan (házhozszállítás, bibliobuszos ellátás, interneten történő könyvfoglalás, önkiszolgáló kölcsönzés, sőt maguknak a könyveknek on-line olvasása stb.).

Az etika *normatív* (leíró) oldala tehát formális intenciókat sugall arra nézve, hogy mit *kellene* tennünk ebben vagy abban a helyzetben, de éppen formalitása miatt nem alkalmas arra, hogy konkrét szituációk konkrét etikai problémáira választ adjanak. Ezt a morálfilozófia másik, *értelmező* oldala világíthatja meg, amely azt kutatja, hogy egyáltalán mit értünk morálon, azaz a társadalom etikai viselkedésének gyakorlati aktusaiból konstituálják a morál cselekvő oldalát. Csak az etika ezen két aspektusa által érthető meg a cselekvés két pólusa: indítéka és következménye. Itt találkozunk a morális cselekedet irányultságával; a *van-tól* a *legyen-ig*. E kettő között közvetít a gyakorlati cselekvés *kell* tartalma. Egy cselekedet *szándéka* és következménye mindig az adott társadalmi kontextus és felfogás etikai normája által válik elfogadottá, mint ahogy a gyakorlati cselekedet hontja ki az etikai norma általános tartalmát.

A kódex formális kategóriáit tehát csak a gyakorlati könyvtár-üzemeltetés során lehet tartalommal megtölteni a konkrét használói szükségletek függvényében; addig, csak elvont szakmai maximák maradnak. A fent említett nyilvánosság normatív kategóriája mellett megemlíthetjük a könyvtár másik, az elsónél talán még bizonyultabban konkretizálható alapkritériumát, az állománygyarapítás különböző aspektusait. Az, hogy a könyvtár rendszerezetten gyűjt, feltár, dokumentumot szolgáltat és róluk információt – szintén igen tág spektrumra teheti érvényessé a „közgyűjtemény” formális maximáját. Talán ez az a terület, ahol a legnagyobb eltéréseket tapasztalhatjuk a könyvtárak konkrét lehetőségei és az éppen megkívánt társadalmi szükséglet kielégítései között. Két példány Andorka Rudolf *Bevezetés a szociológiába* című műve éppúgy a koncepcionált gyűjtés és feltárás eredménye lehet, mint mondjuk, huszonöté. Az állomány tartalmi, mennyiségi tényezői tehát szintén a könyvtárak egyedi lehetőségeihez, értékrendjéhez kötötten elégitik ki a könyvtár általános fogalmi definícióját. Ezzel látenszen kapcsolódik gondolatmenetünk a közgyűjteményeket definiáló 1997-es törvényhez, hiszen ahhoz, hogy könyvtáros etikáról beszéljünk, előbb meg kell határoznunk, mit értünk a könyvtár fogalmán. A könyvtárhasználat szabadságának fokozatai a szabad, mindenki által igénybevehető könyvtárról, szintén eltérő gyakorlati mozzanatokat jelenthet. A könyvtárhasználó alanyi, személyes joga jöhet be, de hogy beiratkozásához elég egy személyi igazolvány, vagy munkáltatói igazolás is szükséges, az szintén a könyvtár saját hatásköri döntésébe tartozik. Ahány könyvtár, annyi módon értelmezett szabad hozzáférés, vagy tagság, illetve állománnyal kapcsolatos etikai szabály megvalósítása. Igen nagy különbségek mutatkozhatnak könyvtár és könyvtár kö-

zött, de a kódex ajánlása szerint mindegyik „etikus” lehet a maga módján. Láthatjuk tehát, hogy az etikai kódex ajánlásait, maximáit a konkrét szituáltság, a könyvtári hagyomány és könyvtárpolitika, valamint a használói szükséglet tölti meg tartalommal nemcsak a könyvtárhasználat formális és technikai mozzanataiban, de a szakmai-kulturális színvonal emberi aspektusaiban is. Ezért kell a könyvtári munka etikai vetületei vizsgálatakor magának az etikának a normatív és gyakorlati oldalaira is figyelemmel lennünk.

A könyvtáros etika értelmező oldala, (maga a kódex) tehát azokat a formális etikai normákat tartalmazza, amelyeket a könyvtáros szakma korunk olvasói szükségleteinek leghatékonyabb, legkulturáltabb kielégítéséhez vélelmez. Az etikai kódex tartalmi mozzanatait persze csak a gyakorlati könyvtári munkavégzésben lehet konkretizálni. Mit jelent tehát egyáltalán az „etikai probléma” kérdése a könyvtári munka során? Azt a morális oldalról (is) helyesnek vélt eljárást, amellyel az olvasók kulturális szükségleteit kielégítjük. De miért kell az is-t is odatennünk? Azért, mert a kultúra és információátadás technikai, szakmai kielégítése mellett feltételezzük, hogy ezen folyamatnak lehetnek „etikai” vetületei is. Nem mindegy, hogyan, mi módon adjuk át azt az információt, dokumentumot a felhasználónak, amelyért bejött a könyvtárba. Mit jelent tehát a könyvtáros szakmai munkájának az „etikai” minősége? Egyáltalán miért kell a mindennapi szakmai munkának etikai aspektusairól beszélnünk? A kérdés megválaszolása meghaladja a könyvtári probléma kereteit, és csak össztársadalmi dimenziókba helyezve érthető meg. Az egyén és közösség világának modern megkettőződése, a cselekvés egyéni és társadalmi gyakorlatának kettősségét (ellentmondásosságát) is jelenti. Ez a szétválás természetesen szükségszerű a fejlődés törvényszerűségének logikája szerint, de szükségszerű (lenne) a meghaladása is. A cselekvés alanyainak szembenállása tehát időlegesen szükségszerű, amennyiben a modern polgári társadalmat az egyének önérvényesülésükért vívott harcaként értelmezzük, azonban egyszerre láthatjuk e társadalmi rendszer, felfogás tarthatatlanságát is. Az „értelmes önzés” hatókörén túlmutató, tisztán egyéni érdekeket szolgáló és azokat preferáló társadalmi rend természetesen közösségsszerveződési komoly sérüléseket szenvedhetnek egy olyan rendszerben, amelyben csak az egyéni attitűdök érvényesítése a cél. A (könyvtáros) etikáról való gondolkodásunkban azonban tételeznünk kell a gyakorlati és elméleti, egyéni és közösségi, fizikai, valamint szellemi tevékenységek, folyamatok szintézisét. Ebben a befejezett viszonyrendszerben már valóban nincs értelme külön etikáról beszélnünk, hiszen maga az *etika* válik a gyakorlat immanens részévé. Természetesen ennek a célnak a megvalósítása is rejthet csapdákat. Ha az etikát formális tézisként, egyfajta priori igazságként értelmezzük, akkor cselekvésünk általánossága is formális lesz. A „Légy mindig segítőkész az olvasóval!” jellegű felszólításoknak tehát elvont igazságként csak önmagukban van jelentésük, de nem helyezik azt a konkrét olvasó-könyvtáros viszony perspektívájába. Ezt a konkrét szituációt a könyvtárügy szükségleteinek történeti fejlődése, valamint az erre reagáló szakmai gyakorlat tölti meg tartalommal. A könyvtáros munkájának etikai és szakmai oldala szétválásában természetesen szerepet játszik a modern könyvtár munkamegosztása. Éppen ezért, még a nagyobb könyvtári rendszerekben sem szabad *abszolút* értelemben szétválasztani a könyvtári munkaterületeket. Mit jelent ez a gyakorlatban? A tájékoztatás, kölcsönzés, feldolgozás klasszikus munkaterületein túl még ezek a

munkák is specializáltakká váltak: szabadpolc, olvasóterem, tartalmi és formai feltárás, könyvek, egyéb dokumentumok stb. vonatkozásában. Ezeknek a munkáknak a hatékonysága érdekében szükségszerű ez a fajta differenciálás, azonban időlegesen kell olyan munkákat is végezni, amelyek más munkaterületekbe is átnyúlnak: feldolgozó osztály besegítése az olvasószolgálati ügyeletbe, olvasószolgálati osztály besegítése a gyűjteményszervezésbe, állományalakításba, a könyvtári szakmunkaerő besegítése a raktári feladatokba stb. Láthatjuk tehát, hogy a rendszerben és egészben való gondolkodás fontos szempontja az etikai normák gyakorlati megvalósításának. A konkrét munkaszervezés gyakorlata az egyik lehetséges válasz az „hogyan”-ra. A könyvtáros is akkor érzi magát könyvtára integrált részének, ha teljességében látja a munkafolyamatokat, így fogja megérteni az egész rendszer értelmét.

A könyvtáros etika tehát a *hogyan*-ra kérdez rá, azt vizsgálja. Ennek a *hogyan*-nak azonban – mint ahogy már elkezdtük kifejezni – nagyon sok emberi vetülete lehet, és nagymértékben függ az információátadás konkrét aktusától. Megállapítottuk, hogy könyvtáros etika semmiképpen nem *a priori*, hiszen konkrét emberi viszonyok konkrét kommunikációs aktusaiban manifesztálódik a tartalma, azaz nem választható el a jelenkor könyvtári-szakmai követelményeitől. Ezeket a konkrét szakmai-etikai normákat, tehát a használói környezettel kapcsolatban lévő könyvtári munka alakíthatja ki. Mindazonáltal általános etikai norma igényével léphetünk fel, amennyiben ez a konkrét viszonyok, konkrét normáinak általánosíthatóságát jelenti. Az etika *hogyan*-ja tehát nem önmagában álló, még kevésbé *a priori* volta feltételezi azt, hogy a könyvtári munka etikai vetületekor hasonló hangsúllyal vizsgáljuk a használók etikai viszonyát a könyvtári intézményrendszerhez, hiszen a használó és a könyvtáros metszéspontjában van értelme beszélünk könyvtári etikáról. Mivel a könyvtári információátadás interakciós aktusa kétoldalú, (mint minden emberi viselkedés) legalább akkora fontosságú lenne egy *egységes használói etikai kódex kidolgozása* is, mint a szolgáltatói oldalé. Ezt jelenleg saját hatáskörben oldják meg a könyvtárak, különböző szellemiségű szabályozási hagyományt kialakítva. Hasonlóan azonban nem idegen jelenség az sem, amikor egy nagyobb könyvtári szakmai műhely, szintén kialakít egy könyvtárosi illemtódexet, amelyben a könyvtár szolgáltatói szellemiségét hagyományozzák tovább az újabb könyvtáros nemzedéknek. Ez sokszor informálisan továbbadható viselkedési szabályokat, az olvasókkal való bánásmód iratlan viselkedésformáit jelenti. Olyan attitűdöt, amelybe az adott könyvtár legjobb hagyományait megtestesítő könyvtáros kollégák avatják be a fiatalabb könyvtáros nemzedéket. Az olvasók tehát más-más könyvtárban más-más konkrét „etikai” viszonyulást látnak a könyvtárosoktól, így megtapasztalva a „hely szellemét”, amely olyan általános olvasói jelzőkben ölt testet, mint pl. rigorózus, szigorú, barátságos, szabadszelleme, lelkiismeretes, nemtörődöm, unott, arctalan, ellenszenves, rokonszenves, megértő, tudálféls stb. A sor természetesen bővíthető, de láthatjuk, hogy az olvasó is ítél a „hogyan-ról”, (és ő ítél leginkább), amikor „etikai” szempontból is osztályozza az intézményeket. Ebből láthatjuk azt is, hogy a felhasználók számára is felértékelődött a *hogyan* kérdése, a nyilvánvalóan legalább ennyire fontos *mit* mellett.

A könyvtári kultúra és információszolgáltatás két minőségi sarokpontja tehát a *mit adok* és a *hogyan adom* kérdése. Az elsőt az állomány és az információ mennyisége, hozzáférhetősége, visszakereshetősége, a könyvtárosok szakmai elkötelezett-

sége, kompetenciája jelenti. A második tényező, hogy amim van, azt milyen emberi mozzanatokkal „kiegészítve” kell adnom a szakmai követelmények mellett. Nem elég tehát az állomány, az adatbázisok ismerete és a gyors információszolgáltatás. szükséges, hogy ezt valamilyen általánosítható etikai normák alapján tegyem. A könyvtárosok etikai kódexének kidolgozása előtt tehát íratlan, hagyományozott etikai normákat átadva alakult ki egy könyvtár sajátos emberi arculata, amely ezután sem fog elveszni, hiszen az etikai kódex formális téziseit a gyakorlati, a hely szelleméhez szabott tartalmi moralitás fogja a továbbiakban is elmélyíteni. Melyek tehát azok a tényezők, amelyek a kódex másik oldalát alkotják, és a napi munka gyakorlatára lebontják normáit? Elsősorban egy könyvtár helyi, szervezeti, társadalmi környezetétől meghatározott és kialakított olvasószolgálati gyakorlat. Fontos hangsúlyoznunk tehát, hogy az etikai kódex nem önmagában álló iránymutatás és ajánlás, hanem a napi gyakorlat sajátosságai által elmélyített és alkalmazott konkrét viselkedési kultúra összessége, amelyet az ajánlások „mögött” kell értenünk. Ezen gyakorlati oldal sajátosságai tehát *értelmezik* a könyvtáros etikai kódex általánosságait. Vegyük példának azt az ajánlást, hogy a „*Könyvtáros elkötelezett... a szellemi szabadság, és az információ szabadsága mellett.*”

Nyilvánvaló, hogy egy könyvtár állománybeli, munkaszervezési, szervezeti formája mást-mást jelent a szellemi szabadság és az információ szabadsága vonatkozásában. Ha egy könyvtárban, pl. nincs szabadpolcos könyvkiválasztó tér, attól még eleget tehet a szellemi és információs szabadság elvont kritériumának, de a XXI. század konkrét szükségleteinek viszonylatában már kevésbé. Ha a könyvtár szervezetéből, munkaszervezési hiányosságaiból adódóan nehézkes, lassú, bürokratikus működésű, akkor szintén csak formai oldalról lehet eme szentencia igaz, mert nem veszi figyelembe a konkrét társadalmi szükségletrendszer felgyorsult igényeit. Úgy tűnik tehát, hogy hiába felel meg elvben egy könyvtár a modern polgári közgyűjtemény formai kritériumainak, ha azt nem mélyíti el a napi munkakapcsolat tapasztalataiból megkövetelt *maximális lehetőségig*, akkor csak elvont formális viselkedési, üzemeltetési normát jelent számára az etikai kódex, de gyakorlati előnyeiből a felhasználó semmit sem érez. A *van-tól a legyen-ig* tartó minőségi ugrást tehát egy könyvtári intézmény és struktúra lehető legjobb és leghatékonyabb potenciáljának elérése jelenti. Ehhez önmagában kevés az etikai kódex, hiszen az „etikus viselkedés” sosem lehet öncélú egy könyvtárban. Lehet egy teljesen zárt és korszerűtlen könyvtári struktúrában is normásított viselkedési szabályoknak megfelelően foglalkozni a szakmával, de az olvasók mégsem ezt, ezeket a könyvtárakat fogják preferálni, hanem azokat, ahol a *van és a legyen*, tehát az aktuális és potenciális könyvtári szolgáltatások összessége közelítődik egymáshoz a társadalmi szükségleteket követve. Mit ér tehát egy olyan könyvtár, amely magas szakmai nivójú, „etikus” viselkedésű, de korszerűtlen technikai felszereltségű? Az állománya nem megfelelően prezentált, az épület rosszul tervezett, a munkafolyamatok rosszul szervezettek. Ezzel párhuzamosan viszont fel kell tennünk a kérdést megfordítva is: mennyire emberarcú egy jó informatikai hátterű, üzemszerű gépiességgel kiszolgáló, kiváló állománnyal és adatbázisokkal rendelkező könyvtár, ha tereiben kevés a könyvtáros, nincs kihez fordulni segítségért, és ha mégis találkozunk egy könyvtárossal, akkor tömör „szakszerű” válasszal küld minket a megfelelő polchoz, vagy hűvös tárgyilagos-sággal mutatja meg az adatbázis működését. E kérdések nyilván nemcsak „etikai”

jellegűek, hanem szervezeti, szervezési, anyagi és még számos vonatkozásúak. Hogyan tudjuk tehát e soktényezős szakmai attitűd értékeit megfogalmazni? A könyvtári etika írott formái és az emberi kultúra íratlan szabályainak egységéként. E két alkotóelem azonban nemcsak elmélyíti, tartalmilag kifejezi, konkréttá teszi egy-egy cselekvésünket, de adott esetben felül is írhatja, korlátozhatja egymást. Ebben a tényezőben kell ismét kiemelnünk, hogy a könyvtári etikai kódexnek kellene egy használókra kiterjedő vetületének is lennie, hiszen az etika mindig valamilyen emberi kölcsönösséget tételez föl. Tehát az etika két oldala nemcsak normatív és gyakorlati meghatározottságát jelenti, hanem azt, hogy viselkedésünket mindig egy másik személlyel szemben „követjük el”, azaz kölcsönösséget tételez föl. Nyilvánvalóan a könyvtári interakciók alapállapotot figyelembe véve – a könyvtáros mint szolgáltató, a használó mint állampolgár – a könyvtári viselkedés etikája beletartozik egy általánosabb ismérvű és elfogadottságú viselkedési szabályrendszerbe; a jogállam írott és íratlan etikai normarendszerébe. Bizonyos olvasói attitűdök esetében azonban a konkrét kulturális szabályrendszernek prioritást kell kapnia, a mégoly általánosan megfogalmazott könyvtárosi etikai kódexszel szemben is. Vegyünk például olyan eseteket, amikor a használó nem az általános szokás és értékrendszer szerint használja a könyvtárat: zavarja a többi olvasót (viselkedésével, öltözködésével stb.), a könyvtári személyzettel nem az általános érintkezési normák szerint kommunikál, rongálja a kikölcsönzött dokumentumot stb. Érvényesek-e ekkor is az etikai kódex irányelvei? Megtagadható-e például az információ és a dokumentumok szabad hozzáférése, ha használója, rongálva a közvagyon, rendszeresen rossz állapotban hozza vissza a rábízott dokumentumot. A könyvtárat saját könyvtárájuk gyarapítására használó olvasókat nem is kell külön említeni. Ez lehet a legnagyobb etikai elhajlás az olvasó részéről, amely a leginkább ütközik egy fönnálló (Ne loj!) általánosan elfogadott társadalmi normával és az őt „állampolgári” jogon megillető könyvtári etikai normával, (a dokumentumok szabad hozzáféréseinek ajánlásával). Ebben a konkrét esetben természetesen az általánosabb norma felülírja a konkrét szakmai-etikai normát. A problémát gyakorlati utakra terelve egyre inkább az ötlük fel bennünk, hogy az etikai cselekvés interakciós oldalai a könyvtárosság etikai konstrukciójában azt feltételezik, hogy a cselekvés alanya és tárgya a könyvtáros-olvasó oda-visszaható, kölcsönös viszonyaiban, és az olvasó-olvasó kapcsolatában is fennállnak. Ezt a tényt azonban már inkább a jogállam etikai normáinak demokratikus követelményei szabályozzák. Jogok és kötelességek egymást kölcsönösen feltételező és egymást kiegészítő egységét kell együtt látnunk. Nemcsak a közzolgáltatásban dolgozóknak vannak etikai kötelezettségeik, de általánosan elfogadott viselkedési normáknak kell érvényeseknek lenniük a használói oldal részéről is! Az etikai kódex utal is erre, amikor azt mondja:

„A könyvtáros és a használó viszonya az egyenrangú partnerségen és kölcsönös bizalmon nyugszik.”

Itt explicite is ajánlást ad a kódex a használói és szolgáltatói oldal etikájának kétoldalúságáról, partneri viszonyáról. Nem akarunk részletesen szólni azokról a szélsőséges esetekről, amikor nyilvánvalóan a használó viselkedése „etikátlan”, mind a könyvtár szellemiségét, mind a könyvtári személyzetet megsértve. A sza-

badság elvont filozófiai kategóriája, mint fentebb láttuk, szembenállhat a jogállamnak a demokratikus értékrenden nyugvó bizonyos korlátozó hatalmával, de látnunk kell azt is, hogy a szabadság elvont normája a gyakorlati cselekvésben mindig valamilyen szükségszerű cselekedetben kell, hogy realizálódjon. Szabadság és szükségszerűség tehát összetartozó fogalompárok egy olyan demokratikus társadalomban, amelynek legfőbb célja a közjó megvalósítása. A kölcsönösség tehát nem csak a könyvtáros–olvasó viszonylatban áll fent, mert egy szükségleteket újraelosztó intézmény működése megköveteli az ésszerű, mindenki érdekét szolgáló korlátozókat. Mint alább látni fogjuk, a könyvtáros etika gyakorlati kérdéseit is a szabadság és szükségszerűség kettősségének egymásra ható egysége konkretizálja. A könyvtári etika vizsgálatába az eddigi fejtegetéseinket továbbgondolva jobban be kell vonnunk az etikai cselekvés oda-visszaható kétoldalúságát; jelen esetben az olvasó–könyvtáros viszonyának tükrében. A könyvtáros szakmai (mit adok?) és etikai (hogyan adom?, hogyan viszonyulok?) kérdésköre elválaszthatatlan az olvasói attitűd általános kulturális (szokás)jogától. Az egyre magasabb szakmai szinten kielégített olvasói szükségletek maguk is újabb szükségleteket teremtenek, amelyekre a könyvtárnak, könyvtárosnak reagálnia kell, hiszen nem maguknak dolgoznak, szolgálnak. Tételeznünk kell azonban a könyvtárosságnak mint intézményi rendszerhez kötött tevékenységi körnek azon értékadó, normateremtő viszonyulását a kultúrához, olvasóhoz, amelyek egyben mintául szolgálhatnak a kulturált könyvtárhatalmat megteremtésében. Fontos látnunk itt is az egymást fejlesztő, korlátozó kétoldalúságot, mert a demokratikus könyvtárnak egyenrangú partnerként kell kezelnie a használót. El kell felejtenünk azt a régi, a fejlődés korai szakaszára jellemző könyvtárosi attitűdöt, amely maga ítéltetett, korlátozhatott, mint az állami művelődés és cenzúra meghosszabbított karja. A partnerségen alapuló új típusú olvasó–könyvtáros viszony azonban feltételezi a demokratikus körülmények közötti olvasói jogviszony és viselkedés befolyásolását.

Bibliopláza és „etika”*

Lássunk tehát egy nagyobb könyvtári modellt, amelyben az etika fent kifejtett vetületei a mindennapi munkavégzés és könyvtár-üzemeltetés során lesz aktuális tartalmú. A Fővárosi Szabó Ervin Központi Könyvtárban megforduló napi 3–5 ezer, vegyes társadalmi összetételű olvasói szükségletek igen változatos formákban mélyítik el a könyvtári etika gyakorlatait.

Már a könyvtár tereibe történő fokozatos beléptetés is bőven teremt alkalmat az „etikai” szabályozás normáinak konkretizálásához. Könyvtárunkba történő belépés többlépcsős: a könyvtár földszintjén lévő átriumot és az abból nyíló kávézót bárki, bármiféle ellenőrzés, hivatalos regisztráció nélkül használhatja. Ebben a könyvtári térben tartalmi szolgáltatással a központi információs pontot és a könyvvisszavételt, valamint a beíratkozási adminisztrációt leszámítva nem találkozik, de fontos mozzanatok történhetnek ebben a térben az olvasó könyvtári tagságának

* Az etika szó idézőjeles használata arra utal, hogy etikán – a szó eredeti jelentését kibővítve – viselkedési kultúrát és szokásrendszert értek, és nem csak cselekedeteink jó vagy rossz aspektusait vizsgáló tudományt.

további lépcsőfokok felé. Ha egy használó egy dokumentum megléte miatt kíván beíratkozni, akkor azt a központi információs pultnál érdeklődve döntheti el. Amennyiben csak a könyvtár olvasói tereit használná, és csak helyben olvasna, internetezne, akkor elég egy ingyenes regisztráció vagy napijegy. Ehhez a jogosultsághoz, már hivatalos regisztrációs aktusra van szükség (személyi igazolvány), hiszen a könyvtár saját (állományvédelmi, statisztikai) szempontjait érvényesítve előírja a személyes adatok regisztrálását. A szabad információhoz jutás tehát már „elszenved” egyfajta (ésszerű) korlátozást, hiszen bizonyos adminisztratív aktusok nélkül nem léphet használó az olvasói terekbe. A teljes jogú tagságnak is több dimenzióját, kedvezményét nyújtjuk. 16 év alatt ingyenes a beíratkozás, de csak szülői kezességvállalással, 18 év fölött kezes nélkül, diákkedvezmény, illetve fél évig érvényes beíratkozás is lehetséges. Természetesen leginkább az éves intervallum az elterjedtebb, de ez is bővíthető bérletté, amely az összes Fővárosi Szabó Ervin tagkönyvtárra érvényes. Külön kedvezmények érintik a hátrányos helyzetűeket, időseket. Láthatjuk tehát, hogy a könyvtári tér „használatba vételi” szintjei különböző jogosultságú, ugyanakkor követelményű szabályrendszer szerint történnek. A szolgáltatói oldalon megjelenő etikai előírások tehát ésszerű; az olvasó, valamint az intézmény érdekeit egyaránt szolgáló módon konkretizálják az információhoz történő szabad hozzáférés első mozzanatait.

Feljebb jutva – mind térbelileg, mind igényszintet tekintve – a könyvtárban, újabb szabályrendszerek teremtenek egyensúlyt az információhoz való jutás esélyegyenlőségében, és az egyéni igények elmélyítésében. A nyolc kikölcsonözhető könyv limitje is az egyéni igények ésszerű korlátozása a közösség érdekében, éppen úgy, mint az internetes számítógépek meghajtóinak írásvédetté tétele. Ez utóbbi korlátozást már inkább a könyvtár érdekeit szem előtt tartva vezettük be, éppúgy, mint a helyben használható, raktárból kikért könyvek olvasójegyen történő regisztrációját. Bizonyos, főleg nagyon régi könyvek esetében a bekamerázott olvasóterem és a fokozott könyvtárosi felügyelet is elfogadható korlátozásnak tűnik. De menjünk tovább az etikai normák érvényre jutásához szükséges tartalmi konkrétumok, korlátozások, szabályozások rendszerében.

A könyvtári üzem forgalmi függvényei hatással lehetnek az olvasók egyéni érdekeinek érvényesítésében. Ha mondjuk, sor alakul ki a tájékoztató pult előtt, és mellette még a telefon is cseng szintén tájékoztatásra várva; épp az esélyegyenlőség és a megkülönböztetés nélküli informálás elvét szem előtt tartva kell csökkenteni a tájékoztatás idejét, szintjét.** Fontos szolgáltatói, emberi szempont ugyanakkor, hogy ilyen esetekben is megtaláljuk az elvárható emberi és szakmai „minimumot”, valamint azt, hogy a korlátozás mindenkit egyenlően érintsen, és ne kivételezzünk senkivel. Kivételes esetek azonban ilyenkor is akadnak: hátrányos helyzetű vagy idős olvasóknál épp egy általánosabb emberi norma írja felül ezt a korlátozást, hiszen nekik bármilyen fokozott forgalmi torlódáskor is több figyelem, empátia, tolerancia jár.

Sok emberi és szakmai mérlegelési szempont határozza meg a könyvtáros „etikáját” egy-egy konkrét tájékoztatói helyzetben. Lényeges szempont, hogy az olva-

** A tájékoztatás idejének és szintjének helyes alkalmazása a könyvtári munkamegosztás függvénye is, amely szintbelileg és térbelileg osztja el az olvasói szükségletek kielégítéséhez megfelelő munkaerőt.

sói jogoknak ilyenkor sem szabad sérülniük, csak ésszerűen korlátozódnuk. A gyors és hatékony tájékoztatás még egyáltalán nem biztos, hogy egyben felületességet is jelent, ellenben az „alapos”, lassú, időigényes tájékoztatói munka is lehet redundáns, ha pl. nem jó irányba indul, mert nem konkretizálja az olvasói kérdést. A könyvtári állomány elrendezésének fogalmi viszonyait, a különböző tudományterületek interdiszciplináris jellegét tehát jól kell ismernünk ahhoz, hogy többszemponútú és „teljes, megfelelő, etikus, személyre szabott információt nyújtunk”. A „nőkérdés” problémaköre például minimum három szakterületi megközelítést igényel, (szociológiai, „mozgalmi”, művelődéstörténeti), a „zsidóságé” minimum négyet, (szociológiai, politikai, jogi, vallási). Fontos szakmai szempont a tájékoztatás szintjeinek és területeinek megfelelő alkalmazása is. Ha nyilvánvalóvá válik egy olvasói kérdés specializáltsága, akkor szintén lényeges, hogy a könyvtári állományomat megfelelően ismerve tudjak dönteni arról, hogy a kérés milyen mélységben elégíthető ki, és ha nem tudok elégséges választással szolgálni, akkor mely (szak)könyvtárakat tudom ajánlani. Egy bölcsészettudományi könyvtárban „felesleges” szakmai erőlködés és időpocsékolás a magaspítészeti, a farmakológia vagy éppen a baromfitartás európai uniós szabályozásának rejtelseibe hatolni: ezen szakterületek megfelelő tartalmi mélységű könyvtárait ajánlani szintén csak a rutinosan kérdező és tájékoztató könyvtári munka képes. Az etika ilyen irányú konkrétsága szakmai meghatározottságú: képes vagyok-e mint tájékoztató könyvtáros gyorsan átlátni egy-egy tájékoztatói szituációt szakszerűen, a forgalmi terheltségtől függő, arányokat megtartó módon kielégíteni az olvasói szükségleteket. Ilyenkor nem azért csökkentem az olvasóval történő tájékoztatás idejét, mert etikátlan vagyok, hanem éppen azzal vagyok etikus, hogy gyorsítom az olvasó információhoz való jutását azzal, hogy felkínálom az adott szakterületet legmélyebben gyűjtő (szak)könyvtárakat. Ez az etikai elv azért is fontos, mert az olvasók etikai kontrollja nagyon érzékeny az egyenlő bánásmód kiegyensúlyozott érvényesítésére. Fontos tehát az a szakmai-etikai fogékonyság, amellyel megteremtjük az olvasókra, háttérmunkákra fordított idő arányosságát, az olvasóval való hatékony és rutinos kommunikációval megcélozva az igényelt tudományos, irodalmi mélységet. Azonban tudjunk a különböző tájékoztatói-emberi helyzetekre egyénre szabottan is reagálni.

Más jellegű, de etikai vetületében még érzékenyebb kérdést vetnek fel az állományalakítás és gyűjteményszervezés „etikai” megfontolásai, mivel a kódex megállapítása szerint: „A könyvtáros, ... a közvélekedéssel és saját nézetével ellentétes műveket is beszerez”. A könyvtárnak és a könyvtárosnak nem szabad tehát egyéni ízlését, világnézetét úgy kidomborítania az állományalakításnál, hogy az a többi terület ellenésére menjen, ugyanakkor a demokratikus közkönyvtár alapgondolatával ellenkezik, ha egy könyvtár negligálja az értékek teljességére való törekvést a gyarapításban. Az egyéni érdeklődés és témaorientáció más vonatkozásban viszont előfeltétele egy adott szakterület, tudomány(terület) műveinek legszakszerűbb gyűjteményezéséhez.

Vegyünk egy többször felmerülő tájékoztatói, gyűjteményszervezési problémát: Hitler *Mein Kampf*-jának könyvtári beszerzése több (etikai) problémába is ütközik. A könyv kiadását jogi úton korlátozták, bár egyes könyvespultok alól hozzáférhető. Mit tegyen a könyvtáros, aki „többszintű” etikai kelepcebén érezheti magát. Először is a könyv tartalmát ismerve, el kell utasítania a könyvben foglaltakat. Másrésztől és szigorúan tudományos alapon viszont van igény e mű tanul-

mányozására, elsősorban történeti forrásdokumentumként. De említhetünk más jellegű tartalmi kérdéseket is: Marx és Lenin összes művei gyorsan kikerültek a könyvtárak szabadpolcairól, sok esetben a meggondolatlan állományapasztás következtében magukból a könyvtárakból is. A történelmi és tudományos objektivitás ugyanakkor támaszt olyan jellegű etikai felelősséget is a könyvtáros elé, hogy ezen szerzők legismertebb, legkeresettebb, legfontosabb művei továbbra is elérhetőek legyenek a szabadpolcos állományban. Ugyanez vonatkozik aktuális történelmi, politikai vonatkozású írásokra is. Tamás Gáspár Miklós, Kis János, Bayer Zsolt, Lovas István művei éppúgy nem hiányozhatnak a könyvtár polcairól, mint Franka Tibor vagy Kende Péter írásai. De mondhatunk más területről is példákat: a katolikus filozófus Bolberitz Pál *Keresztény teológia* című művének éppúgy helye kell, hogy legyen, mint Pais István materialista koncepciójú filozófiatörténetének. Hermann Nitsch művészetéről szóló kötetek ugyanúgy megtalálhatók, mint az orosz ikonok művészettörténeti rejtelmait taglaló művek.

Az *audiovizuális dokumentumok* világa szintén teljesen önálló területe a szerzeményezés etikai vetületének. Pornográf jellegű anyagokat a közkönyvtár hagyományosan nem gyűjt, de sokszor elmosódó lehet a határa a művészi–erotikus–pornográf kategóriáknak. Arról nem is beszélve, hogy a hagyományos szórakoztató filmek (mindenkor kötelező) szerelmi szálaiban is egyre nyíltabb a naturális ábrázolás. Hangzó anyagoknál felmerül például, hogy lehet-e sátánista (pl. Marilyn Manson) zenét vásárolni. Ha igen, akkor keresztény karizmatikus könnyűzenét is kell(ene) venni a kiegyensúlyozott állománygyarapítás elvét követve. Esetleg megoldás, hogy egyiket sem vásárol a könyvtár? A világnézeti „semlegesség” nemlegességet vagy az állománygyarapításnak minden területre történő kiterjesztését jelenti?

Az internetes szolgáltatások is vetnek fel hasonló etikai kérdéseket. Korlátozható-e bizonyos honlapok hozzáférése etikai szempontok szerint? Az amerikai 2001-es terrormerényletek egyik könyvtári-etikai diskurzusa épp abból indult ki, hogy a merénylők az amerikai közkönyvtárak ingyenes internetes szolgáltatásait használva kommunikáltak, illetve szervezték meg akciójukat teljesen követhetetlen és anonim módon. Vagy más probléma: hogyan tudok például különbséget tenni a pornográf internetes oldalakat „tudományos” kutatás céljából használó olvasó és a személyiségefejlődésének torzulását okozó használók között? A fizetős internet kizárja bizonyos oldalak szűrését, vagy a pénzéért joga van az olvasónak a teljes, szűrés nélküli világhálózathoz?

A közkönyvtár teljességre való törekvése, az olvasók szabad dokumentum–információ hozzáféréseinek joga hol ütközik ellentmondásokba? Milyen határterületei állíthatók fel a gyűjteményszervezésnek, információadásnak, hozzáférésnek a XXI. században? Kell-e egyáltalán értékelvű korlátokat felállítani? Ha igen, milyen objektív kritériumok alapján tudjuk ezt megtenni? A fent említett kérdések és problémák nem válaszolhatók meg egyértelműen, de a velük való folyamatos foglalkozás és szakmai diskurzus nélkülözhetetlen a könyvtáros szakmai-etikai világképének kialakításában.

Ezen szakmai kitérő nem egy könyvtári tájékoztatásról szóló jegyzet részletei voltak, hanem azt illusztrálták, hogy mit jelent az etika és a szakmai gyakorlat „egybeesése”, netán különválása könyvtári munkánk főbb területein. Az etika milyen immanens formáit fedezhetjük fel szakmai tevékenységeink közben? Ugyanakkor

nehezen kerülhetők ki azok a helyzetek, amikor a könyvtárosnak a szakmai orientáltságán és kompetenciáján túl választani kell bizonyos *olvasói határhelyzetek* etikai kérdéseiben. Minél nagyobb, minél szélesebb körű használói réteget vállal fel egy könyvtár, annál több ilyen jellegű problémával fog találkozni. Nem megoldás viszont ebben a kérdéskörben sem a használói szám bármilyen megfontolású korlátozása.

Láthatjuk tehát, hogy az etikai kódex formai kereteit hogyan lehet és szükséges „egyénre”, „szituációra”, interakciós helyzetre szabni. A normák konkretizációjának egyik prioritása tehát szakmai szempontú: hogyan kell az egyéni igényeket a gyakorlatban, a könyvtár általános üzemeltetési rendjének, térbeli, szervezeti kialakítását, a könyvtár napi forgalmi terheltségét figyelembe véve kielégíteni. Az etikai kódex tehát nem egyneműsíti a könyvtárakat szakmailag (sem): a „mit adok” kérdése, egy könyvtár szellemi, anyagi erőforrásainak mennyisége, minősége, szervezetsége függvényében aktualizálóik. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a magyar könyvtárügy sajátosságaiból adódó diszkrepanciák bőven adnak lehetőséget a hazai könyvtárpolitika újragondolásához. Mind területi, mind szakterületi eloszlásban új szempontokat, szabályozási formákat, szakmai ajánlásokat kell kialakítani ahhoz, hogy a könyvtárügyi közszolgálat versenyképes és hatékony, arányos legyen. Láttuk, hogy szerencsés esetben mindhárom tényező nivelált, mert egy megfelelő állományú könyvtár csak a megfelelő szakmai mélységű és szervezetszerű humán erőforrásokkal képes kifejteni legmagasabb színvonalát. Ugyanígy fontos a mennyiség és az elrendezettség kérdése is, mert egy rossz, kevésbé nyilvános állományú könyvtárban csak szűkebb olvasói kört tud kiszolgálni bármilyen kiválóan megszervezett könyvtári gárda is. De a kódex másik, „emberi” vonatkozású árnyalása, a „hogyan” kérdése még jobban függ egy könyvtári struktúra szervezeti-szociológiai háttérétől, általános kulturáltsági színvonalától.

Országos könyvtárügyi politikává emelve a könyvtáros etikát, megállapíthatjuk, hogy a kódex tág értelemben vett illetékességi köre vonatkozik az országos könyvtárügy szervezeti, stratégiai döntéseire, hosszú távú programjaira, koncepcióira, hiszen az adókból fenntartott magyar könyvtárügy hatékony koordinálása is „etikai” kérdés. Éppúgy, mint az alacsonyabb-magasabb szinten meghozott vezetői döntések, amelyek intézmények átalakításáról, átszervezéséről, a munka hatékonyabbá tételéről szólnak. Így „záródik” be a könyvtáros etikai kódex hatásköre, amely közvetve vagy közvetlenül a magyar könyvtárügy összes szakemberéhez szól.

Ezekkel a gondolatokkal kívántam hozzájárulni a könyvtári etika megvitatásához, gyakorlati alkalmazásához, érzékeltetni próbálva, hogy a könyvtárban minden szakmai és emberi mozzanat lehet egyben etikai is, kezdve egy raktári könyv kikérésétől az országos könyvtárügy nagyobb mozzanataig.

Békéscsabán novemberben

Nyár közepe óta készülődök Békéscsabára. Ambrus Zoltán, a Békés Megyei Könyvtár igazgatója akkor még elhárította a beszélgetést, most viszont egyik napról a másikra szívesen fogadott.

– *Miért gondolkozott ilyen sokáig ezen az interjún? – kérdeztem rögtön kíváncsian.*

– Tulajdonképpen azon gondolkoztam, hogy mi újat tudok még mondani. Hiszen már annyi helyen nyilatkoztam, beszéltem szakmai kérdésekről. Ráadásul éppen egy nagyon elfoglalt időszakban keresett; szeptemberben és októberben pedig a Kolbászfesztivál miatt szabadságon vagyok.

– *Ha jól tudom, ez a fesztivál az egyik szívügye.*

– Az egyik a sok közül. Mert az ember úgy szocializálódik, hogy elsősorban békéscsabai és azután minden más. Tősgyökeres békéscsabai vagyok. Úgy mentem el Debrecenbe az egyetemre, hogy jövök vissza. És tudatosan maradtunk itt a feleségemmel. Ez nem is közösségi vállalás, hanem inkább a családhoz, a gyökerekhez való ragaszkodás.

– *Beszélne egy kicsit a városról?*

– Ez a város szlovák telepítésű. Nem nagy, de nagyon megélt, és még élő hagyományokkal. Ez nem valamiféle néptáncolást vagy éneklést jelent, hanem az életmódban megjelenő hagyományokat.

Annak ellenére, hogy szeretjük hinni, hogy ez nagy város, nem így van – ez egy kis város. Gondolkodásában, szokásaiban, életmódjában és életformájában is. És az az igazság, hogy egy kialakulatlan város, sok nem városi szokással, és sok olyannal, amit igyekszünk nem városiként feltüntetni. Ezeket valami elmaradottnak, illetve rossz szokásnak véljük. Viszont ha arra gondolok, hogy ebben a városban még ma is divat az utcákat elsöpörni, a házak előtti fákat megmetszeni, és még jó értelemben figyelnek egymásra a szomszédok, segítenek egymáson, akkor azt kell mondanom, hogy ezek azok a jó hagyományok, amelyek összetartják Békéscsabát.

Sok trauma érte ezt a települést – mint annyi más magyar várost. Kezdődött Trianon után, amikor nagy számú erdélyi menekült került ide a határ közelsége okán. Folytatódott azzal, hogy a zsidókat deportálták és megölték, akik mind gazdasági, mind társadalmi, kulturális értelemben nagyon fontos részei voltak a városnak. 1947-ben lakosságcsere történt. Ez azt jelentette, hogy innen feltűzelt szlovákok kitelepültek Szlovákiába – visszatérve az „anyaföldre” –, onnan pedig

magyarok jöttek, akiket erőszakkal telepítettek át. El kellett hagyniuk a Csallóközt, és kénytelenek voltak ideköltözni. Ott jómódú parasztok voltak, itt pedig a legszegényebb emberek helyére kerültek.

Aztán Békéscsaba lett a megyeközpont – Gyulától elvették ezt a rangot. Nekik nagy trauma volt, de Békéscsaba is nehezen élte meg ezt az új helyzetet. Gazdaságilag már hosszú ideje erősebb város volt, mint Gyula. Ekkor viszont mesterségesen elkezdtek fejleszteni és betelepítések történtek. Ezáltal a meglehetősen homogén, szlovák, döntően evangélikus lakosság mellé sok református költözött. Ez megváltoztatta a város vallási térképét, szokásrendjét. Nagyon sok ember költözött be a városba a téveszesítés és később, az iparosítás során. Most pedig a sokadik traumáját éli, mert a feldolgozóipari jellegű munkahelyek megszűnnek. Az emberek pedig feleslegessé válnak. És itt van most egy város, ami vonzott és most kezd átalakulni kereskedelmi, bank-, illetve logisztikai központtá.

Minden városnak megvannak a lendítő és visszatartó erői. Békéscsaba sokat nélkülözött, és minthogy ez egy mesterségesen megnövelt szerepű város, nem ment keresztül szerves fejlődésen. Ugyanakkor soha nem fejlesztették annyira, hogy egy bizonyos szinten át tudjon lendülni. Veszprém vagy Székesfehérvár, ahol egyetem van és ipari központ, egész más helyzetben van. Ezek a városok is mesterségesen fejlődtek, de át tudtak lépni a kisvárosból a nagyobb, középvárosi kategóriába. Békéscsaba soha nem kapott annyi segítséget, mint ők, és ma sem kap. A legdepressziósabb vidékek egyike ma Magyarországon.

Rendkívül nehéz helyzetben van ebben a modernizációs folyamatban. Ez agrárvidék, döntően feldolgozóiparra alapozott a gazdasága. Most pedig eljött egy olyan időszak, amikor ezek a területek kevésbé fontosak az EU-ban lévő túltermelés miatt. Az itt élő emberek pedig ehhez értenek. Semmi máshoz.

Itt van egy megye 380 000 lakossal. 1970-ben 480 000-en laktak itt, tehát most százezerrel kevesebben vagyunk. Minden tíz mostani egyetemet végzőből kettő ha visszajön. A korosztályom gyerekei mind máshol dolgoznak. Ez önmagában tragikus dolog. A határmenti települések helyzete még rosszabb. Ha Biharugrától Bottonyáig széjjelnézek, csupa nehéz sorsú embert látok. Az ott lakók vagy elmenekülnek, vagy nagyon nehéz helyzetbe kerülnek. 30–40–50 százalékos a munkanélküliség. Ebben az esetben kultúráról, kulturális expanzióról beszélni meglehetősen komikus lenne. Ezeknek az embereknek elementáris problémáik vannak és ebben a kapitalizálódó folyamatban – amikor az állam elment az emberek mögül mint segítség – nagyon kiszolgáltatott helyzetbe kerültek. Ezek organikusan munkára szervezett települések, falvak voltak, ahol mindenki nagyon pontos munkamegosztás szerint végezte a dolgát. Még a koldus is része volt ennek a munkamegosztásnak! Elvitte a rossz terméket, a kevésbé hordható ruhát. Nos, ez a rendszer széthullott! Az emberek ott állnak, és nap mint nap csak esetleg az utcát söprik fel és a kocsmában töltik az idejüket... Valami kis segílyt kapnak, de az semmire nem elég. Ezeknek az embereknek kultúráról beszélni nagy bátorság! Miközben természetesen tökéletesen tisztában vagyok azzal, hogy a régió felemelkedésében a kultúrának, a tudásnak, a tájékozottságnak hallatlan nagy szerepe van. De ha valaki megszerzi ezt a tudást, tájékozódó képességet, akkor ezzel egyúttal veszi is a kalapját. És mit lehet mondani? A legnagyobb örömömre van, hogy mennyi egyetemista, főiskolás van nálunk pénteken és szombaton. Ha pedig az egyéni életüket nézem, természetes, hogy az a legjobb nekik, hogyha máshol megragadják a jó lehetőségeket.

– *Románia belépése az EU-ba milyen változásokat hozhat?*

– Úgy gondolom, érdekes és egyben ellentmondásos folyamatokat indít el a csatlakozásuk. Attól félünk, hogy Romániából sokan jönnek ide dolgozni. Közben meg ott az érem másik oldala: valószínűleg majd tőlünk mennek Aradra dolgozni, ahol egy százalékos a munkanélküliség! A fizetések ma még alacsonyak, de ez biztosan javulni fog. És a határmenti falvakból nyilván oda fognak menni, mivel onnan haza tudnak járni. Hiszen elköltözni ezek az emberek nem tudnak az országon belül, mivel a házak eladhatatlanok. Nos, ez az közeg, amiben dolgozunk.

– *Hogyan alakult a könyvtár helyzete az idők során?*

– Ez a könyvtár volt az első megyei könyvtár. Nagy respektje volt mindig is. Csaba egy olvasó város. Az '50-es évektől kezdve nagyon szerették ezt a könyvtárat. Jó hangulatú hely volt, biztos menedék abban az elég rossz hangulatú világban. Él bennem a kép, hogy gyermekkoromban a rosszul kivilágított, sötét városban a könyvtárban mindig világos volt. Itt sokan voltak, meleg volt, és kedves emberek gyűltek össze, úgy, mint fényre a bogarak.

Annak ellenére volt népszerű a könyvtár, hogy szlovák településként például a piacon szlovákul beszéltek. (Az én szüleim is tudtak szlovákul.) A templomban, a temetésen is szlovákul hangzottak el a beszédek. Ennek ellenére olvasni – mivel nem iskolázott irodalmi szlovák nyelvet használtak, sőt ez a beszélt nyelv nagyon lemaradt a nyelvfejlődésben – magyarul olvastak. A magyart természetesen mindenki tökéletesen beszélte.

Ha találkozom valakivel abból az '50-es, '60 években volt fiatal értelmiségi gárdából, akik az egyetemről részben visszajöttek a városba, részben máshol boldogultak, külföldön élnek, mindig megkérdezik, hogy van Lipták Pali bácsi (az elődöm). Az idősebb generáció meg Féja Gézáról érdeklődik. Ezek fontos dolgok.

– *Ön mióta dolgozik a könyvtárban?*

– A könyvtár gyerekkorom óta fontos hely az életemben. Kisgyerekként diavetítésre jártam, később tudatosabban használtam már a könyvtárat. 1985 óta dolgozom itt. Előtte mint társadalmi ösztöndíjas a megyei tanácsnál kaptam munkát: az intézmények felügyeletével foglalkoztam. A könyvtár és egyéb kulturális intézmények tartoztak hozzám.

– *Hogyan látja a könyvtár mai helyzetét?*

– Békés megyében ez az egyetlen igazán nagy könyvtár. Vannak persze nagyon jó főiskolai és városi könyvtárak! Regionális informatikai központ is vagyunk. Nálunk van a H-Bone csomópont, ami más megyékben általában egyetemeken, főiskolákon működik. Kiadjuk a *Bárka* nevű folyóiratot, amely igen színvonalas irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat. Évente hatszor jelenik meg. Szerencsénkre elsőként létesülhetett itt Európai Információs Pont a megyei könyvtárak közül 1998-ban, ma pedig a Europe Direct hálózat tagjaként végeznek a kollégáim igen fontos, az egész megyére kiterjedő munkát, szervezik ezt a tájékoztató szolgáltatást. Új épületünk 1985-re épült fel. Akkor ez volt a legjobb adottságokkal rendelkező megyei könyvtár az országban. Ma ez már nem igazán jó adottságú épület: nagyon drága a fenntartása, rendkívül korszerűtlen a fűtés és

a világítás. Betonmonstrum, ami nyeli az energiát. Bár flexibilis belső szerkezete van a háznak, komoly pénzek kellenének az átalakításra. 1985-ben és főleg a tervezés idején nem volt gond egy 6000 négyzetméteres könyvtárat építeni. Szellősen, levegősen. Az épületen keresztülfut egy passzázs, erre könyvesbolt, cukrászda, virágbolt települt. A '80-as években – amikor még híre-hamva sem volt a plázának – nagyon jól működött ez a konstrukció. Aztán áthelyeződött a városban a súlypont. Létrejöttek azok a helyek, amelyeket a '80-as években még el sem tudtunk képzelni. Akkor ide jártak a fiatalok, most az innen egy kilométerre lévő pláza „elvitte” őket. Nem tudok és nem is feladatom versenyezni vele. Úgy-hogy más irányba kell fordulni. Azt látom, hogy van igény, konferencia, összejövetelek, szakmai napok tartására, és a városban nincs elegendő és megfelelő közösségi helyszín. Nekünk van egy régi épületünk. Ez kultikus hely, hiszen itt alakult az első megyei könyvtár. Egy szép polgárház, amely a polgármester lakása volt. Ezt a régi épületet teljesen kiürítettük (itt volt a gyermekrészleg egy része). Úgy döntöttünk, hogy teljesen felújítjuk, és előadó-, illetve klubtermet alakítunk ki benne. Az eredmény már látható. Az egyik lehetőséget ennek a hasznosításában látom. Ez idevonz különböző cégeket, civil szervezeteket, amelyek egyben a könyvtárhoz is közelebb kerülnek. Új kapcsolatok kialakítására is mód nyílik.

De míg az egyik szemünk a városra, a másik a megyére figyel. Jó minőségű szolgáltatásokat kell adni a településeknek. A helyi önkormányzatoknak, intézményeknek segíteni kell abban, hogy a Nemzeti Fejlesztési Tervhez tudjanak kapcsolódni. Sok településen, sokféle próbálkozás fog elindulni. Egy informatikai, turisztikai fejlesztésnél vagy akár úthálózat bővítésnél is fontos, hogy a helybeliek történetileg, kulturálisan megalapozva, meggyőződéssel tudják képviselni azt, hogy az igenis szükséges számukra. A helyismereti kutatás nemcsak bibliográfiák gyártását kell hogy jelentse, hanem az ilyen modernizációs törekvésekben való segítséget is. Ha egy falu fejleszteni akar, akkor bizonyos hagyományokra is fog hivatkozni, és akkor jöhet a könyvtár, a múzeum, ahol a források rendelkezésre állnak. Például Biharugrán „erdei iskolát” hoztak létre egy madártanilag nagyon jelentős természetvédelmi területen. Ehhez kellett a források. Vagy Békéscsabán az Élővíz csatornát egy alapítvány gondozásába vette. Ezen a csatornán vízimalmok voltak, és halásztak is benne. Az alapítvány szeretné a Romániában folyó szakaszt is feltárni, és élővé tenni újra a csatornát. Na, ilyenekben szeretnénk segíteni, közreműködni.

– *Említette az épülettel kapcsolatos problémákat. Milyen megoldásokat látnak?*

– Míg eddig elég elszeparáltan, önállóan működtek a részlegeink, most próbálunk összehúzódní. Az emeletről lehozzuk a lenti folyosórészre az audiovizuális gyűjteményt. Nagyon jó a zenei részlegünk és a video-, DVD-gyűjteményünk is. A helyszínváltással egyben az olvasók többségéhez is közelebb kerül ez az anyag. A fenti helyet szeretnénk bérbe adni. Lehetséges, hogy másik intézményt fogadunk be. Ez nem öncsonkítás, hanem forrásszerzés a működéshez. Nekünk az is nagy segítség, ha a rezsiköltség 20 százalékát fedezi ez a bevételi forrás. Vagy ha a takarítók náluk is takarítanak, így lesz munkájuk. Ezzel valamennyire leszűkül a tér, mert például a folyóirat-olvasó eddig 3-400 négyzetméter, most 110 lesz. Lehet, hogy valaki nem tud az eddig megszokott, kedvenc helyén olvasni, de úgy érzem, a szolgáltatás színvonalát meg tudjuk tartani. Most egy másfajta igénybevételt aján-

lunk az olvasónak. Például elmélyült olvasásra nem feltétlenül a lapozgató lesz a legalkalmasabb.

A két bejáratos rendszert már régebben felszámoltuk. Nem csak azért, mert lopnak a könyvtárból – azért is, persze. Nem csak azért, mert huzat keletkezik és kihúzza a meleget – azért is. Nem csak az előbbieik miatt, hanem létszámgazdálkodási okokból is így kellett döntenünk. Hiszen az egyetlen ellenőrzési- és adminisztrációs pont minden szempontból a legtakarékosabb megoldás.

– *Hogyan alakult a létszám az elmúlt években?*

– 1985-ben 120 munkatárs volt, most 60 van, jövőre 50 lesz. Én nem révedek a múltba és nem ijedek meg a jövőtől sem. Külső kényszerítő erők léptek fel, hogy másként gondolkodjunk a könyvtárról, lehetőségeiről, a szerepéről. Nem egyszerű, de meg kell oldani. A könyvtárügy egy szocialisztikus, kvázi túlfeljesztésben élt, ahol pazarlóan bántak a személyi feltételekkel, de nem adtak arra lehetőséget, hogy a könyvtár technikailag is fejlődjön vagy állományában megfelelően gyarapodjon. A közép- és felsőfokú végzettségű emberek sokszor egyforma munkát végeznek. Az nem lehet jó megoldás, ha egy magasan kvalifikált szakember osztja vissza a könyvet. Lehet mondani, hogy az olvasónak az a jobb, ha képzett emberrel találkozik, de a könyv visszaosztása talán mégiscsak adminisztratív munka! Meggyőződésem, hogy ezek az arányok nem megfelelőek. Most ezt külső kényszer hatására kell megváltoztatnunk – ami nem biztos, hogy jó. Nehéz helyzetben van az igazgató, hiszen személyi kérdések, személyes sorsok kerülnek elé ilyenkor, és nem oldhatja meg humánusan, de sokszor még racionálisan sem..

– *Visszakanyarodva a megyére: hogyan végzik a megye ellátását?*

– Ebben a megyében nem lehet egy kaptafára dolgozni a különböző településeken, település típusokon. Azért sem, mert a megye három korábbi megyéből – Csanád, Békés és Bihar – lett „összerakva”. Mások azok a falvak, ahol nagybirtok, aztán téesz, állami gazdaság volt, és mások, ahol kisparaszti termelés folyt. Ezért minden település egyedi megoldásokat keres. Ez volt a jellemző akkor is, amikor olyan mozgalmak éltek, mint a „100 falu 100 könyvtár”. Ebben a megyében szépek és jók a könyvtárak. Maguk az épületek, a berendezések megfelelőek. Az állománygyarapítással van gond, és bizony, a folyamatos szakszerű munkával.

Nálunk nincsenek kistelepülések. Itt alig van 1000 fő alatti kistelepülés. A pályázati lehetőségeket kihasználjuk: vagy a könyvtárak pályáznak, vagy mi adjuk be a pályázatot a nevükben. És mi elvállaljuk azt a szerepet, amit egy kistérségi központnak kéne megtenni. Sajnos, nálunk nincsen olyan (városi) könyvtár, amely el tudná vállalni ezt a feladatot – nincs ilyen lehetőségük. Segítséget nyújtunk a falvaknak abban, hogyan lehet jól működtetni a könyvtárukat, milyen új célkitűzéseket fogalmazhatnak meg maguknak. A polgármestereket, a helyi önkormányzatokat próbáljuk meggyőzni arról, hogy egy könyvtárnak milyen hasznos funkciói vannak, milyen fontos közösségi feladatokat láthat el. Hogy igenis alkalmas arra, hogy működjön benne e-Magyarország pont vagy teleház; hogy van olyan település, ahol turisztikai információs pont is lehetne a könyvtár. Egy kisebb faluban pedig lehet, hogy nem lesz olyan csönd a könyvtárban, illetve nem a klasszikus értelemben vett kölcsönzés, helybenhasználat jellemzi, de talán beszélgetésre alkalmas, közösségi térként működik majd.

– *Úgy tűnik, a személyes kapcsolatok és a személyes hatás igen fontos ebben a folyamatban.*

– A kultúrában a személyesség, az egyén szerepe hallatlanul nagy lehet. Például nem civil ügy egy könyvtár létrehozása, ugyanakkor a háttérben mindig ott áll egy személyiség, egy iskolaigazgató, egy polgármester, egy neves személy, aki életre hívja a dolgokat.

– *Sok dologgal foglalkoznak. Idén a Helyismereti Könyvtárosok Találkozójának adtak helyet. Hogy sikerült a rendezvény?*

– Minden hozzánk hasonlóan nagy könyvtár időnként magára vállal országos rendezvényeket. '86-ban volt itt utoljára vándorgyűlés. Most örültünk annak, hogy bennünket választott az MKE helyismereti szekciója. Különlegessége az volt, hogy bemutathattuk nekik az Interreg 3C (a C itt Culture-t jelent) nemzetközi projektünket. Ez a program egy térség, egy régió kulturális kincsei digitalizálási lehetőségeinek feltérképezését és ezen értékek digitális formában történő közreadását tűzte ki célul. A Megyei Könyvtár a projekt résztvevőjeként arra vállalkozott, hogy helyi partnereivel közösen bemutassa, feltárja a Körös–Maros régió, közigazgatási értelemben Békés megye kulturális hagyományait, értékeit, intézményrendszerét, szolgáltatásait, és azt egy sajátos szempont szerint feltárja. Megpróbáltuk a közgyűjteményekben, kulturális intézményekben meglévő értékek hasznosításának lehetőségét megmutatni a gazdaság és a turizmus fejlesztésében érdekelteknek, és azt, hogy mindezek hogyan kapcsolhatók a nagyobb társadalmi, közösségi célkitűzésekhez. Dán, portugál, olasz és görög kollégák is részt vettek a programban. Az eredmény, a „Körös–Maros kulturális örökség”-honlap, ez a vázát és az informatikai háttérét, lehetőségeit teremtette meg annak, hogy a különböző közgyűjteményekben fellelhető kulturális értékek valamilyen tematizálás szerint közösen jelenhessenek meg. Így tulajdonképpen egyetlen adatbázisból kutathatóvá válhatnak. Rendkívül izgalmas és érdekes vállalkozás volt ez a program. Arról próbáltunk bizonyosságot tenni, hogy jó utat választunk, ha együttműködünk a múzeumokkal és a levéltárakkal vagy más kulturális értékeket gyűjtő intézményekkel.

– *A könyvtár részt vett más előremutató kezdeményezésekben is. Ilyen volt a minőségbiztosítás is. Hogy látja ma a minőségbiztosítás szerepét a könyvtárban?*

– Több minőségbiztosítással foglalkozó projektben vettünk részt. Fontos szempont a minőségbiztosítás, de talán nem a legfontosabb. A minőség biztosítására a szakmaiság a legfontosabb garancia. Ha szakmailag rendben vannak a döntések és szakmailag megalapozottak a folyamatok, akkor nem lehet probléma. Ma azt mondom, hogy az ilyen nagyságrendű könyvtárnak, mint mi, nem ez a legfontosabb. Sajnos, vannak súlyosabb gondjaink.

Egyébiránt úgy nem lehet minőségbiztosítással foglalkozni, hogy egy pályázaton nyerünk, nekiállunk dolgozni, aztán amikor elfogy a pénz, abbahagyjuk.

– *Miben látja a hatékony és gazdaságos működés garanciáját?*

– Ha szakmailag megalapozott döntések és jó folyamatok zajlanak egy intézményben, akkor a minőség biztosítva van. A mérhetőség igazán az, ami hiányzik az egész könyvtári rendszerből. A statisztika, ami a mérhetőségnek és összeha-

sonlíthatóságnak csak az egyik lehetősége. A kérdés azonban minduntalan felmerül: miben lehet bennünket összehasonlítani, mondjuk, a pécsi megyei könyvtárral? Nekik is van könyvünk, meg nekünk is? De hát annyira más közegben működünk, mint ők! Talán Zalaegerszeggel, Kaposvárral összehasonlíthatóbbak vagyunk. Én azt vallom: nekünk itt kell jónak lennünk, és nem egy virtuális osztályozó rendszerben kell megfelelnünk.

– *Hogyan látja a megyei könyvtárak jövőjét?*

– Hát, nem vagyok nagyon lelkes! Sokféle kihívás és sokféle sanyargatás jellemzi a jelenlegi helyzetünket. Az világosan látszik, hogy a kormányzat minimálisra kívánja csökkenteni a központi támogatások lehetőségét, például az ODR-hez kapcsolódó, és hasonló, törvényben is rögzített juttatások rendszerét. Ugyanakkor a megyék pénzügyi legyengítése, a pénzek és döntések átterelése a régiókhoz – a kulturális intézmények politikai kiszolgáltatottságát erősíti. Ha a kormányzat azzal érvel, hogy a megyéknél sok a bürokrácia és az indokolatlanul felvállalt, nem kötelező feladat, csak a dolgok egyik részét mondja ki, nem erősíti meg funkciókat, nem szabályoz címzett pénzforrásokat stb. Nem arról van szó, hogy valamilyen szakmailag is indokolható, racionális ésszerűsítés, visszahúzóadás megy végbe, hanem egy külső kényszer vezérelte, kiszolgáltatottság jellemzi a helyzetet. Ez egy olyan megyében, mint Békés, különösen tragikus, mert nincs mód a megyei könyvtár szerepének helyettesítésére sem, mondjuk, egy egyetemi vagy főiskolai könyvtárral, ugyanakkor a székhely város sem képes – véleményem szerint – átvenni bennünket, mert rendkívül rossz anyagi helyzetben van. A megoldás? Tartok tőle, hogy a megoldásokban majd nehezen találjuk meg a könyvtárat, azt az intézményt, amelyet elég sok viharon keresztül sikerült eddig megóvnunk, összevonástól, szétszedéstől és hasonlótól. Már annak is örülnék, ha a közös sorsú közgyűjtemények egymásra találását segítené a minisztérium, vigyázva a szakmai érdekek és értékek megmaradására.

– *Köszönöm a beszélgetést! És a „sokféle kihívás és sokféle sanyargatás” mellett jó munkát, és eredményes, sikeres új esztendő-t kívánok.*

(Az interjú az Országos Könyvtári Kuratórium megbízásából 2006. november 21-én készült.)

Pegán Anita

A helyismereti munka aktuális kérdései címmel rendezett színvonalas szakmai konferenciát az MKE Helyismereti Könyvtárosok Szervezete. A Jászberényben, 2006. november 10–11-én zajlott tanácskozásról azon frissiben beszámolt a 3K decemberi száma. Ezúttal két, ott elhangzott előadás szerkesztett változatával ismerkedhetnek meg Olvasóink; éspedig olyanokkal, amelyek – túlmutatva a szűkebben vett helyismeret témakörein – a könyvtáros szakma szélesebb köreit érdekelheti.

Aprónyomtatványok teljes szöveges keresésének megvalósítása könnyen, gyorsan

Köszönet **Káldos János**nak.

(OSZK MEK Osztály)

„A könyvtárak túlnyomó többsége az önfeltáró rendszert választja, vagyis a tárolás tematikus rendben történik” – írta a könyvtárak helyismereti tevékenységét összefoglaló művében az aprónyomtatványokról Bényei Miklós.¹ Ugyanő 2004-ben így fogalmazott: „A feltárásban új formákat kell előnyben részesíteni – pl. a mikroanalitikus feltárást –, illetve szükségessé válik olyan dokumentumfajták egyedi feltárása is, amelyeket eddig nem így, hanem az ún. *önfeltáró módszerrel* dolgoztunk fel (pl. állóképek, *aprónyomtatványok*). [...] Az *aprónyomtatványok* történeti forrásértéke napjainkban kezd nyilvánvalóvá válni; a bennük rejlő információk könyvtári feltárása szintén kemény feladat, itt is a számítógép adhat reális esélyt.”²

Hogy miként?

Erre próbáltam választ adni a jászberényi konferencián a helyismereti gyűjteményekkel foglalkozó könyvtárosoknak azzal a figyelmeztetéssel, hogy az eljárást – egyelőre – *tanulmányozásra* ajánlom, mert nagyobb gyűjteményen még nem volt módom kipróbálni...

Húzhatjuk-halaszthatjuk a dolgot, de nem hiszem, hogy elkerülhető feladat lenne aprónyomtatvány-gyűjteményeink digitalizálása, első lépésként képként való beszkennelése.

Ha rászánjuk magunkat, először is célszerű e feladatra szabályzatot alkotnunk, hogy a végeredmény azonos (minél jobb!) minőségű legyen. Pár tucat dokumentum próbaszkennelése esetén bárki beláthatja ugyanis, hogy pl. a kisméretű, kettéhajtott (négyoldalas) meghívók esetén az oldalankénti beolvastatás nyomán szebb vég-

1 Bényei Miklós: Helyismereti tevékenység a könyvtárakban. Nyíregyháza, 1994. 86. p.

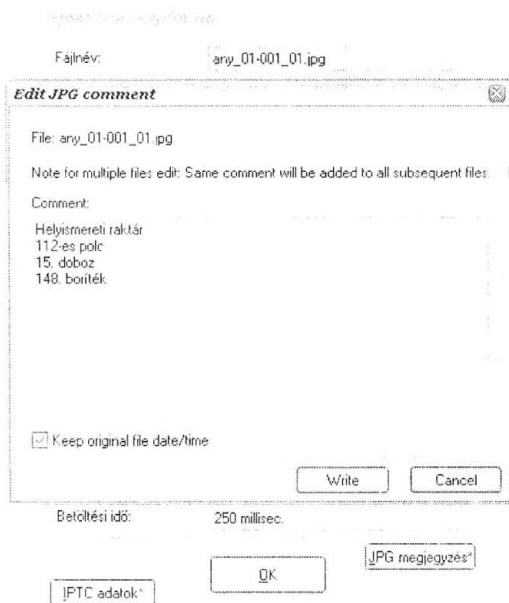
2 Bényei Miklós: Genius loci – A helyismereti tevékenységről. Budapest, 2004. 47–48. p.

eredmény születik, ha azonban ugyanezt a dokumentumot kihajtjuk, és csak két képet készítünk róla, sokkal gyorsabban tudunk haladni. Ha oldalanként szkennelünk, eldönthetjük, hogy az „üres” oldalakról is készítünk-e képet (nyomatóval így a teljes dokumentum reprodukálható) vagy ezt a feladatot megspóroljuk. Azt is minél előbb döntsük el, hogy milyen szisztema szerint adjunk neveket fájljainknak; ha utólag jövünk rá, hogy az összeset át kell nevezni, nagyon fogunk bosszankodni... Szerencsés dolog jó előre eltervezni, hogy elkészült képeinket milyen struktúrában fogjuk tárolni. Az „önfeltáró” rendszer könnyen (számítógépes) könyvtárszerkezetté alakítható, ugyanakkor, ha a „végterméket” egy vagy több DVD-n szeretnénk tárolni, a gyarapodás beillesztése kicsit körülményes lehet.

A fentiek végiggondolásához a feldolgozandó gyűjtemény alapos ismerete szükséges. Munkamódszerünk meghatározásában – nyilván – nagy súllyal szerepel a gyűjtemény nagysága (darabszáma, a becsült oldal-, és ebből adódó képszám), a rendelkezésünkre álló szkennelő gyorsasága, a feladat elvégzésére számítható munkaidő mennyisége. A digitalizálható aprónyomtatványok körét – értelemszerűen – meghatározza szkennelők mérete is.

Egy biztos, mindenképpen készítsünk a felismertett képről egy legalább 600 DPI-s, több millió színű, tömörítésmentes (legkevésbé tömörített) képformátumú (BMP, TIF) archív példányt (legalább két, egymástól távol tárolt adathordozón). A további munkát egy ebből konvertált, 300 DPI-s JPG-képpel célszerű folytatni. A konvertáláshoz az internetről többféle ingyenes szoftvert tölthetünk le. Fontos, hogy az archív és a „használati” képnek ugyanaz legyen a neve!

Gondoljunk arra, hogy digitális aprónyomtatványaink használói esetleg szeretnék az eredeti dokumentumot is kézbe venni! Gondoskodjunk tehát arról, hogy a képfájltól valahogy el lehessen jutni ahhoz a teremhez, polchoz, dobozhoz, borítékhoz, ahol az aprónyomtatványunkat tároljuk. A raktári jelzetet érdemes magába a képfájlba rögzíteni.

Erre – JPG-kép esetén – két helyen (JPG-megjegyzés. IPTC-adatok) is módunk van. (Ha valaki figyelmesen megnézi a fenti képet, rájöhethet, melyik szoftvert célszerű e feladatra [is] használni! A kép betöltése után az i billentyű lenyomásával hívható elő a fenti ablak!) Nem haszontalan végiggondolni, hogy kell-e, érdemes-e ugyanitt egyéb információkat is rögzítenünk (meggondolandó pl. az aprónyomatvány eredeti méretének rögzítése, vagy – ha más gyűjteményből származó dokumentumokat is el szeretnénk helyezni új szolgáltatásunkba – a tulajdonos neve, esetleg elérhetősége).

Ha csak ennyit teszünk, már akkor elmondhatjuk, hogy új és korszerű szolgáltatással várjuk a helyismeret iránt érdeklődőket! Nem kell dobozokban kotorászniuk, gyűjteményünket gyorsabban áttekinthetik, a másolatszolgáltatás egy pillanat műve, egyedi dokumentumaink a továbbiakban nincsenek kitéve a kopás veszélyének, és – ráadásul – megtettük az előkészületeket egy színvonalas webes szolgáltatás kialakítására is.

Cikkem címe azonban ennél többet ígért, haladjunk tehát tovább!

Aprónyomatványaink döntő többsége szöveges információkat tartalmaz, a digitális képként rögzített dokumentumokon szereplő karakterek felismertetéséhez pedig régóta léteznek szoftverek. Ezek közül az egyik (kérem, nézzék figyelmesen az alábbi képet is!) biztosan alkalmas a következő munkamenet végrehajtására.

1. Ismertessük fel a programmal a képen található szöveget!

2. A felismert szöveget mentjük el egy „kétrétegű” pdf-fájlba, amelyben az előtérbe a kép, a háttérbe a felismert szöveg kerül:

Figyeljünk arra, hogy a létrejövő pdf-fájl neve ugyanaz legyen, mint a képfájlé volt. Így sokkal könnyebb lesz a szolgáltatás kezelése.

„Régi OCR guruk” a második képre pillantva azonnal látják, hogy a program közel sem ismerte fel helyesen az *egész* szöveget (pl. az „ünnepi” szót). Készüljünk fel arra, hogy sok esetben (pl. ha grafikai motívumok és a szöveg fedik egymást az aprónyomtatványon) ennél is rosszabb lesz. A karakterfelismertető program – ismét csak: természetesen – lehetőséget ad a felismertetett szöveg korrektúrázására is. Ennek (részleges vagy teljes) vállalása ismét csak a gyűjtemény nagyságától, a feladat teljesítésére fordítható munkaidő mennyiségétől függ.

Pdf-dokumentumaink olvasására, kezelésére az *Adobe Reader* legfrissebb, magyar nyelvű verzióját érdemes használni (a cikk írása közben a 7.0.5-ös verziót használom). Ez az ingyenes olvasóprogram ugyanis képes meg nem nyitott fájlokban is keresni, ha megadjuk azt a könyvtárat, amelynek fájljaiban (vagy alkönyvtáraiban található fájljaiban) keresni szeretnénk.

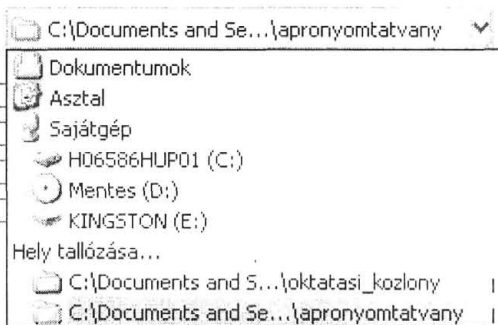
A keresés lefuttatása után listába gyűjti azokat a fájlokat, amelyekben a keresett szót (a fenti esetben ez: „földművesszövetkezet”) megtalálta, a lista

Milyen szóra vagy kifejezésre szeretne rákeresni?

földművesszövetkezet

Hol szeretne keresni?

- Az aktuális PDF dokumentumban
- Az összes PDF dokumentum itt:

elemére kattintva pedig be is tölti azt a fájlt, amelyet kiválasztottunk. Mivel „kétrétegű” pdf-dokumentumot hoztunk létre, a képernyőn mi a képet látjuk, ám a program meg is jelöli nekünk azt a részt, ahol a keresett szöveg szerepel:

Több találat esetén egymás után az összes „képet”, pdf-dokumentumot megnézhetjük, kiválasztva a nekünk megfelelőket. Ne lepődjünk meg! Ha már sok pdf-fájlunk van, a keresés több percig is eltarthat! Természetesen van mód állományaink indexelésére, így a gyorsabb keresés megvalósítására; ez pénzkérdés.

Ha mindent a fentiek szerint csináltunk, akkor a pdf-fájlnevektől eljutunk a jpg-képig, a képbe ágyazott raktári jelzettől pedig magához a dokumentumhoz...

Jól látszik, ez a módszer közel sem száz százalékos biztonsággal juttat el bennünket a keresett aprónyomtatványhoz. Ha a módszert továbbgondoljuk, és kiterjesztjük cikk-kivágatainkra, vagy a mikrofilmjeinken őrzött helyi lapok digitalizált változatának kezelésére, az eljárás olykor csak 70–80 százalékos hatékonyságúnak mondható; ez az arány csak szorgos munkával (korrektúra) javítható. De ha magunk elé képzeljük a dobozokban kotorászó, cikk-kivágatok tömegében elvesző, és a sötét, szellőtethetetlen helyiségekben mikrofilm-leolvasó fölé görnyedő és közben jegyzetelni próbáló felhasználót, kipróbálása, tesztelése – legalábbis remélem – meggondolandó.

P.S.

Kedves szakcikk-olvasó könyvtáros kollégám! Tudom, hogy a számítógépes munkavégzést ezerszer könnyebb megmutatni, mint leírni! Írás közben keservesen megtapasztaltam ennek igazságát!

Azt mondják, egy jó kép ezer szóval is felér! Ez esetben talán mondhatom: egy jó fájl ezer cikkel is felér. Ha tehát felkeltette kíváncsiságát a fent leírt eljárás, és szeretné kipróbálni, telepítse az Acrobat Reader programot, írjon egy levelet a tabela@vfmk.hu címre, és az általam készített, kereshető pdf-fájlokat csatolva pár napon belül elküldöm. Örömeire fog szolgálni a bennük való teljes szöveges keresés!

Takáts Béla

Könyvtár 2.0

Szubjektív fogalomrakosgatás ide-oda

Kedves Kollégák! A vitát elősegítendő szeretnék néhány gondolatot felvillantani a Könyvtár 2.0 mindennapi munkánkban való használhatóságáról és ennek követelményeiről. Rögtön egy eretneknek ható mondattal szeretném kezdeni: „a könyvtáros nem informatikus és az informatikus nem könyvtáros”. És ez így van jól. Véleményem szerint, ha azt el tudjuk érni, hogy minden könyvtáros képzett, magabiztos számítógép-használó legyen, akkor elégedettek lehetünk.

Értelmezzük tehát a Könyvtár 2.0-t a helytörténet szemszögéből az alábbi három jellemzőt figyelmesen megnézve:

- használóközpontú
- multimédiás
- közösségi

Nem új fogalmakról van szó. A hagyományos helyismereti könyvtári szolgáltatás is használóközpontú, multimédiás és kifejezetten közösségi. Ebben rejlik a megvalósítható kiindulópont az on-line szolgáltatások felé. Intézményenként változó a könyvtári dolgozók informatikai gyakorlata, és itt kifejezetten a gyakorlatot emelném ki és nem az „elméleti tudást”. A Könyvtár 2.0-nak azon részei lesznek bevezethetőek az Önök intézményében, amelyet a könyvtárosaik napi rutinnal, a privát életükben is használnak. Melyek lehetnek ezek?

- e-mail
- internetes űrlap
- blog
- chat, icq, gaim, MSN, skype, ...
- iwiw
- üzenőfal
- tagek (címkék, jelölések)(indexelés)
- kosár fogalom kiterjesztése
- moderálás, szelektálás

Kérem, gondolják meg, hogy a fentiek közül hányat használnak nap mint nap? Hány olyan könyvtáros van az intézményükben, aki ezeket ismeri, használja? Hány olyan látogatója, olvasója van a könyvtárának, aki ezeket használná?

Specifikusan a helytörténetre, helyismeretre vetítve vessük össze a könyvtári munkafolyamatok hagyományos és internet adta lehetőségeit.

1. Helytörténeti **állomány gyarapítása**. Kitől–mit–hogyan lehet megszerezni? Van-e rá elég pénzünk? Tudjuk-e mindig, hogy mi az, ami megjelent és a gyűjtőkörünkbe tartozik? Az olvasó bevonása a rendelésbe az első lépés lehet, amellyel nyithatunk az olvasóink felé. Hagyományos módon már

mindenhol ott lehet a dobozka, amelybe az olvasóink bedobhatják a beszerzésre vonatkozó kéréseiket.

Innen már csak egy lépés a könyvtár honlapjára kitenni egy menüpontot, ahol beszerzési javaslatot tehetnek az olvasóink. (Pl.: www.vk-sopron.hu oldalon az Online szolgáltatások/Beszerzési javaslat menüpont)

Ha a könyvtárnak van honlapja, akkor pillanatok alatt nyithatunk az olvasók felé egy ilyen szolgáltatással.

2. Ha túl vagyunk a beszerzésen, mindenhol következik a **tárgyi, formai fel-tárás**, amelynek eredménye egy rekord. Ez a rekord jó esetben bekerül egy közös adatbázisba, ahonnan mindenki tovább töltheti a saját rendszerébe. De milyenek ezek a rekordok? Bármelyik közös rendszerben keresnek, biztos, hogy találnak redundáns adatokat. Elképzelhető, hogy már itt belép az olvasónk? Commentelheti-e az itt talált rekordot, ha pl. helyesírási hibát talál benne. Akarjuk? Hogyan teheti meg?
  - Személyesen, ha kideríti, ki tudja deríteni, kitől származik a rekord.
  - Telefonon, mert az mindenhol van.
  - E-mailben, amit megszerezhet a könyvtárban vagy a könyvtár weboldala-n.
  - Leírhatja a saját blogjában; – de azt ki olvassa el?

Ha eljut hozzánk az olvasónk visszajelzése, akkor megtörténik-e a javítás, és kap-e erről visszajelzést az olvasó? Van-e a panaszkezelésre könyvtárunkban kialakult és követendő mechanizmus hagyományosan vagy interneten?

3. De menjünk tovább a könyvtári munkafolyamatok szerint. Letöltöttük a jónak talált rekordot egy adatbázisból, benne van a saját adatbázisunkban, és készen állunk arra, hogy az olvasó ezt keresse, használja személyesen a könyvtárban vagy távolról, internet segítségével. Ha a helyismereti adatbázist használó olvasónk az adott szakterület szakértője, és lenne még néhány ötlete például új tárgyszavak hozzárendelésére – mi történik? Hagyományosan a könyvtáros figyelmét felhívja erre, aki illeszti a fogalmakat a saját rendszeréhez, tezaszűzéhez, és beemeli a könyvtári rendszerbe.
  - On-line módon történhet-e ez? Hogyan? Alapesetben kétféleképp:
    - cenzúrázatlanul/moderátlanul, szabad hozzáféréssel,
    - cenzúrázottan/moderáltan.

Szerintem nincs olyan könyvtáros, aki cenzúrázatlanul odaengedné könyvtár használóit a katalógusához, tehát ezt a lehetőséget vessük el.

Ha a moderálást nézzük, több problémával is szembe kerülünk:

Hogyan adhatunk lehetőséget az olvasónak?

- minden rekordhoz hozzárendelünk egy szövegdozst,
- vagy e-mail kontaktot, ahol e-mailt lehet küldeni,
- vagy icq számot, ahol meg lehet találni az éppen szolgálatot teljesítő könyvtárost,
- vagy űrlapot, amit ki lehet tölteni.

Számos lehetőségünk van. De! Ki fogja ezeket a javaslatokat

- fogadni,
- behasonlítani, ellenőrizni, megszünti,
- majd elhelyezni az adatbázisban?

Van-e fogadóképes könyvtárosunk, elegendő kapacitásunk? Mekkora a könyvtárunk számára az ellenőrizhető – befogadható mennyiség az olvasók által küldött, javított adatokat illetően. Kalkulálni kell azzal is, hogy nem minden javaslat jóindulatú. Meg kell tanulni elfogadni az internetre jellemző anonimitást, azaz az ismeretlen ismerősök – arctalan segítők jelenlétét. Fel kell készülni a spamek kiszűrésére. Sajnos, számolni kell a levélszemétdömpinggel. Ezen kívül el kell fogadni, hogy előfordul majd az is, hogy „Pistike próbálkozik unalmában az 5/A-ból”, és kideríthetetlen, abszurd kérdést tesz fel, amelyre a válasz megkeresése rengeteg idő és munka.

A veszélyek ellenére is fontos, hogy nyissunk az új szolgáltatási formák felé. A spontaneitás alapja a jó internetes szolgáltatásnak. Néhány ötletet szeretnék felvillantani, hogy hol lehet a napi munkába bekapcsolni az internetet:

- helytörténeti chat-vonal kialakítása;
- helytörténeti bibliográfiakészítés;
- helytörténeti képadatbázis létrehozása, például „Küldj egy képet X. Y. személyről!”;
- automata e-mail rendszerrel, ahol a feltett kérdésre tájékoztató könyvtáros válaszol;
- könyvtári tematikus ajánló blogok létrehozása;
- könyvtárunk iwiwre való feltétele.

Hova tovább... Nincs határ és lehetetlen az internetes szolgáltatások esetében. Ám amíg nem megy végbe a gondolkodásmódunkban paradigmaváltás, addig nem lesz a magyar könyvtárügyben Könyvtár 2.0 sem. Nem elég, ha van egy közösségben két-három olyan ember, akit felcímkezünk az „ért az informatikához” közhellyel. Olyan helytörténészekre, könyvtárosokra van szükség, akik napi rutinnal használják az internet és az adatbázisok adta lehetőségeket, amelyeket spontán és „no name” módon képesek valamilyen cél köré megszervezni.

Az új fogalmak, szolgáltatások bevezetése során egy dolog biztos megtörténik hagyományosan és interaktívan: **az olvasónak igénye – véleménye lesz, és ennek hangot is ad.**

Mit tehetünk? Figyeljünk az új könyvtárhasználói igényekre. A hagyományos véleményláda mellé tegyünk a honlapunkra egy üzenőfalat. Reagáljunk a kritikákra, még akkor is, ha névtelenek. Készüljünk fel arra is, hogy sok az érdeklődő, próbálkozó és nem utolsó sorban nagyon felkészült gyermek a képernyők előtt.

Orbánné Kalmár Judit

Jelentés az iskolai (kollégiumi) könyvtárakban 2006-ban végzett könyvtári szakfelügyeleti vizsgálatról

I. A PROGRAM MEGTERVEZÉSE, A VIZSGÁLATSZERVEZÉS ÉS MENETE

A 2006-os esztendőben, a 2004. évi vizsgálatok után másodszer kerülhetett sor az iskolai (kollégiumi) könyvtárakban a 14/2001. (VII. 5.) NKÖM rendelet szerinti szakfelügyeleti vizsgálatokra. Noha mindkét vizsgálat alapvetően a rendelet előírásai szerint zajlott, mégis voltak formai különbségek a két eljárás között.

A rendelet 3. § (4) bekezdése szerint „A szakfelügyeleti vizsgálatot a közoktatásról szóló törvény szakmai ellenőrzés lebonyolításáról szóló rendelkezéseinek megfelelően kell megszervezni”. Ezt a jogszabályi helyet 2004-ben oly módon sikerült érvényesíteni, hogy az OM a 2004. évi költségvetés terhére kiírta a „SZAK 2004” elnevezésű pályázatát a közoktatási intézmények fenntartói számára, amely pályázatnak egyik tartalmi eleme volt az iskolai könyvtárakhoz kötődő pedagógiai szakterület szakmai ellenőrzésének lehetősége. A pályázaton valamennyi pályázó, mintegy hetven fenntartó (zömmel önkormányzat) nyert, s összesen 101 iskolai (kollégiumi) könyvtár ellenőrzésére kerülhetett sor.

Az OM közigazgatási államtitkára felkérte a nyertes pályázókat, hogy lehetőség szerint olyan szakértőket kérjenek föl az ellenőrzés végzésére, akik jogosultak könyvtári szakfelügyelet tartására is. Ezzel megnyílt a lehetősége, hogy a NKÖM könyvtári főosztálya megbízhassa a vizsgálatot végző szakértőket a szakmai ellenőrzés mellett szakfelügyeleti vizsgálat tartásával is. A szakértők munkájukat alapvetően a közoktatási törvénynek a szakmai ellenőrzésről szóló 107. §-a szellemében szervezték meg, tartalmilag pedig a kulturális miniszter által kiadott *Szempontrendszer* alapján végezték. A komplex vizsgálat szervezője, bonyolítója – a NKÖM könyvtári főosztályával kötött megállapodás nyomán – az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum volt. A vizsgálatok eredményéről beérkezett kérdőíveket és szöveges jelentéseket az intézmény két munkatársa, Celler Zsuzsanna és Csík Tibor dolgozta fel, és készített belőlük összegző, értékelő jelentést. Ez a dokumentum megjelent a *Könyv és Nevelés* 2005. évi 4. számában.

A 2006-os vizsgálatok előkészítésének kezdetén kiderült, hogy nem lesz esély a korábbihoz hasonló, pályázati kiírás nyomán megszervezhető komplex vizsgálatra. Mivel azonban minden érdekelt számára nyilvánvaló volt, hogy az iskolai könyvtárak munkájának korrekt megítélése csak a kettős vizsgálat alapján valósulhat meg, más utat kellett keresni. Az OPKM (Balogh Mihály főigazgató) 2005. augusztus 31-én azzal a javaslattal fordult az OM tanügy-igazgatási főosztályvezetőjéhez, Czimer Lászlóhoz, hogy a szaktárca ismét teremtse meg legalább száz iskolai könyvtár szakmai ellenőrzésének anyagi és szakmai feltételeit, hogy a két

évvel korábbi vizsgálatnak megfelelően lehessen eljárni 2006-ban is. Mivel ez a lehetőség végül nem nyílt meg a vizsgálat előkészítői számára, 2005. november 7-én az OM közoktatási helyettes államtitkárát, Sipos Jánost kereste meg levelével az OPKM főigazgatója. Levelében arról kért hivatalos jogszabály-értelmezést és szakmai állásfoglalást, hogy vizsgálhatja-e a szakfelügyelet az iskolai könyvtárakban a 11/1994-es MKM rendeletnek az iskolai könyvtárak működéséről, tevékenységéről szóló előírásait. Másképpen fogalmazva: kiterjedhetnek-e a szakfelügyeleti vizsgálatok a kulturális miniszter által kiadott szempontrendszer valamennyi pontjára, jelesen azokra is, amelyek közoktatási (nem könyvtári!) jogszabályokra vonatkoznak. Sipos János helyettes államtitkár – a tanügy-igazgatási főosztályvezető e tárgyban írt feljegyzése alapján – pozitívan nyilatkozott. Így megnyílt a lehetősége annak, hogy 2004 után 2006-ban is komplex vizsgálat történjen a kiválasztott iskolai könyvtárakban. Sajnálatos módon azonban erre csak az OM anyagi hozzájárulása nélkül kerülhetett sor, tehát a szakértők a szakfelügyeleti feladatukat a NKÖM-től biztosított díjazás ellenében, míg a szakmai ellenőrzés – lényegesen szerteágazóbb feladatát – díjazás nélkül, „társadalmi munkában” teljesítették, amiért köszönet és elismerés illeti valamennyiüket.

II. A SZAKFELÜGYELŐI JELENTÉSEK ÖSSZEGZÉSE, ELEMZŐ ÉRTÉKELÉSE

1. A könyvtár részvétele a könyvtári rendszerben

A kérdőív 43–48., valamint 50. pontja foglalkozott ezzel a kérdéskörrel. A kitöltött adatlapokból és a szakfelügyelői jelentésekből kitűnik, hogy technikai eszközeiket illetően a könyvtárközi dokumentumszolgáltatás igénybevételére felkészültebbek a könyvtárak, mint a saját gyűjteményükből történő esetleges szolgáltatásra. Szolgáltató képességüket egyébként kiterjeszti annak a lehetősége, hogy az iskola más részein működő eszközöket (internet, másoló, szkanner, fax) is igénybe vehetik szükség esetén.

Sajátos tapasztalata volt a szakfelügyelőknek, hogy a könyvtárosok ez irányú ismeretei – noha megvannak – leginkább passzívak. Általában hagyományos módon, saját gyűjteményükből, esetleg nyomtatott forrásokból tájékoztatnak, és nem vagy alig élnek a nagy, központi adatbázisok biztosította lehetőségekkel. Az ODR szolgáltatásainak propagálása is inkább élőszóban történik.

A könyvtárak alig több mint fele szerepel kérő könyvtárként, és kevesebb, mint fele szolgáltatóként. Ezen belül is felűnően alacsony a tényleges forgalom: az átlag 14 kérés és 7 szolgáltatás. (Az összes vizsgált könyvtárra vetítve: 7 kérés és 3 szolgáltatás!) Ugyanakkor még mindig prosperál a könyvtárközi kölcsönzés „kőkorszaki” technikája, amennyiben egy-egy könyvtáros személyesen hozza el a település más könyvtáraiból – zömmel a pedagógus kollégák számára – a keresett és általa felkutatott dokumentumot (legtöbbször könyvet).

Az iskolai könyvtárosok véleménye szerint számukra a legfontosabbak a megyei pedagógiai szakkönyvtári szolgáltatások, ezért könyvtárszakmai kapcsolataik is abban a vonatkozásban a legélőbbek. Az együttműködés leginkább dokumentált területei: képzés, továbbképzés, tapasztalatcsere, egyéb szakmai rendezvény. Ép-

pen ezért aggasztóan leépülőben van azoknak az iskolai könyvtáraknak a szakmai kapcsolatrendszere, amely területeken a közelmúlt átszervezései megszüntették a megyei pedagógiai intézeteket, vagy akár csak az intézet a szakkönyvtárát, esetleg csak a szolgáltatásait.

Fontosnak minősülnek, s az előző helyeken különösen felértékelődnek az iskolai könyvtárak egymás közötti kapcsolatai, s a könyvtárosok részvétele a területi és szakterületi szakmai szervezetek életében. Ennek az üdvözlőnek tűnő megoldásnak viszont az szab gátat, hogy az egyszemélyes könyvtárban dolgozó kolléga nehezen mozdulhat ki munkaidőben a könyvtárból, a léépítések miatti félelmében nem is mozdul szívesen, még ha a közoktatási törvényben rögzített munkarend erre elvben biztosítaná is a lehetőséget számára.

2. A dokumentumok védelme és nyilvántartása

A szakfelügyelői jelentésekből két „hagyományos” gond bontakozik ki e kérdéskörön belül. Az egyik az alapnyilvántartások vezetésének anomáliáiról szól. Csak a vizsgált könyvtárak alig több mint felében vezetnek egyedi és csoportos leltárkönyvet is. A számadatokon túl további gondokról is beszámolnak a szakfelügyelők: több helyen külön leltárkönyvekben vezetik a különböző típusú dokumentumokat, sőt az is előfordul, hogy többször újra indul a leltárkönyvek sorozásának, ami azt jelenti, hogy a könyvtáros személyének változásakor a könyvtárban talált állapotok késztették a könyvtárost arra, hogy újból fogjon hozzá az állomány nyilvántartásba vételéhez. Itt jegyezzük meg, hogy bár terjedőben vannak az iskolai könyvtárakban azok az integrált számítógépes programok, amelyek az állomány feltárása mellett a nyilvántartására is alkalmasak, sajnos – idő és pénz, olykor a kellő szakértelem híján – nagyon lassan halad az állományadatok át- vagy feltöltése. Ugyanakkor szomorúan tapasztaltuk, hogy bár a vizsgált könyvtárak 85 százalékában használnak ilyen programokat, de sajnos 14-félét használnak! Igaz ugyan, hogy ezek 60 százaléka a bevált és alkalmas SZIRÉN program, ám a többiek egy részének kiválasztásakor korántsem biztos, hogy a könyvtáros (ha ő választott egyáltalán!) meggyőzően biztos volt az adott program hosszú távú megbízhatóságában, alkalmasságában.

A másik generális probléma az állományok ellenőrzésével kapcsolatos. A vizsgált könyvtárak mintegy 15 százalékában legalább 15 éve nem került sor állományellenőrzésre, és csak alig több mint felében tartottak ellenőrzést az elmúlt öt éven belül. E ténynek néhány tipikus indoka kiolvasható a szakfelügyelői jelentésekből is, közülük kettőre érdemes különösen odafigyelni. Az egyik: a könyvtáros személyének gyakori cserélődése, amikor is rendszerint tételes átadás-átvétel nélkül történik meg a személyi változás. A másik: a számos könyvtáron kívüli letét gazdáltsága (különösen a szaktantermekben és a tanári szobákban lévő gyűjteményrészek esetében!), valamint a szabadpolcos könyvtári helyiségek más célú (pl. tanteremként!) történő hasznosítása illuzórikussá teszi az állomány megővését, és kérdéssé a könyvtárosnak a gyakorlatban is érvényesíthető felelősségét.

Viszonylag friss, de annál neuralgikusabb problémája az iskolai könyvtáraknak a tankönyvek nyilvántartása és megőrzése. Különösen a tartós tankönyv–ingyen

tankönyv fogalmak megjelenésével váltak nehezen kezelhetővé a tankönyvek. Egyrészt már maga az is gond, hogy az állománygyarapodás értékének közel fele ma már a tartós használatba adott tankönyvek értékéből adódik. Másrészt a tisztázatlan hatáskörök miatt gazdasági szempontokat próbálnak érvényesíteni a könyvtárosokkal – „kívülről”, a gazdasági szervezetek részéről! – a különböző tankönyvek nyilvántartási szisztémájában, így pl. tiltják a brosúra nyilvántartást olyan esetekben is, amikor ez az egyszerűbb megoldás lenne szakmailag indokolt.

Az éves átlagos gyarapodás és átlagos törlés aránya 1,4 az 1-hez, ami szolid fejlődést mutat ugyan egy-egy könyvtár esetében, azonban nincs megnyugtató adatunk arról, hogy egyrészt az átlag 20000 dokumentum körüli állomány „korfája”, avultsági rátája milyen; másrészt hogy az évi átlagban 600 törölt dokumentumból mennyi az avulás miatti törlések aránya.

A szakfelügyelői jelentések szerint az iskolai könyvtárak negyedének van birtokában muzeális könyvtári dokumentum. Természetesen elsősorban a nagy múltú, korábban egyházi alapítású, ma ismét egyházi fenntartású gimnáziumokról van itt szó. zömmel ezekben található meg a közel százötven, 1701 előtti, valamint a mintegy 8500 kötetnyi 1850 előtti dokumentum. Néhány közgazdasági szakközépiskola is őriz muzeális dokumentumokat, főleg a jogelőd kereskedelmi és gazdasági szakiskolák régi szakmai gyűjteményeit.

Az új muzeális rendelet tulajdonképpen a vizsgálati tanév előtt jelent meg, érthető módon ennek tartalma, újszerű vonásaival együtt, a vizsgálat idején még kevésbé volt ismert az iskolai könyvtárosok körében. Éppen ezért kértük a szakfelügyelőket, hogy mindenütt hangsúlyozottan hívják föl a kollégák figyelmét a NKÖM rendelet előírásaira, különösen az archiválendő és archiválható tartalmú dokumentumok megkülönböztetésére, az itt felmerülő mérlegelési lehetőségre, a lehetséges dokumentumtípusok körének bővülésére, s a rendelet előírásaiból adódó szakmai és adminisztratív feladatok elvégzésének felelősségére.

3. A kulturális célú központi költségvetési támogatások felhasználása

A kérdőívek tanúsága szerint 16 iskola kapott ilyen támogatást a vizsgálati időszakban, mégpedig közel 400 000,- Ft-os átlag összeggel. Esetünkben a négy nyilvános szerepkörrel is bíró iskolai könyvtár, valamint a tizennyolc, muzeális dokumentumokkal is rendelkező könyvtár részben lefedi ezt a támogatási kört. Azért csak részben, mert a szöveges jelentésekből kitűnik: szakfelügyelőink néhány esetben nem kontrollálták kellő precizitással a kérdőívekben szereplő adatokat, így akadt keveredés a közoktatási és a kulturális célú központi támogatások ügyében. A jövőben erre (is) jobban oda kell majd figyelniük a szakfelügyelőknak. A támogatások felhasználása egyébként – a szakfelügyeleti jelentésekből kivehetően – rendben, az előírások betartásával történt meg.

4. Az iskolai könyvtárak létét igazoló dokumentum vizsgálata

Az előírások szerint az intézmény SZMSZ-ének tartalmaznia kell az iskolai könyvtár működési rendjét. A szakfelügyelők a könyvtárak 90 százalékánál álla-

pítoták meg ennek az előírásnak az érvényesülését. A szabályozásnak megfelelően, a könyvtárak gyűjtőköri szabályzatát 95,7 százalékban tartalmazza az SZMSZ melléklete. Ezek a mutatók még megfelelőek, azonban a gyűjtőköri szabályzatot már csak az intézmények kétharmadánál véleményezte az Országos szakértői névjegyzékben szereplő szakértő. Ez az eltérés a jogszabályi elvárásoktól már figyelemre méltóbb. Aligha tévedünk, ha azt feltételezzük az eltérés legfőbb okaként, hogy míg az előirtak szerinti szerepeltetés az SZMSZ-ben, s a gyűjtőköri szabályzat csatolása a dokumentumhoz „csak” vezetői-szakmai odafigyelés kérdése, addig a gyűjtőköri szabályzat szakmai véleményeztetése már anyagi következménnyel is jár.

Szabályozatlan, és ennek megfelelően rendszertelenül van jelen a könyvtár az intézmények alapító okiratában. Ahol szerepeltetik, ott mindenesetre általában nagyobb is a könyvtár intézményi presztízse, szakmai (pedagógiai) szerveződése az iskola munkájába. Előnyként ítélik meg az érdekeltek azért is a nevesítést az alapító okiratban, mert olykor fölbukkannak olyan – az iskolai könyvtárakra is értelmezhető – pályázati kiírások, amelyekben ez a tény pályázati feltételként szerepel.

Inkább könyvtár-pedagógiai kérdés már a könyvtári szolgáltatásoknak, a könyvtár pedagógiai kompetenciájának megfelelő szintű és mélységű dokumentálása az intézmények pedagógiai és minőségirányítási programjában. Sajnos, a gyakorlat arról tanúskodik, hogy ezekben a szakmai dokumentumokban jóval szerényebb a könyvtár említettsége, mint azt a korszerű pedagógiai módszerekből levezetett korszerű iskolai könyvtári szerepfelfogás megkívánná. E kérdés további boncolgatása azonban már túllép jelen dokumentum keretein, azonban jelzés értékű lehet egyes intézményfüggő iskolai könyvtári gondok, anomáliák értelmezésében.

Mindenestre szakfelügyelőink az iskolák dokumentumainak vizsgálatakor minden esetben, amikor erre szükség volt, felhívták az igazgatók figyelmét a jogszabályi előírásoknak vagy a szakmai ajánlásoknak megfelelő korrekciók szükségességére. Ezt a kívánalmat egyik szakfelügyelőnk tömören így fogalmazta meg: „Szen- teljenek nagyobb teret a könyvtáros sokrétű munkájának a dokumentumokban.”

5. A tanulóknak, pedagógusoknak megfelelő nyitva tartás biztosítása

Az iskolai könyvtár munkarendjét, ezen belül a kötelező nyitvatartási időt – a közoktatási törvény szabályozza. Ez teljes könyvtárosi munkaidőre számítva heti 22 óra. Esetünkben ez az időtartam mintegy általános kívánalomként volt vizsgálható, hiszen az ellenőrzött könyvtárak szinte kivétel nélkül legalább egy főfoglalkozású könyvtárostanár alkalmazásával működnek. A tényleges nyitvatartási idők általában korrelálnak is az alkalmazotti létszámmal, mindössze három helyen tapasztalhatunk szignifikáns eltérést a szabályostól: egy félállásban alkalmazott könyvtáros mindössze öt órát tart nyitva (az ott előirt 11 helyett!), további két könyvtárban pedig, ahol főállású szakember dolgozik, mindössze hat(!), illetve tíz óra a nyitva tartás – 22 helyett.. Valamennyi eltérés esetén jelezték szakfelügyelőink az iskola vezetésének az eltérés tényét, és javasolták annak korrekcióját, megféleltetését a jogszabálynak.

6. Az iskola oktató–nevelő tevékenységéhez szükséges különböző típusú könyvtári dokumentumok és az azok használatához szükséges eszközök, dokumentumok tartalmilag széles körének megléte

A vizsgálati jelentésekből kitűnik, hogy még mindig a nyomtatott könyv az uralkodó dokumentumtípus az iskolai könyvtárakban. További elemzést igényelne, hogy vajon a nem hagyományos (audiovizuális és elektronikus) dokumentumok összesített 15 százalékos aránya vajon költségfüggő, esetleg a könyvtáros attitűdje áll a gyarapítási szemlélet háttérében, vagy – ami talán a leginkább valószínű – a használói (szaktanári) kereslet determinálja ezt a kedvezőtlennek minősíthető arányt.

További problémák forrása, hogy a hagyományos (bakelit) hanglemezek aránya az audiovizuális kontingensen belül viszonylag magas. Ezek – megfelelő lejátszó eszközök híján – sok esetben csak terhelik az állományt, azonban a kivonásuk gyakorlata ma még nem jellemző az iskolai könyvtárakban.

Míg néhány évtizeddel korábban azzal a problémával kellett megküzdenie a könyvtárosnak, hogy a periodikumok – a könyvtárat mintegy kikerülve – a tantestületekben, szaktantermekben, szertárakban „landolnak” az audiovizuális információhordozókat pedig az AV szaktanterem vonja magához, ma az a fő gond, hogy az elektronikus dokumentumok (CD-k, DVD-k) legfőbb gyűlőhelyévé az informatika szaktanterem vált. Sajnos azonban nem pusztán könyvtári letétként, ami akár természetes is lehetne, hanem anélkül, hogy a könyvtári állomány feltárt, visszakereshető részévé váltak volna.

A „makro” műfaji megoszlásuk viszonylag pontosan mérhető és kimutatható a dokumentumoknak. Erről mindenképpen érdemes annyit megjegyezni, hogy míg az utóbbi egy-másfél évtizedben – a vizsgált könyvtárakban is! – örömdetesesen közelített az optimális 20–70 százalékhöz a szépirodalom és a szakirodalom aránya, addig ma már aggasztó tendenciát mutat a tankönyvek és különböző tanítási segédletek arányának növekedése. Ezt szakfelügyelőink több helyütt is érzékelték és jelezték.

A gyűjtemény összetételének mélyebb tartalmi vizsgálatát, elemzését kívánná meg annak megnyugtató pontosságú megállapítása, hogy az adott iskolai könyvtár állományában a „dokumentumok tartalmilag széles körének megléte” valóban kielégíti-e az iskola oktató–nevelő munkájának, pedagógiai programja megvalósításának igényeit. Erre az elemzésre ez a vizsgálat természetesen nem vállalkozhatott, mint ahogy annak mérésére sem, hogy a látens (esetünkben az iskola különböző szakmai dokumentumaiban megfogalmazott) igényeknek mennyiben felel meg a könyvtár tényleges használata, pl. a pedagógiai programot lényegében megvalósító szaktanárok részéről.

7. Az iskolai könyvtár használati szabályzatának megfelelősége a könyvtári törvény és az iskolai könyvtárra vonatkozó jogszabályok tükrében

A könyvtárhasználati szabályzatokkal általában nincs baj a szakfelügyelői jelentések szerint – természetesen leszámítva azt a néhány könyvtárat, ahol a szakfel-

ügyelő egyáltalán nem talált ilyen dokumentumot. A szabályzatokban rögzített előírások követik az iskolai könyvtárak használatára vonatkozó jogi előírásokat.

Más kérdés, hogy a szabályzatok sok mindenre kiterjedő tartalmának jelentősebb része mintegy „írott malasztként” szerepel, vagy egy jövőbeli használati szokásrend megelőlegezett kódexeként, hiszen maguk a használati szokások – ezt bizonyítják a kérdőívek is – meglehetősen beszűkültek és egyhangúak. Legkevesebben a könyvtárközi kölcsönzésről és az internet használatáról tettek jelentést, ugyanakkor viszonylag alacsony a gyakorisága – a könyvtárközi kölcsönzés el-képesztően „szikár” adatai mellett – a könyvtárhasználati szakorák előkészítésének és a tankönyvek tartós használatba adásának. Az előbbi azért elszomorító adat, mert hiszen éppen ez a szolgáltatási forma definiálhatná leginkább az iskolai könyvtárak specifikus önazonosságát, utóbbi pedig azért meglepő és érthetetlen, mert a gyarapítási folyamatban egyre nyomasztóbban nő a tartós tankönyvek aránya, és természetesen mindinkább eluralkodnak a könyvtáros velük kapcsolatos adminisztratív feladatai. Mindezekhez képest a csekély szolgáltatási kvóta mintha azt az üzenetet hordozná, hogy megint egy szakmailag megkérdőjelezhető, kampányfű feladat, amely fölöslegesen terheli – ebben a formájában legalább is – a közoktatást, az iskolákat, az iskolai könyvtárakat.

8. A statisztikai adatszolgáltatásnak megfelelő nyilvántartás vezetése

Az iskolai könyvtárak a KIRSTAT (közoktatási intézmények statisztikai rendszere) adatszolgáltatói, miközben a kettős feladatkörű könyvtárak természetesen jelentik a kért adatokat a könyvtári statisztikai rendszer számára is. Elégé meglepő viszont, hogy a vizsgáltak közül két ÁMK könyvtára (miközben iskolai könyvtárként is funkcionál) nem szolgáltat adatokat a KIRSTAT számára.

A szakfelügyelők egy része e vizsgálat kereteit is kihasználta annak jelzésére, hogy ideje volna korszerűsíteni a KIRSTAT iskolai könyvtári adatait, továbbá meg kellene gondolni egy ABC-rendszerű adatszolgáltatási forma bevezetését. Ebben az „A” adatesoport a mindkét rendszer számára releváns törzsadatokat tartalmazná, a „B” csoport a speciális közoktatási adatelemeket, a „C” pedig a speciális könyvtáriakat foglalná magába, s az „AB” adatokat kapná a KIRSTAT, az „AC”-ket pedig a könyvtári statisztikai rendszer.

9. Egy osztály könyvtári célú foglalkoztatására is alkalmas helyiség megléte

A szempontrendszernek ehhez a pontjához elemeznünk kell a kérdőíveknek az iskolai könyvtárak alapterületéről, s a szolgáltató helyek számáról szóló adatait is. Jelen vizsgálatba bevont iskolai könyvtárak alapterülete általában eléri, illetve meghaladja az adott iskolatípusra jogszabályban [19/2002 (V. 8.) OM r.] előírt minimális alapterületi kritériumot. (Összesen csak három általános iskola könyvtára nem éri el az 52 négyzetmétert, vagyis az egy tanteremnyi méretet!) Ugyanakkor a könyvtárak fele nagyobb 104 négyzetméternél, vagyis feltehetően legalább két tanterem méretű helyiséggel rendelkezik. Ez a könyvtárméret már biz-

tosítja az elkülönített (szabadpolcos!) tároló, válogató, szolgáltató tér, illetve a legalább ugyanekkora, tehát egy osztály egyidejű foglalkoztatására alkalmas használati teret, amelyekben az átlagos olvasói (használói) hely 32,5.

Ugyanakkor még ezekben a jobb kondíciójú iskolákban is előfordul (ami a magyar iskolák egy részében létező gond!), hogy helyszűke miatt a délelőtti órákban csak elvi lehetőség van a könyvtári szakórák tartására, a gyakorlatban ilyenkor a könyvtárban (is) órarend szerinti tanítás folyik, nem könyvtári szakórák formájában. (Az utóbbi évek sajnálatos tanulólétszám-csökkenése megoldhatta volna ezt a problémát, azonban a hazai gyakorlat válasza erre a kihívásra rendszeren az iskola-összevonás vagy a pedagóguslétszám-csökkentés, ami igen gyakran egyúttal könyvtárpedagógus létszámcsökkentést jelent.)

10. Az állomány nagyobb részének szabadpolcos elhelyezése

A szabadpolcos tárolási rendszer mellőzése – különösen az állomány kurrens része, illetve a kézikönyvtár esetében – ma már nem jellemző az iskolai könyvtárakra sem, gyakorlatilag már a rendszerváltás előtt jó részt lezajlott a folyosói szekrénykönyvtárak terembe, szabadpolcra költöztetése. Jelen vizsgálat is közel száz százalékos értékekről számol be., bár elgondolkodtató, hogy még mindig akad iskola a vizsgáltak között, ahol az állománynak csak 15 százaléka férhető hozzá szabadon. Más helyütt írtunk ugyanakkor jelentésünkben arról, hogy a könyvtárak (kényszerű) komplex hasznosítása, illetve a letétek „laza” tárolása és állományvédelme milyen káros következményekkel járhat némely iskolákban.

III. A KÉRDŐÍV ÉS A SZÖVEGES JELENTÉSEK NÉHÁNY TOVÁBBI VIZSGÁLATI ELEME

E pontban a vizsgálatnak néhány olyan, az iskolai könyvtárak tevékenysége, működése és pedagógiai hasznosulása szempontjából fontos elemére térünk ki, amelyek már „tisztán” szakmai ellenőrzési kompetenciát hordoznak, de más könyvtárak szakfelügyeleti vizsgálatában tipikus értékmérők, és többségükben szerepeltek az általunk kiküldött kérdőíveken is.

1. Könyvtárostánárok, iskolai könyvtárosok, könyvtári alkalmazottak

Az iskolai könyvtárakban dolgozó szakalkalmazottak létszám-, munkaidő- és képesítési előírásait a közoktatási törvény tartalmazza. Ezzel is magyarázható, hogy amíg a szakfelügyeleti rendelet a nem nyilvános könyvtárak esetében vizsgálati szempontként tartalmazza a könyvtári alkalmazottak körét, alkalmazási és képesítési viszonyait is, addig ez az iskolai könyvtárak vizsgálati szempontjai közül kima-
radt. Jelen vizsgálat a szakmai ellenőrzés körében kérdezett rá először a létszámadatakra is. A vizsgált könyvtárakban az átlagos létszám – teljes munkaidőre vetítve – csaknem 1,3 fő. Természetesen (?) a jellemző viszonyt az „egy könyvtár–egy

könyvtáros” összefüggés jelenti, az viszont örvendetes, hogy a vizsgált könyvtárak közel egyharmadában legalább egy főállású és egy félállású szakalkalmazott dolgozik, sőt ez a létszámadat a gimnáziumok esetében az átlagot jelenti.

Ami az előírt képesítéseket jelenti (felsőfokú könyvtárosi, valamint az iskola-fokozatnak megfelelő pedagógusi), gyakorlatunkban még mindig meghaladja a tíz százalékot azoknak a kollégáknak az aránya, akik nem rendelkeznek a megkívánt pedagógusképesítéssel, ugyanakkor mindössze két fő (1,5%) nem rendelkezik közülük semmiféle könyvtáros képesítéssel.

2. Az iskolai könyvtár költségvetése

A szakfelügyelői vizsgálati jelentések leginkább problematikus elemének tartják az iskolai könyvtárak működésének a garantált (és betartott) költségvetések hiányát. A közoktatási intézmények költségvetésének tervezési gyakorlatában általában nem is szerepel elkülönítetten az iskolai könyvtár költségvetése, legfőljebb a szakmai fejlesztésekre (állománygyarapításra) különítenek el összegeket a költségvetés tervezésekor. Ugyanakkor egyrészt ennek konzekvens betartása is kérdéses többnyire, másrészt – amint erről másutt szoltunk már – a szakmai fejlesztések hozadéka is a belső aránytalanságok erősödését mutatja, a tartós tankönyv–ingyen tankönyv fogalmak fölbukkanásával és terjedésével. Nem véletlen, hogy szinte minden szakfelügyelői jelentésnek az iskolavezetés számára megfogalmazott javaslatai között szerepel az az intenció, hogy minél nagyobb arányban szerepeljenek a könyvtár költségei a fenntartó intézmény által garantált költségvetésben, s hogy minél kisebb arányban kényszerüljön a könyvtáros a pályázati lehetőségekkel és tankönyv-, valamint egyéb támogatási formációkkal számolva tervezni a szakmai fejlesztést, állománygyarapítást.

3. Nyilvános könyvtári feladatok ellátása

A szakfelügyelői jelentések szerint a vizsgált iskolai könyvtárak közül négy lát el nyilvános könyvtári feladatokat is. Közülük három általános művelődési központ, egy pedig több funkciót ellátó komplex intézmény. A jelentések szerint csaknem minden második iskola könyvtárának szolgáltatásait igénybe veszik az intézmény alkalmazottain és tanulóin kívül más, „külső” használók – ha nem túl nagy számban is. Ezek többnyire az iskola korábbi tanulói, esetleg az alkalmazottak hozzátartozói, szülők.

IV. JAVASLATOK, VISSZAJELZÉSEK

1. A szakfelügyelői jelentésekben megfogalmazott javaslatok

A szakfelügyelőik részéről a könyvtárat fenntartó iskolavezetés, illetve a könyvtárostanárral kollégák számára megfogalmazott javaslatok szerteágazóak, számos kisebb-nagyobb hiányosságra hívják fel a figyelmet. A *Szemponrtrendszernek*, il-

letve a kérdőívnek szinte valamennyi pontjához kapcsolódnak hasznos tanácsok, tennivalók.

A javaslatok egy jelentős része a könyvtár létét igazoló dokumentumokra vagy azok hiányosságaira, a könyvtári nyilvántartások vezetésére a pedagógiai és a minőségbiztosítási program iskolai könyvtári vonatkozásaira utal. Ugyancsak számos javaslat tér ki az alkalmazotti létszám, a könyvtár iskolán belüli elhelyezése, alapterülete problémáira, valamint a könyvtári állomány gyarapítása, ellenőrzése, apasztása, a tankönyvek kezelésének kérdéskörére. Szinte mindenütt probléma a stabil és ütemes könyvtárfejlesztés hiánya, s a javaslatok egyik tárgya a könyvtár fejlesztéséhez költségvetésből garantált forrás biztosítása.

A vonatkozó jogszabály viszonylagos újdonsága indokolja, hogy többször téma a javaslatokban a muzeális állomány gondozásának ügye. Több szakfelügyelő is ajánlotta, hogy a könyvtárosok fektessenek nagyobb súlyt arra, hogy az intézményben és azon kívül is megismertessék az iskolai könyvtár munkáját és az elért eredményeket. Különösen hangsúlyos javaslatok fogalmazódtak meg az iskolai könyvtár kívánatos beilleszkedéséről a könyvtári, valamint a pedagógiai szolgáltató rendszerbe. Szintén több szakfelügyelő megfogalmazta annak üdvös voltát és előnyeit, ha a könyvtáros aktívan részt vesz a szakmai szervezetek életében.

Az iskolai könyvtárak negatív szakmai megítélésének, az iskolán belüli alacsony szakmai (pedagógiai) presztízsének visszatérő megfogalmazása és tipikus összegzése az itt következő „látlelet” az egyik szakfelügyelői jelentésből:

„A könyvtár állományával és szolgáltatásaival a hagyományos műveltség megszerzésének bázisa, a könyvtári informatika követelményeinek teljesítése a számítógépes oktatóteremben van lehetőség. Az elektronikus források ismerete és használata megkerülhetetlen a könyvtár és a könyvtárosok számára is, a tájékozódás és a kapcsolattartás előbb-utóbb a napi gyakorlat részévé válik. Szükséges lenne a könyvtáros-tanár ilyen irányú ismereteinek bővítése.”

A jelentések egyébként nem tettek konkrét javaslatokat, amelyek közvetlen minisztériumi beavatkozást igényelnének, de olyan javaslat akadt, amely az OPKM közvetítésével és közreműködésével várja a minisztériumtól módszertani útmutató kidolgoz(tat)ását a tankönyvek kezelésére. Bizonyos praktikus irányelvek, normatívák kiadását egyéb szakmai részterületeken is szívesen fogadnák a szakfelügyelők az ágazati irányítástól.

2. A fenntartói visszajelzések

A fenntartók, igazgatók részéről érkezett visszajelzések szerint az intézmények általában pozitívan fogadták a szakfelügyeletet. Többen megfogalmazták, hogy a korábbi szakfelügyelői–szaktanácsadói rendszer megszűnése óta érzik a hiányát – belső szakmai kompetencia híján – az iskolai könyvtári tevékenység időnkénti mérésének, értékelésének. „A kezdeményezést, amely az iskolai könyvtárak ellenőrzését elindította, feltétlenül hasznosnak tartjuk.” – fogalmazta meg tömören az általánosnak mondható véleményt az egyik igazgató.

A szakvéleményekben rögzített konkrét megállapításokat rendszerint elfogadták, elhárító, „kimagyarázó” attitűdöt mindössze egyetlen fenntartó visszajelzésben tapasztalhattunk.

Kissé összetettebb a megfogalmazott szakmai javaslatok fogadtatása. Az adminisztratív feladatokat tartalmazó javaslatok, az esetleg csak (át)szervezést igénylő, a könyvtárszakmai munka javításával kiküszöbölhető hiányosságok elismerése, fogadtatása egyértelműen pozitív, ezek vállalásával nincs gond. Ahol azonban az eddigi tartós alulfinanszírozottságot kifogásoló, jelentősebb anyagi ráfordítást igénylő megoldási javaslatok hangzanak el (létszám, helyiségbővítés, állományfejlesztés stb.), ott két rendszeresen visszatérő formula jelenti a reakciót. Az egyik a „forrás híján, sajnos, belátható időn belül nem tudjuk megoldani” típusú válasz, a másik pedig így szól: „Javaslatainak megvalósítására – folyamatosan keresve a finansziális lehetőségeket is – messzemenőkig törekszünk.” A kétféle válasz elég pontosan kifejezi a kétféle vezetői attitűdöt: az inkább passzív, defenzív, tehetetlenséget sugallót, illetve az inkább aktív, offenzív, megoldáskeresőt.

Ha még nem is volt általános, néhány visszajelzésben mégis előfordult már, hogy az iskola vezetése ütemtervet készített – felelősök megjelölésével és határidők rögzítésével – a szakfelügyelői jelentésekben kifogásolt hiányosságok megszüntetésére, a szakmai javaslatok megvalósítására.

Vezető szakfelügyelőként jó érzés volt szembesülni az olyan fenntartói reakciókkal, amelyekben az iskola igazgatója megköszöni a szakfelügyelőnek az iskolai könyvtáros munkájáról megfogalmazott elismerő véleményét, egyúttal értesíti a szakfelügyelőt, hogy ezt az elismerést személyesen tolmácsolta a kolleginának. Ugyancsak a szakfelügyelői munka értelmét húzta alá az az iskolai könyvtárosi üzenet, amelyben a kollegina megköszönte a szakértő közbenjárását a könyvtár telefonnal való ellátása érdekében. A telefon bekötése már meg is történt!

V. ÖSSZEZÉS

A VEZETŐ SZAKFELÜGYELŐ JAVASLATAI

Az iskolai könyvtári szakfelügyeleti munka jövőbeli tervezéséhez és szervezéséhez, végrehajtásához az alábbiakban összegzem javaslatainkat:

- a) Amennyiben a költségvetési lehetőségek megengedik, a jövőben mindenképpen növelni kellene az egy vizsgálati ciklusban az ellenőrzésbe bevont iskolai könyvtárak számát. Több mint háromezer (valamilyen szinten) működő iskolai könyvtár van, s az eddigi ütemezés mellett negyven évre lenne szükség egyszeri ellenőrzésükhöz. Ha viszont sikerül bővíteni az ehhez a munkához szükséges forrásokat, akkor mindenképpen több szakfelügyelőre lesz szükség. A jelenleg megfelelő jogosítványokkal ellátott huszonhárom létszámot célszerű lenne fölemelni legalább ötvenre, ehhez viszont újabb felkészítő tanfolyamok szervezése szükséges.
- b) A jelenlegi vizsgálati gyakorlat kisebb fogyatékoságait kiszűrendő a szakértő kollégák bevonásával ismét elemezni szükséges a kérdőíveket, s ahol erre int a tapasztalat, végre kell hajtani a megfelelő korrekciókat. Továbbképzési formában kell felhívni a szakértők figyelmét a most előfordult kisebb szakmai tévedéseik, bizonytalanságaik korrigálására, egyes nehezebb

ben értelmezhető részletkérdések egységes szemléletére, lépések teendők a szöveges jelentések tartalmi-formai egységesítésére is.

- c) Meg kell szervezni, hogy mind a könyvtári, mind a közoktatási szakterület ebben illetékes és érdekelt valamennyi munkatársa megismerkedhessen a két eddigi iskolai könyvtári szakfelügyelet és szakmai ellenőrzés tapasztalataival. Törekedni kell az ehhez szükséges publicitás mielőbbi biztosítására.
- d) Az átszervezés előtt álló Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumban célszerű lenne megtartani, illetve a jövőben is hasznosítani az iskolai könyvtárakkal kapcsolatosan az Alapító Okiratban megfogalmazott felelősséget, kompetenciát, valamint az ott felhalmozott szakmai tapasztalatokat.
- e) A két tárca újbóli egyesülése után is fennáll az a helyzet – miként ezt az 1998 előtti tapasztalatok is igazolják! –, hogy a könyvtár az iskolában két szakterület határán létezik és működik. E létezés és működés iránti felelősség egyaránt hárul a közgyűjteményi és az oktatásirányításra is. A két szakterület kívánatos együttműködésére a közös tárcán belül nagyobb az esély. Ennek az együttműködésnek egyik gyakorlati haszna és eredménye lehet a szakfelügyeletnek és szakmai ellenőrzésnek irányítási szintű harmonizációja, mert a gyakorlat többszörösen bizonyította, hogy az iskolai könyvtári munka tartalmi elemei a gyakorlatban szétválaszthatatlanok.
- f) Fontos és érdemes lenne az iskolai könyvtárak érdekében a jövőben is működtetni egy gyakorlat közeli, közös bizottságot. A megszervezendő Szakmaközi Bizottság feladatai közé tartozhatna többek között az iskolai könyvtárak ügyével kapcsolatos mindennemű tervezett intézkedés kommentálása is. E feladatkörében a Szakmaközi Bizottság véleményezhetné többek között az iskolai könyvtárak jogi szabályozását, a szakterületet érintő irányelvek, állásfoglalások tervezeteit, emellett a szakfelügyelet és szakmai ellenőrzés bonyolítását, a módosítandó szakfelügyeleti *Szempontrendszert*, majd a vizsgálatot záró vezető szakfelügyelői jelentést is.

Balogh Mihály

Akadálymentes könyvtárhasználat az új évezred küszöbén

December 3-a fogyatékkal élő embertársaink világnapja. Az ENSZ által 1993 óta nyilvántartott és kiemelt napon minden esztendőben egy-egy gondolat köré szerveződnek az ünnepi programok. 2006-ban a fő témának ajánlott *Életminőséget minden állampolgárnak* gondolata jegyében rájuk emlékezett a könyvtáros társadalom is, amikor részt vett az *Akadálymentes könyvtárhasználat az új évezred küszöbén* címmel a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban helyet kapó konferencián, és a fogyatékos emberek sokféle csoportját képviselő szakemberek bevonásával megpróbálta áttekinteni, összefoglalni az elmúlt évtizedekben megélt sikereket és kudarccokat, a jövőbeli célokat és feladatokat.

Az ünnepi hangulatot az értelmileg sérült gyerekekből álló Parafónia Zenekar hangversenye alapozta meg. Fabényi Réka zenepedagógus vezényletével tartott egyórás koncertjük, fegyelmezett előadásuk újabb szép példáját nyújtotta a zene óriási fejlesztő hatásának, annak a nem újkeletű pedagógiai felismerésnek, hogy a „zene utat teremthet oda is, ahová a szavak már nem.”

Fodor Péter, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár főigazgatója, valamint a konferencia levezető elnöke, Bertalané Kovács Piroska, a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Verseghy Ferenc Könyvtár igazgatójának köszöntő szavai tág perspektívába állították a további előadások mondanivalóit. A könyvtáriügyben elért sikerek vázlatos áttekintése mellett ugyanis mindketten a szemléletváltás fontosságára hívták fel a résztvevők figyelmét. A jövőben a könyvtáraknak ugyanis nemcsak azt kell felmérniük, miben tudnak segíteni a rászorulóknak, hogyan tudnak mindazokhoz fordulni, akik valamilyen hátránnyal élnek, hanem olyan kihívásokkal is szembe kell nézniük, hogy milyen eszközökkel tudnak egy másfajta életminőség biztosításához hozzájárulni, hogyan tudják azt a könyvtári szolgáltatás rendszerébe integrálni.

A délelőtti előadásokon elsőként Mattyasovszky Zsófia, a Terézvárosi Értelmi Fogyatékosok Napközi Otthonának vezetője a szociológus szemszögéből foglalta össze az új szemléleti megközelítés szükségességét, tartalmi jellemzőit. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata kimondja: minden ember szabad és egyenlő méltóságában és jogaiban. E cél teljesülése érdekében minden társadalomnak arra kell törekednie, hogy a fogyatékos emberek is élvezhessék az emberi jogok teljes körét: az állampolgári, politikai, szociális, gazdasági és kulturális jogokat. Az Európai Unióban a '90-es évek második felére megfogalmazódott ugyan az egységes tudásalapú társadalom megteremtésének szükségessége, de a fogyatékos embereket sújtó diszkrimináció okán egyelőre elfogadhatatlanul alacsony színvonalú oktatásban és foglalkoztatásban részesülnek. A szemléletváltás elengedhetetlen feltétele lenne a jövőben a szaktudással való felruházás, olyan keresletnövelő módszerek kidolgozása, amelyek hozzájárulnának a társadalmi részvétellel és az önállóságra való ké-

pességük kibontakoztatásában, életük átstrukturálásában. Az „Öt I-program”, öt olyan fogalmat, szemléleti megközelítést takar (Individualizáció, Infrastruktúra, Inklúzió, Integráció, Információ), amelyek eszközei lehetnek, elmozdulást hozhatnak a fogyatékos emberek részvételét gátló környezeti és szemléletbeli korlátok ledöntésében, a paradigmaváltás sikerében. Az individualizáció tartalmi jellemzői között hangsúlyosan jelenik meg az egyedi lényé, az önmagukká válás, az akarat, a képesség kibontakoztatásának folyamata. Mattyasovszky Zsófia kiemelte: bár a fogyatékos emberek segítségre és támogatásra szorulnak, de nem betegek! Ideje lenne változtatni ezen a szemléleten, és a jótékonykodás helyett a társadalom egyenlő jogú tagjaként, önálló állampolgárként kezelni őket.

Az infrastruktúra a társadalmi–gazdasági tevékenység zavartalanságát biztosító alapvető létesítmények (lakás, közművelődés, közlekedés, egészségügy, kereskedelem) rendszere olyan háttértényezők, amelyek nagymértékben befolyásolják az élet minőségét, a pályafutást, a munkaerő-piaci esélyeket. A fogyatékos személyek esetében jogaik érvényesítéséhez kiemelten fontos az akadálymentes, jelző- és tájékoztató berendezésekkel ellátott, biztonságos épített környezet és közlekedés, a szükségleteiknek megfelelő támogató szolgálat, valamint a segédeszközök elérhetősége.

Az inklúzió és integráció egymással rokon fogalmak. Beilleszkedő, beilleszkedést segítő, befogadó, kirekesztéstől mentes társadalom képét vetíti elénk, amelyben az oktatás, a foglalkoztatás és az élet más területein történő szegregációtól a sokakat befogadó rugalmas világ kialakítása felé történnek változások, és amelyben az integrált foglalkoztatás keretében nem megvalósítható munkavállalás esetén speciális munkahelyek működtetésével biztosított a munkához való jog.

Végezetül az információ, az ismeretszerzés, a tájékozódás fogalmát jelölő ötödik „nagy I-nek” óriási szerepe van abban, hogy lebontsa azokat a korlátokat, amelyek kirekesztik a társadalom leghátrányosabb helyzetben lévő tagjait, köztük a fogyatékkal élő embereket. Az új információs technológiák és on-line szolgáltatások segítenek abban, hogy az ismeretek mindenkire egyformán eljussanak, lehetővé teszik a gyorsabb és könnyebb hozzáférést a közügyekhez, táplálják a kulturális azonosságtudatot, elősegítik a társadalmi beilleszkedést. A könyvtár mindenki számára hozzáférhető, akinek információra van szüksége, nagyszerűen megfelel azoknak az elvárásoknak, amelyet korunk vezérelve, az életen át tartó tanulás folyamata diktál. Kulcsfontosságú és az egyik leggyakrabban látogatott központja a nem hivatalos, nem intézményesített tanulásnak. Biztonságos, kockázatmentes és támogató hely, ahol egyformán segítik a hátrányos helyzetű csoportok információhoz jutását. Az információk nagyszabású áramlása azonban az információhoz jutás technikai hátterének megteremtése mellett, a felhasználói képesség megszerzésének fontosságára is figyelmeztet: az internet-hozzáférés önmagában már nem elég, a jövőben a technológia használata, a felhasználás milyensége, képessége is szerepet játszhat a társadalmi egyenlőtlenségek megszüntetésében.

A következő előadó, *Szvatkó Anna*, a Ferencvárosi Nevelési Tanácsadó vezetője, klinikai szakpszichológus a fogyatékosok egy sajátos csoportját, az olvasási nehézségekkel küzdő diszlexiások problémáit összegezte a könyvtárhasználat szempontjából: vajon mit tudnak tenni a könyvtárak, könyvtárosok azokért „akiknek a könyv nem jó barátjuk”. A diszlexia olvasási zavar: az írásjelek agykérgi

felismerési folyamatának zavara. Tipikus ismérvei között szerepel, hogy a gyermek csak nagyon sokára, az átlagnál lényegesen később kezd el beszélni, nehezen tanulja meg a korosztálynak megfelelő mondókákat, nincs érzéke a rímekhez, ritmushoz. Kisiskolás korban nehézségbe ütközik megértenie az összetett szavak lényegét, a hosszú ismeretlen vagy komplikált szavakat hibásan ejti ki, sokszor használ helyettesítő kifejezéseket, olvasása pontatlan, semmiféle örömet nem okoz számára az olvasás, kerüli a könyveket, és nagyon komoly nehézségei vannak az idegen nyelv elsajátítása során is. Ám azt is jó tudni, hogy a komoly olvasási, esetleg beszéd problémák, magatartási zavarok nemegyszer kiemelkedő képességekkel társulnak: a diszlexiás kisgyermek feltűnően gyorsan és jól ért meg új koncepciókat, meglepően érett a gondolkodása, lényegesen nagyobb a szókinccse, mint kortársainak. Jó a kézügyessége, élvezi az összerakós játékokat, ha felolvassák vagy elmesélik nekik, kiválóan értelmezi a történeteket, fejlett a fantáziája, minduntalan új megoldásokkal jön elő, a tudást nagyra értékeli. Felnőtt korában pedig tehetséges a magas színvonalú elméletek létrehozásában és az eredeti nézőpontok képviselésében, figyelemre méltó képességgel rendelkezik ahhoz, hogy minden élethelyzethez alkalmazkodni tudjon. E fontosabb jegyek ismeretében a könyvtáros is könnyebben adhatja kézbe azt a kiadványt, amely az olvasás örömét, képességeik fejlesztését ígéri számukra: például a sok kép kíséretében kevés szöveget tartalmazó kötetet, a jól olvasható, nagybetűs szedéssel nyomtatott rövid olvasmányt, elbeszélést, novellák gyűjteményét vagy a jó színvonalú hangos könyvek, a diszlexiások számára készült oktatóprogramok valamelyikét.

A délelőtti előadások sorát *Varró Attila*, a Vakok Általános Iskolájának informatika- és zenetanára – lévén maga is vak – saját tapasztalatait is magába foglaló, személyes hangú beszámolója zárta. Előadásában, amíg elérkezett a címadó kérdés (*Mit nyújthatnak a mai könyvtárak a látássérülteknek?*) megválaszolásáig, nemcsak áttekintette a vakok könyv- és könyvtárhasználatát, információszerzését segítő eszközök fejlődésének főbb állomásait, hanem arra is választ adott, hogyan válíkhó válhat egy született vak ember is olvasóvá. Varró Attila meghatározó élményként tartja számon, hogy kisgyerekként részt vehetett a Braille-írási kötetek restaurálásában, elsőként is a vakok írásával nyolc kötetre rúgó Illyés Gyula *77 magyar népmese* című gyűjteményének helyrehozatalában: a lapok újraírásában, összevarrásában, majd az enyv felhasználásával történő bekötésében. Később, az 1970-es évektől a hangoskönyvek megjelenésével ezek az enyvszagú, kézzel kötött, helyigényes Braille-írási kötetek egyre inkább háttérbe szorultak, de az elolvasásuk jelentette élmény egy életre meghatározta a könyvek iránt érzett szeretetét. Az előadó kiemelte, bár a Braille-írással készült könyvek ideje helyigényességük, költséges előállításuk okán – úgymond – „lejár”, soha nem szorulhatnak ki teljesen a látássérültek életéből, hiszen ez olvasástudatlansághoz vezetne. Nem szabad megfedkezni arról sem, hogy a megfelelő szövegértéshez mennyire fontos a Braille-tankönyvek jelenléte.

A hangoskönyvek megjelenését követően az 1980-as évek elején újabb forradalmi előretörést jelentett Arató András és munkatársai által kifejezetten a vakok számára készített, úgynevezett beszélő számítógépek megjelenése. A beszélő rendszerek első változata a számítógépbe épített beszédszintetizátor segítségével kimondta az aktuálisan lenyomott billentyűt, és lehetővé tette egy sor felolvasását. Később ennek továbbfejlesztett változata már bármilyen begépelte szöveget képes

volt magyarul felolvasni. A Windows alatti képernyőolvasó programok közül Magyarországon legismertebbé a Window-Eyes, Wintalker, Jaws for Windows szoftverek váltak, és népszerű lett a legutóbbi nagyszerű találmány, a Jaws for Windows magyar változata, a Recognita Reader program, amely a besz kennelt szöveget is fel tudja olvasni a felhasználóknak, valamint a TextAssist, amely szöveget alakít át beszéddé.

A látássérült emberek elsősorban a kultúra területén tudják ezeket a szoftvereket hasznosítani, mert segítségükkel hozzájutnak olyan dokumentumokhoz, amelyekhez a technika korlátozottsága miatt nem tudnának, mint például a hangoskönyvtárakban, ahol a kazetták állaga a használat során gyorsan romlik. Ugyanitt gondot okoz a hangzó dokumentumok előállítás is, mivel egy könyv felolvasása több napot vesz igénybe, illetve kevés vállalkozó akad a szövegek felolvasására. Megoldást jelentene az áttérés a digitális technikára, a CD-re, amely a kazettákkal kapcsolatos gondokat megoldaná, viszont ennek az előállítási költsége magas. A közkönyvtárak szerepe ezen a téren is fontos lehet, hiszen a megfelelő számú és minőségű hangoskönyvek és CD-k egyaránt elérhetők.

A délutáni program szintén bővelkedett tartalmas és tanulságos előadásokban. *Kun Zsuzsa* a Fogyatékosok Esélye Közalapítvány ügyvezető igazgatója az alapítvány tevékenységéről tájékoztatta a hallgatókat. Ez a tevékenység három területre terjed ki. A foglalkoztatási rehabilitáció területén fő feladatának az olyan módszertani projektek kidolgozását szorgalmazza, amelyek a fogyatékkal élők társadalmi beilleszkedését, a munkaerőpiacon történő helytállását, elhelyezkedését célozza meg. Ennek előmozdítására képesség- és készségvizsgáló teszteket, diagnosztikai eljárásokat alkalmaz, felméréseket végez a munkáltatók körében, és nagy hangsúlyt fektet a szakemberképzésre, amely a fogyatékkal élőkkel való megfelelő bánásmódról tanítja meg a tanfolyamon résztvevőket. Feladatai között második helyen szerepel projektek generálása a közintézmények (fizikai és kommunikációs) akadálymentesítésére. A megfelelő rámpák, ajtók, burkolati vezető sávok, korlátok, Braille-feliratok, épületterképek, kontrasztos feliratok, értelmi sérülteket segítő piktogramok, indukciós hurkok stb. megléte a közintézményekben számukra is egyenlő hozzáférést jelentenek a befogadó oktatáshoz, az új technológiákhoz, az egészségügyi és szociális szolgáltatásokhoz, a fogyasztási javakhoz, vagyis az életük irányításához szükséges jogaik biztosításához. Az alapítvány tevékenységének harmadik köre olyan speciális feladatokat ölel fel, mint például a siketek és nagyothallók kommunikációját segítő jelnyelvi tolmácsszolgáltatás, vagy a halmozottan sérült emberek számára a kórházak, egészségügyi intézmények akadálymentesítése.

A következő előadó, *Szabó Szilveszter*, a Jelnyelv Oktatók Egyesületének elnöke a siketek és nagyothallók gondjainak, problémáinak, igényeinek adott hangot, arra próbált meg válaszolni, hogy milyen feltételeknek kellene megfelelnie az igényeikhez igazodó akadálymentes könyvtárnak (*Akadálymentes könyvtárhasználat a siketek és nagyothallók életében*). Az összes fogyatékos kategóriát tekintve talán a hallássérültek társadalmi beilleszkedése a leginkább zökkenőmentes, a gyakorlat azonban azt mutatja, hogy inkább szívesen kapcsolódnak sorstársaikhoz, mint halló embertársaikhoz. Kommunikációs problémáik elsősorban tanulási nehézséget okoznak, az írott szöveg megértése nehézkes, ebből adódóan nem érdeklődnek a

könyvek és a könyvtárak iránt. Az előadó többször is kiemelte annak fontosságát, hogy már az iskolákban be kellene vezetni a jelnyelvi oktatást, amely nagymértékben megkönnyítené a siketek információszerzését. A társadalmi életben való teljes értékű részvételükhöz elengedhetetlen a segédeszközökkel való ellátás, így a könyvtárhasználat során is szükséges azoknak az eszközöknek a megléte, amelyek segítségével önállóan tudnak mozogni és kommunikálni a könyvtárakban. Fontos lenne, hogy minél több vizuális információt kapjanak, pl. hogy a számítógépen meg tudják nézni a könyvtárhasználat feltételeit. A szájról olvasás lassú, nehézkes információszerzési mód, ezért a jellel kísért, illetve felirattal ellátott filmek bőséges választéka is kedvet ébreszthet a könyvtárhasználatához. Jó lenne, ha a könyvtárak alkalmazni tudnának jelnyelvet ismerő kollégát, bár a türelem, az empátia, a hallássérült emberek gondolkodásának ismerete legalább annyira fontos a jobb megértés, a gördülékenyebb kommunikáció érdekében.

Az utolsó előadásban *Ungvári Mihályné*, a Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége elnökségi tagja azt vázolta föl, milyen *A mindenki számára használható világ*, hogyan élhet a tanuláshoz, a művelődéshez való jogával az, aki meg sem tudja közelíteni a művelődési intézményeket, mozikat, könyvtárakat; hogyan tudja hivatali teendőit intézni, hogyan tud utazni az a kerekesek székéhez kötött egyén, aki számára nem biztosított az akadálymentes bejárat. Az akadálymentesítés kezdetben főként az épületbe jutást jelentette, de a fogalom mára már kibővült. Az 1997-ben, Amszterdamban kötött szerződés leszögezi: „*a fogyatékkal élőknek a többiekkel megegyező lehetőségeket és hozzáférést kell biztosítani a társadalmi forrásokhoz, az integratív képzéshez, az új technológiákhoz, az egészségügyi és társadalmi szolgáltatásokhoz, a sporthoz, a szabadidős tevékenységekhez, a fogasztási cikkekhez és a szolgáltatásokhoz*”. Az eredményes akadálymentesítésben kulcsszerepet játszik a tervezés, a hozzáférési szabványok megalkotása. Ungvári Mihályné illusztrációkkal, jó és rossz példák bemutatásával támasztotta alá az állítás fontosságát: láthatunk példát rövid rámpára, amely a felborulás veszélyével fenyegeti a kerekesek székkel közlekedőt; rosszul működő lépcsőnjáró liftet, amely nem bírja el a rajta közlekedni kívánó súlyát; olyan mikrobuzst, amelyet átalakítottak ugyan mozgáskorlátozottak szállítására, de kerekesek székkel mégsem lehet beszállni; rosszul felszerelt mosdóra, amelyben a kapaszkodó túl messze van a zuhanytól, és olyan rámpára is, amelynek a végét küszöb zárja le.

A rendezvény végén kötetlen beszélgetés keretében ez utóbbi témához kapcsolódott Varró Attila, aki felszólalásában arra figyelmeztetett, hogy ami akadály a fogyatékkal élők egyik csoportjának, az esetleg segítőtje lehet egy másiknak. Hiszen a vak ember számára a lezárt küszöb azt jelzi, hogy biztos helyen közlekedik és nem úttesten halad át. Észrevétele egyben a sokszínű, színvonalas rendezvény talán legfontosabb üzenete: az elmúlt években nagyon sok előrelépés történt a társadalmunk leginkább hátrányos helyzetű csoportjához tartozó fogyatékkal élők korlátozásainak felismerésére és kiküszöbölésére, de még nagyon sok a teendő, amíg megvalósul, hogy korlátlan részvételt és azonos feltételekkel történő hozzáférést élvezzenek céljaik eléréséhez. Ehhez nem minden esetben anyagi feltételek szükségesek, hanem sokszor inkább odafigyelés, türelem és szemléletbeli nyitottság.

Kis Klára

Lehotzky András Magyar Könyvtára és kapcsolatai a korai magyar könyvészetekkel

Az emberi kultúra írásos emlékeinek különféle válogatási szempontú számbavételére a XVII. századtól kezdődően alkalmazza a könyves világ a bibliográfia terminus technicust, sokáig azonban a fogalom értelmezése kétféle módon is történhetett. A XVIII–XIX. század fordulójáig összeállított és bibliográfiának nevezett kollektívok, kiadványok éppúgy lehetnek az irodalomtörténethez közelebb álló felfogás, a *historia litteraria* képviselői, amely „a kora újkori tudásrendezés és -közvetítés XVIII. században kiteljesedő modellje, mely ugyanúgy magában foglalja az enciklopédikus-kompilációs formákat, a szövegek filológiai vizsgálatát és a tág értelemben vett bibliográfiai dokumentációt, mint az áthagyományozott tudományos ismeretanyag folyamatos történeti-kritikai áttekintését, rendszerezését, szelektálását és értékelését”¹, mint a (viszonylag) pontosabb könyvészeti adatközlésre törekvő és a hangsúlyosabban inkább csak a kiadványok létezéséről tudósító jegyzékek. Az utóbbi szabatos – és tartalmában alapvetően mindmáig helytálló – definíciója Friedrich Adolf Ebert nevéhez fűződik. Megfogalmazásában „a bibliográfia a szó legtágabb értelmében minden korszak és minden nemzet írásos relikviáival, illetve azok létrejöttének szempontjaival foglalkozó ismeretek összessége”²; a „tisztá bibliográfia” azonban az irodalom „codex diplomaticus-a, az irodalmi kultúra és tevékenység legbiztosabb fokmérője”³, amely „az irodalmat önmagában szemléli, és feladata, hogy megmutassa: egyáltalán mi létezik”.

A korai magyar (nemzeti) könyvészetek között úgyszintén megtalálhatók a *historia litteraria* hagyományait követő kiadványok és kéziratban maradt munkák, de a XIX. századra kezdett kialakulni, illetve megerősödni hazánkban is a modern értelemben vett bibliográfia. Nem véletlen, hogy „éppen a XIX. század fordulóján jelentkezik először a bibliográfiai teljesség és a tudományos kutatás szervezethez való igénye. Az első nyomok természetesen korábbiak. Hiszen a tudományokban való elszigeteltséget érző Bod Pétertől kezdve alig akadt tollforgató ember, aki legalább helyestésével levélben vagy nyomtatott írásban ne szólta volna hozzá például egy magyar tudós társaságnak alapításához.”⁴ A magyar felvilágosodás törekvéseinek egyik, talán legfontosabb területe a nyelvújítás volt – a nyelv kiművelése, fejlesztése az előfeltétele a hazai, anyanyelvű irodalom és tudományosság kiteljesedésének. Bessenyei György *Magyarság* című cikke (1778) tartalmazza a nyelvújítás téziszmondátát: „Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem”; 1790-ben már megfogalmazódott a „magyar társaság iránt való jámbor szándék”⁵ is. 1791-ben pedig Aranka György rőpiratban sürgeti az Erdélyi Magyar Nyelvűvelő Társaság megszervezését.

Több szempontból is illeszkedik Sándor István munkássága a felvilágosodás eszméihez: szépíróként és fordítóként is a magyar nyelv és kultúra fejlesztésén

munkálkodott, ugyanez vezérelte a *Sokféle* (1791–1808) című enciklopédikus sorozat megjelentetésekor, ezen felül végrendeletében jelentős összeget hagyott a későbbi Magyar Tudományos Akadémia számára⁶. A mi szempontunkból azonban *Magyar könyvesháza* a legfontosabb. Ezt a művet tekinti a szakirodalom elsőnek és mérföldkőnek a rendszeres magyar nemzeti bibliográfia megteremtésének folyamatában – Lukinich Imre szakvéleményét idézve – „Sándor Istváné az érdem, hogy az immár fejlett könyvkultúra igényeinek figyelembe vételével a korábbi adatgyűjtő irodalom gazdag anyagát helyes bibliográfiai érzékkel feldolgozta és rendszerbe foglalta ... Irodalmunk fejlődéséről adatszerű összefoglaló képet tulajdonképpen Sándor István Magyar könyvesháza adott először”⁷. Ugyanis Czvittinger Dávid 1711-ben megjelent *Specimen Hungariae literatae*-ja, Bod Péter 1766-os *Magyar Athenas* című összeállítása, vagy Horányi Elek 1775 és 1777 között napvilágot látott *Memoria Hungarorum* indítékában elsősorban a nemzeti irodalom és kultúra leképezésére, reprezentálására, illetve létének bizonyítására törekedett, és ennek megfelelően a szerzői betűrendes szerkezetet alkalmazták; az életrajzok (helyenként a művek értékelése, a cenzúrára, fogadtatásra vonatkozó további információk) közlésével e művek közelebb álltak az irodalomtörténeti lexikonhoz, kézikönyvhöz. (Rajtuk kívül ifjabb Szinnyei József Spangár Andrást, Schmeizel Mártont, Soterius Györgyöt, Seivert Jánost és Klein Sámuelt sorolta a historia litteraria XVIII. századi szerzői közül a bibliográfiaírók közé, másokat, például Bél Mátyást, Árvai Mihályt, Rotarides Mihályt, Haner Györgyöt, Benkő Józsefet, Wallaszky Pált a rendszerezők csoportjába. A két csoportot az különbözteti meg egymástól, hogy munkáikban nem a betűrendet, hanem az időrendet követték.) Sándor István fentebb említett elődeivel ellentétben a megjelenés éve szerinti kronologikus rendet választotta, azon belül pedig a nyomdák betűrendjében sorolja fel a kiadványok adatait. A *Könyvesház* érdemeit a kortársak és az utókor szakemberei is elismerték, érdekes adalékkal szolgál Kertbeny Károly visszatekintő értékelése: „Sándor munkácskája pótolta azt, ami a máskülönben oly becses Széchényi-féle könyvjegyzékben, fájdalom, hiányzik: ti. az időrendi átnézetet. és pedig kizárólag a magyar nyomtatványokét. És ezen rendszer követése által a munka irodalomtörténeti jelentőséget nyert ... megfogható tehát, hogy Sándor munkácskája, melynek eredeti ára csak 1 forint volt, későbbben tízszeres áron is alig volt kapható”⁸.

Sándor István mellett és többek között őrá építve azonban egy másik férfiú is a magyar nemzeti bibliográfia megteremtésén fáradozott. Lehotzky András⁹ (1741. szeptember 15., Pozsony–1813. április 23., Pozsony) kerületi táblabíró volt, aki tanulmányai után Pesten, majd Nagyszombatban kezdte ügyvédi praxisát; 1782-ben a pesti királyi táblánál a szegények ügyvédje volt, II. József 1790-ben Nagyszombatba helyezte. Több jogi, közigazgatási és genealógiai munkája, illetve jogi könyvszerkesztése ismert nyomtatásban, illetve kéziratban. Nevét a jogtudomány történetével foglalkozók is jegyzik, de a magyar nemzeti bibliográfia történetében úgyszintén meg kell emlékezni róla. Két kéziratban maradt bibliográfiája Széchényi Ferenc gyűjteményébe került, és ma is az Országos Széchényi Könyvtár őrzi. Talán, ha siker koronázta volna könyvjegyzékeinek kiadására irányuló törekvéseit, akkor nem kárhoztatott volna arra, hogy Sándor István említett könyvszerkesztése és például a két híres történész, Kovachich Márton György (1743–1821), illetve fia, Kovachich József Miklós (1798–1878) koncepciója (*Planum egy tökéletes ma-*

gyar bibliográfia és szókönyv iránt. Pest, Trattner, 1814.) mellett feledésbe merüljön.

Lehotzky András elsőként a nem magyar nyelvű anyagot felsoroló jegyzéket készítette el még 1800-ban, amelynek címe *Index scriptorum nominalis et realis publico-politico-historico-geographicorum, physicorum item et historiae naturalis de Hungaria et Partibus eidem annexis domi forisque variis in linguis editorum et manuscriptorum ex classicorum autorum voluminibus et celebrioribus bibliothecis, ac variorum catalogis, ordine tam alphabetico, quam cronologico, juxta etiam materias digesto additis aliorum recensionibus [et supplementis] conceptus per Andreas Lehotzky*¹⁰. A könyvészet előszavából tudható, hogy az összeállítás húsz éves anyaggyűjtő munka eredménye, forrásaiként a Teleki Téka és Széchényi Ferenc gyűjteményének katalógusait, valamint Czvittinger, Seivert, Haner, Horányi, Spangár és Wallaszky műveit nevezi meg.

A könyvészet párja a magyar nyelvű kiadványok adatait tartalmazza. A *Magyar Könyvtár*, vagyis *A magyar haza bibliothekája, amelyben minden nevezetesebb rész szerint eredeti magyar nyelvben írott, rész szerint pedig idegen írókbul fordított régi és új könyvek feltaláltnak. Egy ezekre mutató táblával együtt írta Lehotzky András* elnevezést viselő manuscriptum úgyszintén Pozsonyban íródott, 1804-ben.

Kozoca Sándor szerint mindkét könyvjegyzék sajtókész állapotban egykorú, de nem Lehotzky autográf kéziratában, ám az ő javításaival olvasható.

Magyar Könyvtára előszavában Lehotzky örömmel üdvözölte a már említett Erdélyi Nyelvművelő Társaságot: „Mídőn továbbá ezelőtt néhány esztendőkkel igaz öröm érzésekkel megértettem, hogy Erdély országban hazai nyelvünknek pallérozására s tökéletesítésére egy Nemes Magyar Társaság állott fel; akkor mindjárt azzal ketsegettem magamat, hogy az a Magyar Könyvek lajstromának, annak rend szerint leendő elképzelését és közrebotsátását magára vállalja, mert nyilván való dolog, hogy minden Nyelv Társaság legfőbb és legelső szolgáltságának annak kellene szükséges képpen lenni, hogy nemzetével, annak hazai nyelvén készült mindenféle munkákat esmérte meg, és hogy törekedne a jó és hasznos könyveknek illendő megditsérésére s ajánlása által az hasznosabb olvasást megkedveltetni”¹¹. Ezt a célt szem előtt tartava buzdította kortársait a hazai könyvészet összeállítására, hogy „nemzetünk számára egy tökéletes és hasznavehető könyves házat botsátának már valaha köz világra”, végül azonban neki magának kellett e munkát felvállalnia és elvégeznie.

Természetesen a *Magyar Könyvtár* sem előzmények nélkül való munka, a bevezető is felsorolja az addig megjelent legfontosabb katalógusokat és bibliográfiákat, vagyis anyaggyűjtésének forrásait; a különböző tételeknél szintén szerepel, hogy az összeállító milyen jegyzékből dolgozott. Elsőként Széchényi kollekciónak akkoriban napvilágot látott katalógusát említi, de a kiadvány érdemeinek elismerése mellett hozzáteszi, hogy a kiadvány sajnos, csak viszonylag nehezen hozzáférhető. Bod Péter *Magyar Athenasáról* megjegyezte, hogy nagyon ritka és „tiltott és többnyire régi theologikus szókat foglalván magában”, a Spangár András által a Pethő Gergely-féle *Magyar krónika* bővített kiadásában 1738-ban közzétett rövid könyvészetének pedig hibájául azt rója fel, hogy nem elég részletes. Mindemellert mindkét munka régebben készült, és így „az utolsó 30 esztendőbéliekrül, mint leg nevezetesebbürül nem is tehetett emlékezetet”¹². Sándor István *Magyar könyvesházánál*

viszont azt hiányolja, hogy nem rendelkezik szak szerinti mutatóval. Lehotzky a *Magyar Könyvtár* bevezetőjében is megemlíti, hogy, a bibliográfia tételei közül sok származik Molnár János (1728–1804) *Magyar könyv-ház* című opuszából. Molnár János – családneve tulajdonképpen Szabó volt, a Molnár név apja foglalkozása után maradt rajta – pap, tudós jezsuita tanár, szak- és szépíró, költő, a nyelvújítás aktív résztvevője; szintén az ő nevéhez fűződik az első magyar nyelvű fizikakönyv megírása. Igaz, csak rövid ideig, könyvtárosként is működött: 1773-ban Patachich Ádám püspök kérte ki rendjétől, ekkor Nagyváradon teológus és könyvtáros lett, majd a rend feloszlata után világi papként szolgált. A *Magyar könyv-ház*¹³ 22 kötete nem bibliográfia, szokás a tudományos vagy irodalmi folyóiratokhoz sorolni, rendszertelen periodicitása miatt azonban műfaját tekintve mégsem periodikum¹⁴, Batári Gyula a hazai tudományos szaksajtó kialakulásáról szóló dolgozatában olvasható értékelése szerint „egyszemélyes könyvismertető vállalkozás”¹⁵. Az író–szerkesztő–közreadó rövid kivonatokban, életrajzi szócikkekben, írói pályaképekben saját olvasmányélményeiről számol be a kiadvány hasábjain – egy-egy számban mintegy 400 oldal terjedelemben. A *Magyar könyv-ház* célkitűzését Molnár a következőképp határozta meg: „Én a sokból keveset úgy igyekszem előmutatni, hogy a történetek, külső-belső tartománybeli népek, szokások, találmányok, mesterségek, a természetet sokféle tulajdonival ... megismertessenek”.

Ezen előzményeket felhasználva állította össze Lehotzky András sokéves munkában a *Magyar Könyvtárt* azzal a szándékkal, hogy a forrásaiban tapasztható hiányosságokon javítva hasznos segédlete legyen a hazai olvasóknak és könyvtárosoknak.

Lehotzky könyvészetének fő része szerzői név szerinti alfabetikus rendben közli a tételeket – a szerző foglalkozását, jelentőségét is feltüntetve –, az anonim munkákat pedig ugyanabban a betűrendben legtöbb esetben, de nem teljes következetességgel, címük kezdőszava alapján teszi visszakereshetővé. A tételek között utalók is találhatóak, megesik azonban, hogy a jelzett helyen további információ már nem található, mint például Abádi Benedek, illetve Nádasy Tamás esetében:

Abádi Benedek, az első volt, a ki Sylvester János Bibliáját ki nyomtatta, Nádasy Tamás költségeivel. Szigeten, Vas-Vármegyében 1541. Eszt. Item magyar grammatikát 1539. Lásd Nádasy.

Az „N” betűs személyek között Nadányi János, Nádaskai András és Nádudvari Péter követi egymást, Nádasy egyáltalán nem szerepel. A szerzőt, címet, általában az impresszum-adatokat, valamint rétnagyságot és a dedikáció címzettjét is tartalmazó leírások végén az összeállító a tétel forrását úgyszintén megnevezi, például:

Akoszta József /:Jesovita:/ 7 Könyvei Amerikának termékenységeiről, és egyéb tulajdoniról. Molnár János, Magyar Könyvház. 1. rész. 24. lev.

Az egyazon szerzőtől származó művek egymás után szerepelnek, ugyanannak az írásnak más-más kiadásai egyetlen tételt alkotnak. Újszerű és pontos Lehotzky megoldása az egymásra reagáló, felelgető kiadványok közötti bibliográfiai kapcsolatok tükrözésénél és feldolgozásánál:

Pets Varadi Péter Felelte Pázmán Péternek könyveire. mellyeket a Sz. Írásból és az Anya Szentegyháziól írtt. Debretzenben 1629. 4 rét. Erre felelt Sallai István Posonyban 1963. Lásd. Horányi.

A legkülönbélebb olvasói igényeknek, keresési szempontoknak megfelelően több mutató társul a könyvjegyzékhez – ezek lajstromát az összeállító az előzékoldalon közli¹⁶ –, nevezetesen az anonim munkák betűrendes mutatója, a XV–XVI. századi auktorok kronologikus jegyzéke, szakmutató, „mellybül a magyar olvasó majd minden kívánt dolgokról írott nevezetesebb munkákat tudományához és céljához képest válogathat és a maga hasznára fordíthat”¹⁷. A könyvészethez csatlakozik még egy mutató, nevezetesen a magyarra fordított külföldi szerzők indexe. A névtelen munkák jegyzékében már csak a címek találhatók, a további adatok közlését Lehotzky már mellözi. „Az első magyar írások és nyomtatványok” mutatója először a magyar szótárakat sorolja fel. Koller és Sajnovits összeállításait, valamint hivatkozik Sándor István *Sokféléléjére*, ám a korai magyar irodalom felsorolása valójában a jelzett időpontnál korábban, a *Halotti beszéddel* indul. Sándor István *Magyar könyvesházával* ellentétben Lehotzky már valódi mutatót csatolt bibliográfiájához: a jegyzék betűrendes szerkezetének megfelelően a tartalom szerinti visszakeresésben szak szerinti index segíti a könyvészet használóját. A különböző szakoknál („tárgyszavaknál”) az adott témával foglalkozó szerzők neveit listázza; de a tárgymutató a földrajzi és testületi nevek szerinti keresésre is alkalmas – Széchényi Ferenc és Teleki Sámuel bibliotékáinak katalógusa lehetett példa számára a differenciált irodalomfeltárás e módszerében. A *Könyvesházhoz* hasonlóan csak a neveket veszi lajstromba a magyar fordításban közzétett „Némely nevezetesebb francia, spanyol, anglus, olasz, görög, deák és németh íróknak nevei” elnevezésű részben – az eredet nyelve szerint tehát nem lehet *Magyar Könyvtárban* regisztrált irodalmi alkotásokat a jegyzékben fellelni, de név, illetve tartalom szerint ezek is megtalálhatók.

A manuscriptum végén még további kiegészítések, függelékek is olvashatók, ezek jórészt Széchényi Ferenc könyvtárának alapján készült mutatók, válogatás a hungarica anyagból, valamint külön jegyzékben informál jogtudományi irodalmunkról.

Ahogy már szó volt róla, a könyvészeti érdeklődésű és elkötelezettségű jogász könyvjegyzékeit publikálásra szánta, ehhez kora jelentős személyiségeinek segítségét is kérte. A Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzik Lehotzkynek 1811. április 13-án kelt levelét¹⁸, amelyben József nádor támogatásáért folyamodott könyvészete kiadásához. Sajnálatos, hogy két bibliográfiája nyomtatásban nem jelent meg, így Lehotzky a bibliográfia- és tudománytörténetnek csak kevésbé ismert személyisége maradt. Azonban mindenképpen ki kell emelni, hogy Lehotzky a magyar felvilágosodás egyik karakterisztikus figurája, akit kora szellemi áramlatai és személyes érdeklődése, meggyőződése, személyes ambíciói eredeti hivatásától a könyvészeti munka, a magyar irodalom megőrzése, bibliográfiai feldolgozása és megismertetése irányába mozdított el. A *Magyar Könyvtáron* a XVIII–XIX. század fordulóját jellemző könyvészeti, könyvtári módszerek ismerete és kreatív alkalmazása érződik; mind technikáiban, mind pedig célkitűzéseiben teljes egészében illeszkedik a XIX. század utolsó évtizedeiben intézményesülő magyar nemzeti bibliográfia történetébe, fejlődési vonulataiba. Ezért Lehotzky András

tevékenységét a magyar szellemi örökség és a könyvtáros professzió szerves részének kell tekintenünk.

JEGYZETEK

- 1 Tüskés Gábor: Előszó. In: *Historia litteraria a XVIII. században* (szerk. Csörsz Rumen István, Hegedűs Béla, Tüskés Gábor). Bp., Universitas, 2006. 10. p.
- 2 Ebert, Friedrich Adolf: *Bibliographie*. In: *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste / hrsg. von Johann Samuel Ersch, Johann Gottfried Gruber*. Bd. 10. Leipzig, 1823. p. 47. Idézi: Blum, Robert: *Bibliographia : Eine wort- und begriffs-geschichtliche Untersuchung*. In: *Archiv für Geschichte des Buchwesens*. Bd. 10. Lieferung 4–5. Frankfurt am Main, Buchhändler-Vereinigung, 1969. col. 1186.
- 3 Ebert, Friedrich Adolf: *Allgemeines bibliographisches Lexikon*. Bd. 1. Leipzig, Brockhaus, 1821. IX. p.
- 4 Holl Béla: *A historia litteraria magyarországi története*. In: *Laus librorum / Holl Béla*. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 2000. 111. p.
- 5 Bessenyei György: *Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék*. Bécs, Hummel, 1790., mai szövegközlését ld. Bessenyei György válogatott művei. Bp., Szépirodalmi Kvk., 1987. 594–614. p.
- 6 Vö. részletesebben: Pogány György: *Sándor István és a Magyar könyvesház. = Könyvtári Figyelő*, 2003. 719–733. p.
- 7 Lukinich Imre: *A magyar bibliografiaírás első kísérletei. = Magyar Könyvszemle*. 1925. 18. p.
- 8 Kertbeny Károly: *Előszó*. In: *Magyarországra vonatkozó régi német nyomtatványok : 1454–1600 / Kertbeny Károly*. Bp., Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, 1880. CXXIV. p.
- 9 Vö. Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. 7. kötet. Bp., Hornyánszky, 1900. col. 969–971.
- 10 OSZK Kézirattára. Quart. Lat. 17. Több kéz egykorú másolata autográf bővítésekkel és javításokkal. Vö. Kozocsa Sándor: *A magyar nemzeti bibliográfia kezdetei : 1792–1818. = Magyar Könyvszemle*, 1962. 72. p.
- 11 Lehotzky András: *Magyar könyvtár*. Pozsonyban, 1804. OSZK Kézirattára. Quart. Hung. 2. fol. 2–3.
- 12 Lehotzky András: i. m. fol. 3. verso.
- 13 Molnár János: *Magyar könyv-ház*. 1–22. 1–4. rész: Pozsony, Landerer, 1783.; 5–22. rész: Pest, Trattner, 1793–1804. A kiadvány részletes analitikus feltárása is olvasható Petrik Géza könyvészetében: *Magyarország bibliographiája*. 1712–1860. 2/2. kötet. Bp., Dobrowsky, 1890. 774–776. p.
- 14 Kókay György: *A magyar sajtó története*. 1. kötet, 1705–1848. Bp., Akadémiai K., 1979. 210. p.
- 15 Batári Gyula: *A Magyar Könyvház*. In: *A tudományos szakajtó kialakulása Magyarországon / Batári Gyula*. Bp., OSZK, 1994. 18. p.
- 16 Lehotzky András: i. m. fol. 1. recto.
- 17 Lehotzky András: i. m. fol. 4. recto.
- 18 Lehotzky András levele József nádorhoz. Pozsony, 1811. április 13. In: *Collectio manuscriptorum ... Martini Georgii Kovachichianis*. OSZK Kézirattára, Fol. Lat. 137. fol. 7–8.

Pogányné Rózsa Gabriella

Tájirodalom és irodalmi táj a helyismereti munkában

2005 júliusának közepén a veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtár adott otthont a helyismereti könyvtárosok tizenkettedik országos tanácskozásának. és rá egy esztendőre vehettük kézbe a konferencia előadásait, írásban és fényképen rögzített eseményeit, hivatalos és kevésbé hivatalos mozzanatait megörökítő gyűjteményes kötetet. A tanácskozás kissé hosszás, de a tartalmát teljesség-igényűen összefoglaló *Barangolás térben és időben ezer esztendő magyar irodalmában, avagy a tájirodalom a helyismereti munkában* címet viselte, és ezzel a címmel látott napvilágot a tanácskozás anyagát közreadó kötet is.

A nyitó előadást okkal-joggal Praznovszky Mihály könyvtárigazgató tartotta. Joggal, hiszen házigazdaként az ő tiszte volt a tanácskozás megnyitása, és okkal, mert eredeti hivatása szerint irodalomtörténész, illetve egy kulturális folyóirat főszerkesztője. Van-e, lehet-e valaki, akinek nagyobb az affinitása az irodalmi hagyományok, a helyi irodalmi kultuszok fönntartásának könyvtári műveléséhez?! Nézte szerint a helyi irodalmi hagyományok vélhetően első honi föltárója és meghatározója Vahot Imre volt, aki 1841-ben megjelent *Dunai és tiszai költők hazánkban és Kazinczy Ferenc műiskolája* című dolgozatában kísérletet tett a nemzeti literatúra szellemi régióinak körülhatárolására és az általa megkülönböztetett három régió karakterjegyeinek leírására. Vahot – földrajzi értelemben szemléletesen és szellemi tekintetben jelképesen – piramisként, égre törő hegyoromként látta a magyar irodalom topografikus alkatát: a csúcs Kazinczy szűkebb páttriája, a Hegyalja, le egészen a Mátra vidékéig, a talapzat két végpontja pedig a Balaton tája, illetve a Tiszántúl, azaz Debrecen vidéke. Vagyis már ebben a XIX. század közepén született, még oly elnagyolt kategorizálásban is fölismerhető a magyar irodalom két jellegzetes szellemi tája, két karakteres spirituális irányultsága, a szelf és mediterrán Pannónia, valamint a szilaj alföldi Hungária. Praznovszky Mihály részben úgy mutatja be Vahot művét, mint a magyar tájirodalom föltérképezésének első dokumentumát, részben meg úgy, mint minden további hasonló ihletésű és tárgyú mű irányadó alapját. Merthogy a XX. században sorra-rendre születtek nemzeti irodalmunk táji-szellemi tagolódását immár pontosabban, árnyaltabban meghatározó művek; e kérdés-körben mások mellett megszólalt Babits Mihály, Szerb Antal, Merényi Oszkár, Veres Péter, Féja Géza, Cs. Szabó László, Hamvas Béla, Tüskés Tibor, de a legismertebb kétségtelenül Szabó Zoltán, illetve az ő *Szerelmes földrajz* (1943) című könyve. Ez a kötet manapság is a legtöbbit hivatkozott munka, ha egy tájegység irodalmi géniuszáról vagy a magyar literatúra genius loci-járól esik szó. Szabó Zoltántól táj-nemzet–nyelv–irodalom viszonyáról alapvető igazságokat tudunk meg, mint ezt is:

„Mert a nép sok tekintetben a táj alkotása, s a táj sok tekintetben a népé.
Némely népdaloknak két hatalmas társszerzője van, az egyik a nyelv, a másik

a táj. (...) Palócföldet igazán az a vasárnap délutáni óra ismertette meg velem, mikor Rimócon, a vén templom előtti úton régi viseletükben, kurta és színes szoknyáikban ringva sétáltak a lányok, és elnyújtott, kissé lebegtetett hangon énekeltek. Hangjuk hasonlított a dombok vonalának formai ritmusához...” Meg azután roppant szellemes megállapításokat is olvashatunk tőle, például ezt: „Az Alföld az egyetlen magyar tájegység, melynek tudjuk a születésnapját: 1844. október 5. Ezen a napon jelent meg Petőfinek »Az Alföld« című verse a »Honderű«-ben. (...) Szó sincs róla, hogy addig az időpontig az Alföld ne élt volna, ne lett volna meg. De csak úgy volt meg, mint magzat az anyaméhben.”

A további előadók némelyikére és előadásaira e helyütt elegendő csak emlékeztetni, hiszen a konferencia több fontos referátuma már megjelent a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros lapjain, így Bényei Miklós módszertani szempontú és ilyenként alapvető jelentőségű dolgozata, *A könyvtárak feladatai a helyi irodalmi értékek számbavételében* (2006. 6. sz.), azután Monostori Imre igen sok irodalomtudományi és olvasásszociológiai hozadékot nyújtó előadása, a *Kortárs magyar írók, kortárs magyar alkotások és a könyvtár* (2005. 9. sz.), vagy Korzenszky Richárd OSB. tihanyi perjel *Monostor, könyv, szerzetesség* című nagy ívű „elmélkedése” (2006. 9. sz.), amely könyvtárosnak és olvasónak egyként sok-sok megfontolásra érdemes útmutatással szolgál, legkivált abban a tekintetben, hogy korunk internet-sztrádákon száguldozója, az átlagosan hat másodpercenként klikkelő „netező” azért fedezze föl újra és újra az elmélyült könyvolvasás örömét, úgy, ahogyan a bencések regulája előírja: „a könyvet elejétől végéig el kell olvasni!”

Természetesen érdemes, mi több, fontos volna hosszabban bemutatni a tanácskozáson elhangzott többi előadást, referátumot is. Így Gintli Tibor egyetemi oktatónak a kortárs magyar szépprózát műfajok szerint csoportosító előadását, amely végző konklúziójában – műfaji kérdésektől csaknem függetlenül – oda jut, hogy az ezredforduló legalább olyan ragyogó korszaka irodalmunknak, mint amilyen a sokszor visszaáldott Nyugat-korszak volt. Elmélyült kutatómunka eredményeként hangzott el Nagy Attila olvasáskutató statisztikai adatokkal sűrűn tűzdelt dolgozata, amelyben a szerző Budapest XI. kerületének, azaz Újbudának olvasási, művelődési adatait elemezte. Bánkeszi Katalin a Neumann-ház elektronikus irodalmi szolgáltatásait mutatta be; Nagy Csaba a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeum adatbázisairól adott áttekintést. Kiss Jenő, a sepsiszentgyörgyi Kovászna Megyei Könyvtár igazgatója a történelmi Háromszék megyében folyó helyismereti könyvtári munkáról és tervekről számolt be. Mivel a konferenciának Veszprém adott otthont, a hely szelleme okán több előadó is (Mennyeiné Várszegi Judit, Sebő József) foglalkozott a Bakonnyal, mint irodalmunk szimbolikus tájegységével. A balassagyarmati Mészáros Ágnes a helyi Madách-kultuszról és e kultusz ápolásának könyvtári vonatkozásairól szólt; Nyakasné Túri Klára a zalaegerszegi Keresztury Könyvtárat, ezt az egyedülálló gyűjteményt mutatta be; a tapolcai Kertész Károly a Batsányi-archívumban folyó munkálkodást ismertette; Hermann István Pápa városának irodalmi tradícióit mutatta be, számos szépirodalmi szemelvény idézésével szemléltetve gondolatmenetét.

Ez az ismertetés a kivonatosnál is kivonatosabban számolhat be a *Barangolás...* című kötetben megjelent előadásokról, hiszen nem is feladata tömörítvények for-

májában elismételni mindazt, ami 2005 júliusában elhangzott Veszprémben, és ami tavaly nyáron nyomtatásban is hozzáférhetővé vált. Érdemesebb és hasznosabb idézni Praznovszky Mihály igazgató kedvet csináló, a témában elmélyedésre buzdító beköszöntő soraiból:

„Márpedig Veszprémben újra csak fontos témáról értekeztek a kollégák. A hely értékeiről és azok beépítéséről a helyi tudatba és ismeretbe. Hogy mit ad egy táj az ott élőknek és a nemzetnek. Mitől más a hagyomány az Alföldön és Pannóniában, Erdélyben és a Felvidéken, hogy csak nagytájakat említsek. S akkor hol vannak még az apróságok? A palócok földje, a Nyírség vagy éppen a szatmári vidék, netalántán a Bakony-tája vagy éppen a Balaton környéke. Hihetetlenül színes, gazdag és értékes kép, ami így élénk rajzolódik, pedig a konferencián most csak egy vonatkozást vettünk figyelembe: az irodalom hagyományait és annak könyvtári kapcsolódásait.”

Nos a helyismereti könyvtárosok tizenkettedik országos tanácskozása „csupán” ebben az egy feladatkörben adott számos megfontolandó gondolatot és eligazító ismeretet.

(Barangolás térben és időben ezer esztendő magyar irodalmában, avagy a tájirodalom a helyismereti munkában. Helyismereti könyvtárosok XII. országos tanácskozása. Szerk. Szabóné Vörös Györgyi és Szabó András. Veszprém, 2006. Eötvös Károly Megyei Könyvtár, 174 p.)

Mezey László Miklós

JELENTKEZÉSI FELHÍVÁS

A DEBRECENI EGYETEM INFORMATIKUS KÖNYVTÁROS SZAKÁRA

- A Debreceni Egyetem Informatikai Kara a korábbi évekhez hasonlóan a 2007/2008. tanévre is meghirdeti a *kiegészítő és másoddiplomás levelező informatikus könyvtáros* szakot, amelyre egyetemi és főiskolai oklevéllel rendelkező könyvtárosok, könyvtáros tanárok és más szakemberek jelentkezhetnek. A képzés költségterítéses, időtartama öt félév. Az utolsó szakaszban lehetőség nyílik speciális képzésre is, könyvtár-informatikus és könyvtárostanári irányban. *A végzettek informatikus könyvtáros egyetemi oklevelet kapnak.* A levelező képzésre jelentkezhetnek a tanár- és tanítóképző főiskolák informatikus könyvtáros szakán 2007 júniusában végző (oklevelet szerző) hallgatók is. Felvételi vizsga nincs.
- A Debreceni Egyetem Informatikai Kara a felsőoktatás folyamatban lévő átalakítása kapcsán a 2007/2008-as tanévre az *informatikus könyvtáros alapképzési (BA)* szakot levelező tagozaton is meghirdeti, amelyre érettségi birtokában lehet jelentkezni. A képzés időtartama hat félév, *a megszerezhető szakképzettség könyvtáros, a Magyar Akkreditációs Bizottság által támogatott webprogramozó szakirányon.*

A jelentkezés módjáról, a felvehető hallgatók számáról és egyéb tudnivalókról a *Felsőoktatási felvételi tájékoztató 2007* című kötetből és ennek kiegészítéséből tájékozódhatnak. A hagyományos levelező tagozatrol a 618–619., az új alapképzési szakról a 252–253. oldalon olvashatnak. **A jelentkezés határideje: 2007. február 15.** Várhatóan a nyári hónapokban pótfelvételre is lesz lehetőség. További felvilágosítás a Debreceni Egyetem Informatikai Karán, illetőleg a szakot közvetlenül gondozó Komputergrafikai és Könyvtár-informatikai Tanszék munkatársaitól kérhető.

Tisztelettel várjuk a kollégákat egyetemünkön!

Debreceni Egyetem Informatikai Kara

*Barangolás térben és időben
ezer esztendő magyar irodalmában,
avagy a tájirodalom a helyismereti munkában*

*HELYISMERETI KÖNYVTÁROSOK
XII. ORSZÁGOS TANÁCSKOZÁSA
2005. július 13-15.*

3K
3K
3K
3K
3K
3K